

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Filologie – Románské jazyky

Disertační práce

Dana Kratochvílová

**Španělská modalita z pohledu vztahů
mezi modálními významy**

Spanish Modality from the Point of View of Relationships
among Modal Meanings

vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

Praha

2014

Chtěla bych poděkovat svému školiteli, doc. PhDr. Petru Čermákovi, Ph.D., za velikou pomoc, množství cenných rad, které mi poskytl, a také za jeho trpělivý a velmi lidský přístup, s nímž se mi věnoval nejen během psaní této práce, ale také v průběhu celého studia. Osobní poděkování patří mé rodině, bez jejíž podpory by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze

.....

podpis

Abstrakt:

Tato práce se zabývá tzv. *šedými zónami*, které se nacházejí uvnitř španělského modálního systému. V těchto oblastech se setkává více modálních významů. V jednotlivých kapitolách analyzujeme postupně vztahy mezi modálními významy potenciálním a reálným, potenciálním a hodnotícím, hodnotícím a volným, volným a tázacím, tázacím a potenciálním, potenciálním a volným. Zabýváme se různými typy interakcí mezi nimi, které je možné nalézt v rámci španělštiny, a pozorujeme, jaké důsledky tyto interakce mají a jak na ně jazyk reaguje.

Klíčová slova:

modalita, modus, subjunktiv, španělština

Abstract:

The present work deals with the so-called *grey areas* that can be found within the Spanish modal system. In these areas, two different types of modality (modal meanings) can occur. We study the relationship that can be found between potentiality and reality, potentiality and evaluation, evaluation and volition, volition and question, question and potentiality, potentiality and volition. We analyse the different types of interaction between modal meanings inside the Spanish modality and study the consequences of those interactions.

Keywords:

modality, mood, Spanish, subjunctive

Obsah

1

Úvod.....	11
1.1 Struktura práce.....	12
1.2 Charakteristika použitého korpusu.....	12
1.3 Modalita: od logiky k jazyku.....	14
1.4 Univerzální koncepce modality a její aplikace na španělský modální systém.....	19
1.4.1 Univerzální koncepce modality a její aplikace napříč jazyky.....	21
1.4.1.1 Deklarativy.....	23
1.4.1.2 Interogativy.....	23
1.4.1.3 Direktivy.....	23
1.4.1.4 Imperativy.....	25
1.4.1.5 Komisivy.....	25
1.4.1.6 Volitivity.....	26
1.4.1.6.1 Apelo­vě po­jatá vůle.....	26
1.4.1.6.2 Neapelo­vě po­jatá vůle.....	26
1.4.1.7 Evaluativy.....	28
1.4.1.8 Úsudky.....	29
1.4.1.8.1 Věta jednoduchá obsahující lexikální vyjádření nejistoty (<i>tal vez, quizás, probablemente</i> atp.).....	29
1.4.1.8.2 Konstrukce s modálním slovesem.....	30
1.4.1.8.3 Konstrukce s probabilitivem.....	31
1.4.1.8.4 Konstrukce s vedlejší větou obsahovou.....	34
1.4.1.8.4.1 Kladná věta.....	34
1.4.1.8.4.2 Záporná věta.....	35
1.4.2 Shrnutí.....	36
1.5 Zavadilovo pojetí modality.....	37
1.6 Prostředky vyjádření modality.....	39
1.6.1 Prostředky suprasegmentální.....	39
1.6.2 Prostředky morfologické (morfosyntaktické).....	39
1.6.3 Prostředky lexikální.....	40
1.6.4 Prostředky hypersyntaktické a pragmatické.....	40
1.7 Chápání modality v této práci.....	41

Modální význam reálný →

modální význam potenciální	43
2.1 Škála potenciálnosti	45
2.2 Osa.....	45
2.3 Pozice výpovědi na ose.....	46
2.3.1 Hodnota <i>R</i> – volba lexikálního vyjádření reálnosti.....	47
2.3.2 Hodnota <i>p</i> – volba lexikálního vyjádření potenciálnosti.....	47
2.3.3 Hodnota <i>m</i> – volba modu po lexikálním vyjádření MVP.....	49
2.4 Hodnoty <i>p</i> výrazů potenciálnosti.....	51
2.4.1 Adverbia vyjadřující potenciálnost a neosobní vyjádření <i>parece que, puede ser que, es posible que, es probable que</i>	51
2.4.1.1 Korpusová analýza.....	52
2.4.1.1.1 Kritéria vyhledávání.....	52
2.4.1.1.2 Výsledky korpusových analýz.....	54
2.4.1.1.3 Analýza výsledků.....	64
2.4.1.1.4 <i>Es posible que, es probable que</i>	67
2.4.2 Slovesa vyjadřující potenciálnost.....	70
2.4.2.1 LP umožňující uplatnění subjunktivu <i>i</i> v kladném tvaru.....	71
2.4.2.1.1 Korpusová analýza	72
2.4.2.1.1.1 Kritéria vyhledávání.....	72
2.4.2.1.1.2 Výsledky korpusových analýz.....	74
2.4.2.1.1.3 Analýza výsledků.....	82
2.4.2.1 LP umožňující uplatnění subjunktivu v záporu.....	83
2.4.2.2.1 Korpusová analýza.....	84
2.4.2.2.1.1 Kritéria vyhledávání.....	84
2.4.2.2.1.2 Výsledky korpusových analýz.....	85
2.4.2.2.1.3 Analýza výsledků.....	91
2.4.2.2.1.3.1 <i>No estoy seguro/-a de que, no digo / estoy diciendo que, no creo que, no me parece que</i>	95
2.4.2.2.1.3.2 <i>(Yo) no sabía que</i>	96
2.4.2.2.1.3.3 <i>Dudo (de) que, no dudo (de) que</i>	99
2.5 Příklady zobrazení výpovědi s MVR / MVP na ose.....	100
2.6 Závěry.....	103

3

Modální význam potenciální →

modální význam hodnotící	106
3.1 <i>Esperar</i>	108
3.1.1 Korpusová analýza.....	109
3.1.1.1 Kritéria vyhledávání.....	109
3.1.1.2 Výsledky korpusové analýzy.....	111
3.1.1.3 Analýza výsledků.....	113
3.1.2 Shrnutí.....	116
3.2 <i>Temer(se)</i>	116
3.2.1 Korpusová analýza.....	118
3.2.1.1 Kritéria vyhledávání.....	118
3.2.1.2 Výsledky korpusové analýzy.....	119
3.2.1.3 Analýza výsledků.....	120
3.2.2 Shrnutí.....	122
3.3 Závěry.....	123

4

Modální význam hodnotící →

modální význam volní	124
4.1 LV podle míry <i>h</i>	127
4.1.1 Analýza.....	130
4.2 Závěry.....	133

5

Modální význam volní →

modální význam tázací	135
5.1 Otázky uvozené slovesem <i>poder</i>	136
5.1.1 Korpusová analýza.....	137
5.1.1.1 Kritéria vyhledávání.....	137
5.1.1.2 Výsledky korpusové analýzy.....	138
5.1.1.3 Analýza výsledků.....	139
5.1.2 Shrnutí.....	142
5.1.3 Korpusová analýza č. 2.....	143
5.1.3.1 Kritéria vyhledávání.....	143

5.1.3.2 Výsledky korpusové analýzy.....	144
5.1.3.3 Analýza výsledků.....	145
5.2 Závěry.....	147

6

Modální význam tázací →

modální význam potenciální.....	149
6.1 Tázací konstrukce s probabilitivem.....	151
6.1.1 Situace ve španělštině.....	153
6.1.1.1 Korpusová analýza.....	154
6.1.1.1.1 Kritéria vyhledávání.....	154
6.1.1.1.2 Výsledky korpusové analýzy.....	156
6.1.1.1.3 Analýza výsledků.....	157
6.1.2 České protějšky zkoumaných konstrukcí.....	159
6.1.2.1 Korpusová analýza.....	159
6.1.2.1.1 Kritéria vyhledávání.....	159
6.1.2.1.2 Výsledky korpusové analýzy.....	160
6.1.2.1.3 Analýza výsledků.....	161
6.1.3 Katalánské protějšky zkoumaných konstrukcí.....	161
6.1.3.1 Korpusová analýza.....	161
6.1.3.1.1 Kritéria vyhledávání.....	161
6.1.3.1.2 Výsledky korpusové analýzy.....	162
6.1.3.1.3 Analýza výsledků.....	164
6.2 Závěry.....	165

7

Modální význam potenciální →

modální význam volní.....	167
7.1 Španělská modální slovesa.....	168
7.1.1 Vztah mezi vůlí a potenciálností.....	170
7.2 Závěry.....	173

8

Závěry.....	177
8.1 Typy přechodů mezi MV.....	177

8.1.1 Škálková realizace.....	177
8.1.2 Souběh MV.....	178
8.1.3 Prolínání dvou MV v jejich základu.....	179
8.1.4 Shrnutí.....	180
8.2 Chápání modalit ve světle získaných poznatků.....	180
Résumé.....	182
Resumen.....	184
Bibliografie.....	187
Příloha 1.....	199
Příloha 2.....	203

1

Úvod

Tato práce se zabývá zkoumáním vybraných oblastí španělské modaloty, jimž doposud nebyla věnována tak velká pozornost, jakou by si zasloužily. Naším cílem je prozkoumat prostředí, v nichž dochází k prolínání nebo vzájemnému působení více modálních významů (či typů modaloty). Tyto oblasti, pracovníě nazývané *šedé zóny*, jsou z hlediska modaloty zajímavé, neboť poukazují na komplexnost této jazykové kategorie. Na následujících stranách si budeme všimát více typů těchto šedých zón, v nichž se modální významy (MV) vzájemně ovlivňují rozličnými způsoby. Zkoumáním těchto oblastí se snažíme proniknout do hlubších vrstev španělského modálního systému, a představit tak tuto oblast z nové perspektivy.

Práce zabývající se modalitou, ať už jsou zaměřeny na jeden konkrétní jazyk, či jsou pojímány univerzalisticky, se povětšinou snaží představit koherentní a co možná nejpréhlednější systém, za jehož pomoci je možné tuto jazykovou oblast popsat. Snaha o vytvoření systematických a více či méně zjednodušujících klasifikací však vede k tomu, že nejrůznější jazykové problémy, které do předem určených typologií přesně nezapadají, případně stojí na pomezí mezi více typy, jsou buď ponechány stranou, nebo je některý jejich aspekt opominut. Naší snahou je upozornit na řadu takových případů, které je možné nalézt v rámci španělštiny. Ty jsou zkoumány v několika kapitolách a jsou rozříděny podle typů modálních významů, které se v nich propojují.

Cílem našeho zkoumání není představení zcela vyčerpávajícího popisu oblastí, kde dochází k přechodům mezi typy modaloty, v každé kapitole se zaměřujeme pouze na vybranou problematiku, kterou v rámci dané oblasti považujeme za nejpozoruhodnější, další, z našeho hlediska méně podstatné typy šedých zón, zmiňujeme spíše okrajově. Případy, jimž je v rámci každé kapitoly věnována největší pozornost, byly vybírány velice pečlivě, a to s ohledem na pozici daných konstrukcí ve španělském jazykovém systému (jevy v jazyce frekventovanější měly přednost před jevy méně závažnými nebo okrajovými) a s ohledem na způsob, jakým se v nich modální významy vzájemně prostupují (v průběhu práce se snažíme ukázat, že modální významy se na různých místech prolínají různými způsoby, některé jsou spolu inherentně propojeny, – např. vůle a osobní hodnocení, jiné se realizují škálové – např. potenciálnost ↔ reálnost). Tento přístup

má za cíl dokázat, že propojování a vzájemná kooperace různých modálních významů není v žádném případě jevem marginálním, plynulé přechody mezi typy modalit jsou naopak zcela přirozené a objevují se na různých úrovních modálního systému.

1.1 Struktura práce

Práce je rozdělena do osmi hlavních částí. Kapitola první představuje úvod do problematiky, kde se zabýváme teoretickými východisky pro zkoumání modalit a představujeme použitou metodologii. Závěrečná kapitola je věnována shrnutí poznatků a prezentaci závěrů.

Jádro práce tvoří kapitoly 2-7, které vždy analyzují konkrétní oblast prolínání dvou modálních významů. Předmětem zkoumání jsou tyto typy přechodů: MV reálný → MV potenciální, MV potenciální → MV hodnotící, MV hodnotící → MV volní, MV volní → MV tázací, MV tázací → MV potenciální, MV potenciální → MV volní.

Jednotlivé části jsou uspořádány řetězově, tj. jeden z MV, který je analyzován v předchozí kapitole, je zároveň zkoumán i v kapitole další. Struktura je přitom kruhová, tj. první i poslední kapitola jsou propojeny prostřednictvím modálního významu potenciálního. Tento přístup má usnadnit orientaci v práci, ale především umožnit komplexní pohled na španělskou modalitu, která je vnímána jako prostředí, které umožňuje konstantní vzájemné ovlivňování různých MV. Toto ovlivňování je symbolizováno pomocí šipky (→), která je používána v nadpisech jednotlivých kapitol, a označuje plynulý přechod mezi dvěma MV, případně jejich prolínání či koexistenci v rámci jediné výpovědi.

1.2 Charakteristika použitého korpusu

V praktických částech této práce, v nichž se odvoláváme na data z jazykového korpusu, pracujeme převážně s korpusem *InterCorp*. V zájmu zachování koherence bylo naším cílem pracovat primárně pouze s jedním nástrojem tohoto typu.

Pro španělštinu, vedle *InterCorpu*, přicházely v úvahu v zásadě jen korpusy *CREA* a *CORPES XXI*, oba vytvořené Španělskou královskou akademií.

InterCorp je korpusem paralelním, je produktem (stále pokračující) práce Ústavu českého národního korpusu ve spolupráci s dalšími ústavy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Primárně má sloužit k porovnávání různých jazykových mutací týchž konstrukcí a na rozdíl od korpusů *CREA* a *CORPES XXI* není korpusem referenčním. Pro naše účely je však bezesporu nejužitečnější.

V místech, kde se uchylujeme ke korpusovým analýzám, je zjištění, jaká je prostá frekvence užití zkoumaného jevu, jen zřídka naším primárním cílem. Čísla uváděná v tabulkách jsou pro nás vždy jen prvotní, nepřesnou informací, důraz klademe na následnou důkladnou analýzu získaného materiálu. Z charakteru práce vyplývá, že nás zajímají především problémy významových posunů, ve druhé kapitole s místy dotýkáme i otázek spojených s idiolekty jednotlivých mluvčích, na řadě míst přicházejí ke slovu i kontrastivní studie, které analyzují odraz situace španělské v jiných jazycích (v průběhu práce se v souvislosti s některými jevy pozastavíme u srovnání s češtinou, angličtinou, italštinou, katalánštinou a rumunštinou). Pro tento typ analýz se *InterCorp* jeví jako prostředek ideální, který umožňuje nejen velmi dobrou práci se získanými výsledky, ale také zadávání složitějších vyhledávacích dotazů, a dovoluje tak získat velmi přesné výsledky s minimálním množstvím šumu. Korpus *CREA* takto přesné vyhledávací nástroje bohužel naprosto postrádá, beta verze korpusu *CORPES XXI* představuje v tomto směru sice určitý pokrok, širší nástrojů, jimiž disponuje *InterCorp*, se však ani zdaleka neblíží.

Mezi nevýhody *InterCorpu* patří především jeho velikost, která je v porovnání s korpusem *CREA* neporovnatelně menší, a také nevyváženost, co se typů textů týče (jádro je tvořeno především texty beletristickými). I přes tyto nedostatky považujeme jeho výhody za převažující a pro tento typ práce se nám jeví jako zcela dostačující.

Je zřejmé, že nejčastěji bude využívána španělská část *InterCorpu*. Ta je ve svém základu dosti rozsáhlá, ve verzi z 8. dubna 2013 obsahuje 73 002 746 pozic. V analýzách, které zkoumají pouze situaci ve španělštině, případně porovnávají španělštinu s češtinou (pivotním jazykem *InterCorpu*) bez reference k dalším jazykům, však používáme subkorpus podstatně menší, sestavený pouze ze španělských originálů, eventuálně jejich českých překladů (vyřazujeme tedy španělské překlady cizojazyčných knih i kolekce, u nichž není možné zjistit jazyk originálu). Tento subkorpus je tvořen 9 326 150 pozicemi (soupis děl, která jsou do něj zahrnuta, viz Příloha 1). Je-li to vzhledem k charakteru analýzy účelné, dělíme ho dále na díla autorů hispanoamerických (6 199 340 pozic) a španělských (3 126 810 pozic).

Tento subkorpus tedy považujeme za výchozí, avšak tam, kde je španělština porovnávána s angličtinou či jiným románským jazykem, používáme subkorpusů jiných, které jsou v příslušné části práce vždy popsány. Uveden je vždy také dotaz, pomocí kterého byly analyzované výsledky vyhledávány. V několika ojedinělých případech, kde se *InterCorp* nejeví jako dostatečný pro popis španělské situace, doplňujeme analýzu ještě o výsledky z korpusu *CREA*.

Jsme si vědomi všech nevýhod, které práce s korpusy a odvolávání se na data z nich přinášejí. Hlavní úskalí představuje pochopitelně analýza jazykového materiálu, která je (s výjimkou úvodního číselného zpracování dat) téměř vždy do jisté míry subjektivní, a není tak

vyloučeno, že zkoumání téhož souboru dat z jiného úhlu pohledu by přineslo mírně odlišné závěry. Přijímáme tento argument, jazykové korpusy však i přesto považujeme za nástroj efektivní, který umožňuje zkoumat velmi rozsáhlé množství autentických textů, jež nejsou ovlivněny idiolektem jednoho jediného mluvčího a nejsou zatíženy předchozí interpretací, jako je tomu např. u modelových příkladů používaných v gramatikách pro ilustraci určitého jazykového jevu. Vždy když se v práci odvoláváme na korpusovou analýzu, doprovázíme zobecňující závěry konkrétními příklady, s nimiž je možno předkládané tvrzení porovnat, čímž se snažíme vliv našeho subjektivního postoje na analýzu zmenšit.

Tam, kde přicházejí ke slovu kontrastivní studie analyzující situaci ve dvou (případně více) jazycích, používáme data z paralelního za účelem nalezení systémových protějšků zkoumaných konstrukcí. Otázky translatické povahy (například vliv jazyka originálu na jazyk překladu) ponecháváme proto stranou.

1.3 Modalita: od logiky k jazyku

Předmětem našeho zkoumání je španělská modalita, tedy oblast velmi komplikovaná, která se těší velkému zájmu lingvistů. Ti ji přitom pojímají různě široce, přistupují k ní z nesejných úhlů pohledu a chápou ji často velmi odlišně.

Již samotná definice této oblasti je poměrně obtížná, autoři se však v zásadě shodují v tom, že pod ni spadají různé typy postojů mluvčího vzhledem k obsahu jeho výpovědi. V pojetí, z něhož jsme se v této práci rozhodli vycházet, je modalita definována jako: „**psychicky motivovaný a jazykovými prostředky vyjádřený způsob platnosti výpovědi**“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 249). Chápeme tedy modalitu jako kategorii jazykovou, avšak úzce spjatou s psychikou mluvčího a jeho subjektivitou.

Množství prací, které se, přímo či okrajově, věnují problémům spjatým s modalitou, poskytuje na jedné straně zájemcům o tuto oblast vskutku rozsáhlé pole podnětů, názorů a možných teoretických východisek, na straně druhé však k vede ke značné terminologické i metodologické nejednotnosti.

Tyto práce můžeme rozdělit do dvou velkých skupin, a sice na ty, které zkoumají tuto kategorii v rámci jednoho jazyka, a ty, jež se pokoušejí o univerzalistický přístup. Ve druhé skupině můžeme vysledovat jasnou dominanci anglicky psaných děl, což vede k tomu, že terminologie (byť ne vždy přesně vymezená), jež byla původně směřována především k popisu modálních systémů germánských jazyků (zejména angličtiny), proniká stále výrazněji i do prací věnovaných jazykům

jiným, v nichž je tato kategorie organizována odlišným způsobem. Důsledkem je pak často mísení pojmů anglických s pojmy vlastními zkoumanému jazyku.

Na následujících stranách vybíráme z širokého spektra přístupů k modalitě ty, které považujeme za důležité či nějakým způsobem zajímavé, a zároveň definujeme způsob, jakým se k modalitě budeme stavět v této práci.

Modalita jako kategorie jazyková má své kořeny v logice, vztah mezi nimi je však pojímán různě. Existují autoři, kteří logickou perspektivu uplatňují velmi striktně, a to včetně užívání logických operátorů při analýzách konstrukcí, autoři, kteří přejímají některé z termínů modální logiky (např. koncept možných světů), avšak nakládají s nimi volněji, a konečně ti, kteří modalitu logickou a jazykovou oddělují velmi výrazně, a to jak v rovině metodologické, tak terminologické.

Zřejmě nejbliže k původnímu logickému přístupu má modalita v pojetí sémantiků. Kapitulu věnovanou modalitě obsahuje dodnes často citované dílo *Semantics* Johna Lyonse (1986 [1977]). V posledních letech se touto problematikou zabývá Angelika Kratzer. Tato autorka chápe modalitu striktně jako oblast, která „has to do with necessity and possibility“ (1991, s. 639). Nutnost (*necessity*) a možnost (*possibility*) jsou v angličtině reprezentovány prostřednictvím *must* a *can*, mezi nimiž leží další modální slova (*modal words*), která jsou analyzována skrze sémantiku možných světů (*possible worlds*).

Obdobně přísně logický přístup zaujímá i Portner (2009), který na výše jmenovanou autorku v mnohém navazuje (dílo obsahuje i relativně podrobné shrnutí jejího přístupu).¹

Takto těsné sepětí jazyka s logikou však sleduje jiné cíle, než které jsme si vytyčili my. V našem pojetí je jazyková modalita přímo vázána na postoj mluvčího a je prostředkem vyjádření jeho subjektivity. Způsob, jímž **mluvčí** prezentuje svoji výpověď, je pro nás zcela určující. Externí podmínky, včetně podmínek pravdivostních, které mají své místo v logicky zaměřených přístupech, nemají v našem pojetí na modalitu výpovědi žádný vliv.

Koncepci držící se pravidel logiky obhajuje i González Vázquez (2002), která se ji snaží aplikovat na španělský jazykový materiál. Autorka na některých místech navrhuje mírný odklon modalit jazykové od modalit logické (viz její chápání aletické modalit jako kategorie patřící pouze do sféry logiky, což ovšem není přístup nijak inovátorský) a snaží se v rámci této koncepce zdůraznit roli subjektivity mluvčího skrze argument:

[R]esulta difícil admitir que la lógica, fruto de las operaciones de la mente, no exhiba carácter subjetivo. La modalidad lógica opera con mundos posibles imaginarios creados por

¹ V rámci studia modalit románských jazyků se na Kratzer odvolávají např. Borgonovo – Cummins (2007) při analýze španělských a francouzských modálních sloves.

el hablante y en los que sitúa los valores posible y necesario. [...] [C]on las modalidades lógicas se adscribe una cualidad imaginaria a una situación posible o irreal (s. 61).

Pravdou však zůstává, že v autorčině pojetí jsou oba přístupy velmi úzce provázané a k potlačení role subjektivního postoje mluvčího zde (oproti pojetím psychologickým) bezesporu dochází.

Při aplikaci tohoto přístupu na španělštinu pak vystupuje do popředí další problematický rys těchto koncepcí, který při analýzách analytických jazyků není tak patrný: ve všech příkladech, jež González Vázquez uvádí, je modalita vyjádřena prostřednictvím modálních sloves, případně adverbii. Zkoumání modality jednotlivých výpovědí je tak redukováno na analýzu konkrétního modalizátoru, což staví do pozadí další prostředky vyjádření této kategorie, především problematiku volby modu. Ta je v našem pojetí jedním z hlavních pilířů španělského modálního systému (i modálního systému dalších románských jazyků) a nelze od ní při zkoumání této oblasti abstrahovat.

Lépe s logickou koncepcí a její aplikací na jazyk pracuje Declerck (2011). I tento autor operuje s možnými světy, klade však větší důraz na roli mluvčího. Užívá termínu *t-world*, což je: „a world which is anchored to a given time *t*“ (s. 23), přičemž rozlišuje mezi objektivními a subjektivními *t-worlds*:

An *objective t-world* is the unique real world that holds at a given time and which is judged real by an (imaginary) ideal outside observer viewing the world as it is at that given time. A *subjective t-world* is an alternative world which is not judged real by such an ideal outside observer but which is conceived of as real by some consciousness at a certain time. Such a *t-world* consists of the tensed (=anchored in time by their finite verb form) proposition that are deemed true by the world-creating consciousness at the given time. Thus, the situation referred to by *Amsterdam lies in Belgium* (which is counterfactual in the objective S-world²) actualizes in the counterfactual S-world existing in the mind of a speaker who is convinced that this assertion is true at S (s. 23-24).

Declerckovo vidění modality je nám blízké šíří prostředků, které mohou fungovat jako „nonfactual-world creating device“ (s. 25). Autor pro ně užívá termínu *modalizers*,³ přičemž podle

2 *S* je označením pro okamžik promluvy (*speech time*). *S-world* je: „a world that is anchored to S“ (Declerck: 2011, s. 23).

3 Českého termínu *modalizátor* užíváme v této práci i my, chápeme ho však v užším smyslu a označujeme jím pouze lexikální prostředky vyjádření určitého modálního významu (tj. např. slovesné způsoby jako modalizátory neoznačujeme).

Declercka jimi mohou být nejen tradičně zmiňované modální sloveso či příslovce (*modal auxiliaries, modal adverbs*), ale také:

an intensional verb like *believe, suppose, imagine*, an attitudinal verb like *intend, want, hope, wish*, the subjunctive mood, the imperative mood, a conditional clause creating a ‘theoretical world’ [...], a tense auxiliary creating a future world (e.g. *will, be going to, be about to*) or expressing posteriority, an inserted comment clause with an intensional verb (e.g. *I think*), ‘modal backshifting’ [...] or ‘modal conditionalization’⁴ or a combination of the latter two (s. 28).

Ztotožňujeme se s autorovým chápáním modalit jako oblasti, do níž vstupují různé jazykové prostředky, které jsou schopny se navzájem ovlivňovat, role mluvčího a jeho způsobu prezentace dějů je však v porovnání s naším přístupem u Declercka stále poněkud na pozadí, což se projevuje i používáním termínů jako *factual world* odkazujícím k pravdivostním podmínkám výroků, jež jsou v našem pojetí nerelevantní.

Declerck rozlišuje dva základní typy modalit: *epistemic modality* a *root (non-epistemic) modality*. Toto rozdělení je běžné i v dalších studiích, které se věnují modalitě. Ve španělsky psaných pracích se vžily termíny *modalidad epistémica* a *modalidad radical* (srov. RAE: 2009, s. 2140). První jmenovaná se pojí s možností a (ne)jistotou pojímanými subjektivně či objektivně (*Karel může být doma ≈ Je možné, že je Karel doma*), druhá se pak váže ke schopnosti, nutnosti, vůli či svolení (*Karel musí být doma ≈ Karel má nařizeno, aby byl doma / Karel může běhat ≈ Karel je schopen běhat / Karel může běhat ≈ Karel má dovoleno běhat*).

K rozšíření termínu *root-modality* výrazně přispěla práce o anglických modalizátorech autorky Jennifer Coates (1983), řada autorů však preferuje rozlišení třístupňové a vedle modalit epistémické staví modalitu dynamickou (*dynamic modality*, šp. *modalidad dinámica*) a deontickou (*deontic modality*, šp. *modalidad deóntica*) – srov. např. Palmer (2001), Nuyts (2006). Palmer je charakterizuje jako dvě hlavní složky tzv. *Event modality* (zhruba by odpovídala *root-modality* v Declerckově pojetí), přičemž hlavní rozdíl mezi nimi je definován takto:

In the simplest terms the difference between them is that with deontic modality the conditioning factors are external to the relevant individual, whereas with dynamic modality they are internal. Thus deontic modality relates to obligation and permission, emanating from an external source, whereas dynamic modality relates to ability or willingness, which comes from the individual concerned (Palmer: 2001, s. 9).

4 Pro definici pojmů *modal backshifting* a *modal conditionalization* viz Declerck (2011).

Z oblasti epistémické modality pak bývají někdy jako samostatný podtyp vyčleňovány evidenciály (srov. např. Palmer: 1986; 2001).

Také termíny jako epistémická, deontická či dynamická modalita pocházejí z modální logiky, jsou však užívány i v pracích, které chápou jazykovou modalitu jako kategorii samostatnou, pro jejíž popis je nutné používat jiná kritéria. Zásadní vliv je v této oblasti možné přisoudit dílu *Mood and Modality* britského lingvisty Franka Roberta Palmera, které poprvé vyšlo v r. 1986 (Palmer: 1986). Existuje i aktualizované vydání z r. 2001 (Palmer: 2001), řada autorů však dodnes v bibliografii odkazuje na vydání první, případně na obě edice – viz např. Haverkate (2002), Hummel (2004), Klímová (2009). Druhé vydání se navíc od prvního výrazně liší, což vede k tomu, že jsou často vnímána jako díla zcela samostatná (srov. de Haan: 2006, s. 28).

Palmerova práce přináší ucelenou koncepci modality jako kategorie jazykové, která se prostřednictvím širokého spektra vyjadřovacích prostředků projevuje v jazycích celého světa. Přehled základních typů modality, jež toto dílo představuje, je prezentován jako univerzální, tj. autor neskrývá své ambice předložit systém, který bude použitelný pro popis modality nejen v angličtině, ale i v jakémkoli dalším jazyce, a to bez ohledu na převládající způsob, jakým je v něm tato kategorie vyjadřována.

Tato univerzalisticky pojatá koncepce si, vzhledem k vlivu, jaký měla a má na studium modality, zaslouží rozsáhlejší komentář. V kapitole 1.4 se tedy zaměříme pouze na ni a skrze její aplikaci na jazykový materiál španělštiny, italštiny, rumunštiny a angličtiny definujeme důvody, pro které ji nepovažujeme za vhodnou pro popis španělského modálního systému.

Nejprve se však ještě krátce zastavíme u jiné univerzalisticky pojaté koncepce, o jejíž vytvoření se pokusila americká lingvistka Joan Bybee. Její pojetí nemá takový vliv jako pojetí Palmerovo, přesto i na něj dodnes odkazují někteří lingvisté (v posledních letech např. Nordström: 2010). Autorčina koncepce nepracuje s termíny deontická / dynamická modalita. Vedle modality epistémické staví další tři typy: *agent-oriented modality*, *speaker-oriented modality* a *subordinating modality*. *Agent-oriented modality* se pojí s objektivně pojatou povinností (*obligation*), potřebou (*necessity*), schopností (*ability*) nebo přáním (*desire*). *Speaker-oriented modality* se vztahuje k subjektivně pojaté vůli (zahrnuje rozkazy, žádosti, varování, pobídky, doporučení apod.). V rámci *subordinating modality* je pak zkoumána modalita v podřadných větách (srov. Bybee – Perkins – Pagliuca: 1994). Z našeho pohledu toto pojetí poněkud nešťastně kombinuje kritéria sémantická se syntaktickými (viz typ *subordinating modality*), což se při zkoumání modality románských jazyků disponujících subjunktivem / konjunktivem (tj. modem vyskytujícím se převážně v podřadných větách) nejeví jako vhodné.

1.4 Univerzální koncepce modality a její aplikace na španělský modální systém

Bylo by dnes velmi obtížné najít seriózní práci věnující se problematice modality, která by byla zcela nepoznamenána teorií Palmerovou. Přestože, jak již bylo zmíněno, používána terminologie odkazuje k modální logice a Palmer se v textu odvolává na řadu autorů a jejich výklady modality (zvláště patrný je vliv Johna Lyonse: 1986 [1977]), nelze tomuto dílu upřít zásluhy v oblasti interpretace této kategorie a především její aplikace na široký jazykový materiál. I za cenu určité nepřesnosti vysvětlené výše budeme tedy nadále pro zjednodušení pojetí modality, jak je představeno v Palmer (1986), nazývat Palmerovou koncepcí.

Dílo je uvedeno těmito slovy:

There are two basic assumptions in this work. The first is that it is possible to recognize a grammatical category, that of modality, which is similar to aspect, tense, number, gender, etc. The second is that this category can be identified, described and compared across a number of different and unrelated languages (s. 1).

Palmerovo pojetí pracuje se dvěma základními okruhy: modalitou epistémickou a modalitou deontickou, které již byly definovány výše. Pod epistémickou modalitu autor řadí „any modal system that indicates the degree of commitment by the speaker to what he says“ (Palmer: 1986, s. 51). Kategorie deontické modality je rovněž pojata jako značně rozsáhlá a vedle výpovědí, jež vyjadřují různé stupně vůle, zahrnuje i evaluativy, tedy výpovědi vyjadřující osobní hodnocení. Celá klasifikace potom vypadá následovně:

Epistémická modalita

deklarativy (*declaratives*)

úsudky (*judgments*)

evidenciály (*evidentials*)

interogativy (*interrogatives*)

Deontická modalita

direktivy (*directives*)

komisivy (*commissives*)

volitivity (*volitives*)

evaluativy (*evaluatives*)

Uvedeme nyní ke každému Palmerovu podtypu příklad španělské výpovědi, stranou ponecháme pouze evidenciál, jehož status v rámci španělského modálního systému je sporný a my o něm v tomto jazyce jako o samostatném typu neuvažujeme.⁵ Zároveň zdůrazňujeme, že následující příklady nejsou převzaty od autora, vycházejí pouze z naší interpretace. Přestože Palmer ve své knize uvádí řadu příkladů ze španělštiny a dalších románských jazyků (zejména italštiny), volíme toto řešení, neboť zmíněné doklady jsou vždy převzaty od jiných autorů, nejsou tedy původní, a navíc se v nich často objevují chyby.⁶

Epistémická modalita:

Deklarativ: *Trabaja.*

Úsudek: *Tal vez trabaje. / Trabajará. / Puede estar trabajando. / Creo que trabaja. / No creo que trabaje.*

Interrogativ: *¿Trabaja?*

Deontická modalita:

Direktiv: *Tienes que trabajar. / Debes trabajar.*

Imperativ *¡Trabaja!*

Komisiv: *Te prometo que mañana trabajarás.*

Volitiv: *Quiero que trabajes.*

Evaluativ: *Me alegro de que trabajes.*

Španělské realizace Palmerových typů modality jsou již na první pohled značně nekoherentní, jejich výrazové prostředky se pohybují od suprasegmentálních přes morfologické až po lexikální, od systémových po nesystémové.

Za jedinou výhodu tohoto pojetí tak můžeme považovat jeho univerzálnost; jednotná terminologie usnadňuje studium modality napříč různými jazyky a přibližuje práce zabývajícím se modalitou jednoho jazyka i těm čtenářům, kteří s ním nejsou dobře obeznámeni. Toto zpřístupnění se však může stát dvousečnou zbraní, neboť svádí ke zjednodušení dané problematiky. Toho se ostatně dopouští i sám Palmer, například když v kapitole věnované vztahu mezi modalitou a negací

5 Více k problematice této kategorie viz např. Aikhenvald (2006), Cornillie (2007), Diewald – Smirnova (eds.) (2010), Hassler (2010), Marín Arrese (ed.) (2004).

6 Srov. například Palmer (1986, s. 125), kde autor hovoří o užití subjunktivu po slovese „insister“ namísto *insistir*. Dále tamtéž (s. 153), kde uvádí jako příklad evaluativu italskou větu „Mi stupisce che non sia fatto vivo“, správně by mělo být: *Mi stupisce che non si sia fatto vivo*.

zmiňuje užití subjunktivu (konjunktivu) ve španělštině ve větě *No creo que aprenda* a italštině v *Non credo che sia Corelli* (Palmer: 1986, s. 219). Užití této italské konstrukce k ilustraci vztahu mezi záporem a modalitou je však problematické, neboť v italštině by (na rozdíl od španělštiny) bylo užití konjunktivu zcela na místě, i kdyby tato v záporu nebyla (*Credo che sia Corelli*). Přestože tak tento příklad není možné označit za chybný, autor ho prezentuje zavádějícím způsobem, aniž by upozornil na poměrně důležitý aspekt.

1.4.1 Univerzální koncepce modality a její aplikace napříč jazyky

Pokusíme se nyní aplikovat Palmerovu koncepci na několik jazyků současně, abychom mohli pozorovat, jaké výsledky nám tento přístup může přinést. Příklady pocházejí ze španělštiny, italštiny, rumunštiny a angličtiny.

Tyto jazyky nebyly zvoleny náhodně; důvod, pro který je zkoumána španělština, není vzhledem k zaměření této práce asi třeba dále rozvádět.

Italština byla vybrána, neboť se rovněž jedná o románský jazyk disponující podobnými prostředky vyjádření modality, a bylo by tedy možno očekávat podobné výsledky jako u španělštiny.

Také rumunština je volena s ohledem na své latinské kořeny. Oproti španělštině a italštině na jednu stranu vykazuje množství odlišností, zároveň je však modalita i zde vyjadřována primárně prostřednictvím slovesných modů (imperativu, konjunktivu, kondicionálu a presumptivu). Španělština a rumunština tak stojí na pomezí mezi jazyky vzájemně velmi blízkými a jazyky, které příbuznost vykazují jen minimálně či vůbec (připomeňme si Palmerovu tezi citovanou na str. 19, podle níž je modalitu možné porovnávat napříč zcela odlišnými a nepřibuznými jazyky).

Konečně angličtina je vybrána s ohledem na fakt, že se jedná o Palmerův rodný jazyk a jeho vliv je v autorově přístupu k modalitě velmi patrný. Zároveň vyjadřuje modalitu především prostřednictvím modálních sloves, tedy prostředkem velmi odlišným od toho, jaký převládá v románských jazycích.

Tabulka 1 přináší přehled možných realizací jednotlivých typů modalit tak, jak je uvádí Palmer (opět s vypuštěním evidenciálu), ve španělštině, italštině, rumunštině a angličtině. Je vytvořena s ohledem na španělštinu, která zaujímá první sloupec, ostatní sloupce pak ukazují možnosti vyjádření daného typu modality ve zbývajících jazycích, pokud možno i s přihlédnutím k významovým rozdílům rozpoznatelným ve španělštině. Je zřejmé, že na takto omezeném prostoru je možné zachytit pouze „modelové“ realizace daných typů modalit, a neklademe si tak za cíl, aby tabulka byla zcela vyčerpávající.

	Španělština	Italština	Rumunština	Angličtina
Epistémická modalita				
Deklarativy	<i>Está trabajando.</i>	<i>Sta lavorando.</i>	<i>Lucrează.</i>	<i>He is working.</i>
Úsudky	<i>Tal vez está / esté trabajando.</i>	<i>Forse sta lavorando.</i>	<i>Poate că lucrează.</i>	<i>He may / might be working.</i>
	<i>Puede estar trabajando.</i>	<i>Può stare lavorando.</i>	<i>Poate să lucreze / Poate lucra.</i>	<i>He can / may be working.</i>
	<i>Estará trabajando.</i>	<i>Starà lavorando.</i>	<i>Va / O (A) / Ar / Să fi lucrând // O (A) lucra.</i>	<i>He will be working.</i>
	<i>Creo que está trabajando.</i>	<i>Credo che stia lavorando.</i>	<i>Cred că lucrează.</i>	<i>I think he is working.</i>
	<i>No creo que esté trabajando.</i>	<i>Non credo che stia lavorando.</i>	<i>Nu cred că lucrează / să lucreze.</i>	<i>I don't think he is working.</i>
Interogativy	<i>¿Trabajas?</i>	<i>Lavori?</i>	<i>Lucrezi?</i>	<i>Do you work?</i>
Deontická modalita				
Direktivy	<i>Tienes que / Debes / Has de trabajar.</i>	<i>Devi lavorare.</i>	<i>Trebuie să lucrezi.</i>	<i>You must / have to / need to work.</i>
Imperativy	<i>¡Trabaja!</i>	<i>Lavora!</i>	<i>Lucrează!</i>	<i>Work!</i>
Komisivy	<i>Te prometo que que mañana trabajarás.</i>	<i>Ti prometto che domani lavorerai.</i>	<i>Îți promit că mâine vei lucra.</i>	<i>(I promise) you shall work tomorrow.</i>
Volitivy	<i>Quiero que trabajes.</i>	<i>Voglio che tu lavori.</i>	<i>Vreau să lucrezi.</i>	<i>I want you to work.</i>
	<i>¡Ojalá trabaje / trabajara! // ¡Que trabaje!</i>	<i>(Magari) lavorasse! / Che lavori!</i>	<i>(De-ar fi / Bine-ar fi) să lucreze! // De ar lucra!</i>	<i>May he work! / If only he worked.</i>
Evaluativy	<i>Me alegro de que trabajes.</i>	<i>Sono contento che tu lavori.</i>	<i>Mă bucur că / să lucrezi.</i>	<i>I am glad that you (should) work.</i>

Tabulka 1: Univerzální koncepce modality a její aplikace napříč jazyky

I při omezeném počtu příkladů je zřejmé, že mezi zkoumanými jazyky nedochází ke shodě, a to ani v případě španělštiny a italštiny nebo italštiny a rumunštiny. Následující analýzy sledují tabulku řádek po řádku a zkoumají jednotlivé typy blíže (vztahy mezi různými vyjádřeními úsudků se nám jeví jako nejsložitější, ponecháme je proto až na úplný konec).

1.4.1.1 Deklarativy

Typ: *Está trabajando – Sta lavorando – Lucrează – He is working*

Jsou jedním z mála typů modality, kde nacházíme mezi všemi zkoumanými jazyky shodu (u zvoleného modelového příkladu sice v případě rumunštiny není možné hovořit o naprosté shodě ve významu, neboť nedisponuje morfologickými ani premorfologickými prostředky pro vyjádření španělské opozice *trabaja / está trabajando*, z hlediska modality však toto nehraje žádnou roli).

1.4.1.2 Interogativy

Typ: *¿Trabajas? – Lavori? – Lucrezi? – Do you work?*

Je zde shoda ve významu, formálně se však shodují pouze románské jazyky (změna slovosledu, intonace), angličtina v tomto případě signalizuje otázku vedle suprasegmentálních prostředků ještě přítomností pomocného slovesa *do*.

1.4.1.3 Direktivy

Typ: *Tienes que / Debes / Has de trabajar – Devi lavorare – Trebuie să lucrezi – You must / have to / need to work*

Objektivně i subjektivně pojatou vůli je možno v angličtině i ve španělštině a italštině vyjádřit za pomoci modálních sloves, ve španělštině a italštině za těmito slovesy následuje infinitiv a konstrukce mají povahu slovesných perifrází (španělští autoři pro ně někdy používají termín modální slovesné vazby – *perífrasis verbales modales* – a zkoumají je spolu s ostatními opisnými slovesnými vazbami⁷). V rumunštině je situace komplikována faktem, že se slovesem *a trebui* není

7 Srov. např. Gómez Torrego (1999), García Fernández et al. (2006). Problematice těchto vazeb ve španělštině je věnována kapitola 7 této práce.

možné vytvořit infinitivní polopredikační klauzuli a je nutné použít vedlejší věty s kongručním konjunktivem (*să lucrezi*).

O částečné shodě tak můžeme hovořit pouze u prvních třech jmenovaných jazyků, počet modálních sloves se však i zde liší; více jich mají angličtina a španělština, italština disponuje pouze jedním (*dovere*). Mezi španělskými a anglickými modálními slovesy lze navíc najít značné rozdíly.

Ve španělštině je konstrukce s *haber de* + infinitiv pocíťována jako knižní a v mluveném jazyce se takřka nevyskytuje, obdobné konstrukce s *tener que* a *deber* jsou některými autory chápány jako synonymní, Gómez Torrego (1999, s. 3352-3353) hovoří ve většině případů až o neutralizaci,⁸ častěji však bývá zmiňován významový rozdíl větší (*tener que*) a menší (*deber*) nutnosti.⁹ Ten by byl do jisté míry srovnatelný s významovou opozicí mezi *must* a *have to*:

[A] contrast can be drawn between MUST and HAVE TO and between MAY and CAN in terms of speaker involvement, as in:

He must come tomorrow

He has to come tomorrow

You may smoke in here

You can smoke in here

The most natural distinguishing feature is that with HAVE TO and CAN the speaker is disassociating himself from the obligation or permission, and, by implication therefore, associating himself with it in using MUST and MAY (Palmer: 1986, s. 103).

V této souvislosti však mezi srovnávanými jazyky dochází k podstatnějšímu nesouladu, neboť modální slovesa zde v rámci modality nezaujímají stejnou pozici. Zatímco v angličtině jsou primárním prostředkem jejího vyjádření a při jejím zkoumání stojí v centru pozornosti, ve španělštině i v ostatních románských jazycích stojí na prvním místě verbální mody. Modální slovesa sice nelze označit za prostředek vysloveně periferní, těžiště modálního systému však leží jinde. Ani zdánlivá shoda, již naznačuje tabulka, tak neznamená shodu skutečnou.

8 Existují tu však jisté výjimky, především situace, kdy je modální sloveso v préteritu. Volbou mezi *debí / tuve que* dochází k významovému posunu: „con *tener* se alude a un hecho que se realizó; con *deber* [...] a un hecho no realizado pero deseado: Tuve que matarlo (= «me vi obligado a matarlo, lo maté»). / Debí matarlo (= «¡ojalá lo hubiera matado!»)“ (Gómez Torrego: 1999, s. 3353).

9 Srov. např. RAE (2009), Sirbu-Dumitrescu (1988), více k této problematice viz kapitola 7 této práce.

1.4.1.4 Imperativy

Typ: ;*Trabaja!* – *Lavora!* – *Lucrează!* – *Work!*

Druhá a poslední shoda, již je možné v tabulce najít. Stojí za pozornost, že tato shoda nastává pouze u imperativů a deklarativů, tedy dvou typů modalit, jež Palmer označuje za nepříznakové: „the Imperative is best seen as the unmarked member of the deontic system, or rather of the Directive sub-system, just as the Declarative is the unmarked member of the epistemic system“ (1986, s. 108).

Je však poněkud problematické stavět vedle sebe imperativy a deklarativy jako nepříznakové zástupce dvou hlavních typů modalit. Je-li deklarativ nepříznakový z toho důvodu, že nevyjadřuje nejistotu mluvčího, považujeme za nelogické spatřovat jeho protějšek v rámci deontické modalit v imperativu, jehož primární (a dost možná i jedinou) funkcí je právě vyjádření vůle. Jestliže například španělský imperativ *;Trabaja!* můžeme považovat za typický příklad deontické modalit, deklarativ *Juan trabaja* bychom asi jen těžko označili za modelovou ukázkou modalit epistémické. Imperativy a deklarativy se nám tak při vzájemném srovnání jeví spíše jako protikladné.

Bez ohledu na tento problém je možné pozorovat, že ke shodě mezi zde porovnávanými jazyky dochází pouze u typů modalit, které bychom označili za nejméně komplikované, a tím i nejméně zajímavé z hlediska lingvistického zkoumání. Všechny ostatní podtypy, které nabízejí širší prostor k diskuzi, pokusům o popis, klasifikaci apod., jsou v tabulce, jež reprezentuje univerzální pojetí modalit se španělštinou jako výchozím jazykem, uspořádány poněkud nesystematicky a tento způsob klasifikace se pro ně nejeví jako vhodný.

1.4.1.5 Komisivy

Typ: *Te prometo que mañana trabajarás* – *Ti prometto que domani lavorerai* – *Îți promit că mâine vei lucra* – *You shall work tomorrow*

Zvláštní případ, kde sice nacházíme shodu ve všech porovnávaných románských jazycích, důvod je však ten, že tento typ modalit se v nich morfosyntakticky nerealizuje a je možné ho vyjádřit pouze za pomoci lexikálních prostředků (tedy zde performativního slovesa *prometer* / *promettere* / *a promite*). Modální charakter celé výpovědi je však obhajitelný pouze v angličtině díky přítomnosti modálního slovesa *shall*, které umožňuje vypuštění performativního slovesa při zachování komisivního významu.

Užitím *shall* se mluvčí zaručuje, že (pokud to závisí na něm) děj bude realizován. V různých kontextech tento modální význam nabývá různých odstínů: slibu, rozhodnutí, hrozby aj., např. *I promise to get you that book, you shall have it for your birthday* slibuji, že ti tu knížku seženu, dostaneš ji (máš ji mít) k narozeninám; *I have never cheated and never shall* nikdy jsem nepodváděl a nikdy podvádět nebudu; *he shall regret this* bude toho litovat (postarám se o to).

V současném jazyce se *shall* vyskytuje hlavně v britské angličtině, avšak i zde je ve srovnání s ostatními modálními slovesy řídké (Dušková et al.: 2006, s. 199).

V ostatních zkoumaných jazycích neexistuje důvod pro vyčleňování tohoto typu modality, všechny uvedené výpovědi je možné charakterizovat jako deklarativy s ilokuční funkcí.

1.4.1.6 Volitivity

1.4.1.6.1 Apelově pojatá vůle

Typ: *Quiero que trabajes – Voglio che tu lavori – Vreau să lucrezi – I want you to work*

V prvním příkladě nacházíme shodu pouze mezi románskými jazyky, kde je modalita výpovědi vyjádřena lexikálně (slovesy *querer / volere / a vrea*), které v diktu doprovází kongruenční subjunktiv (konjunktiv).

O shodě je však možné hovořit pouze tehdy, když je subjekt věty hlavní odlišný od subjektu věty vedlejší. V případech, kdy $S_1 = S_2$, užívají španělština i italština polopredikační konstrukce s infinitivem (*Quiero trabajar / Voglio lavorare*), rumunština tuto kondenzaci neumožňuje a vyžaduje i zde kongruenční konjunktiv (*Vreau să lucrez*, tedy doslova: *Chci, abych pracoval*).

Angličtina naopak se slovesem *to want* vyžaduje infinitivní vazbu vždy (konstrukce s vedlejší větou obsahovou a eventuálně i subjunktivem by však byla možná například se slovesem *wish – I wish it was / were true*).

1.4.1.6.2 Neapelově pojatá vůle

Typ: *¡Ojalá trabaje / trabajara! // ¡Que trabaje! – (Magari) lavorasse! / Che lavori! – (De-ar fi / Bine-ar fi) să lucreze! // De ar lucra! – May he work! / If only he worked!*

Ve druhém příkladě, který naznačuje možnosti vyjádření vůle pojaté neapelově, dochází mezi zkoumanými jazyky ke značnému nesouladu.

Ve španělštině jsou základní způsoby vyjádření tohoto typu modality dva. Mluvčí může využít lexikálního výrazu *ojalá*, za nímž následuje kongruenční subjunktiv. V závislosti na míře pravděpodobnosti, s jakou může dojít k realizaci propozice, pak volí mezi subjunktivem přítomným (vyšší pravděpodobnost) a subjunktivem imperfekta (nepravděpodobná realizace). Druhou možností je konstrukce s částicí *que*, za níž následuje opět subjunktiv s deziderativní funkcí (deziderativ). Za určitých podmínek je možné použít pouze tvaru subjunktivu bez uvození částicí či lexikálním vyjádřením vůle, tyto případy jsou však v současném jazyce málo časté.

Italština užívá v pracích větách pouze konjunktiv imperfekta (není tedy schopna systémově postihnout významový rozdíl mezi španělským *ojalá trabaje / ojalá trabajara*). Uvození konstrukce výrazy typu *magari* či *se solo* je zde pouze fakultativní. Druhou možností je konstrukce podobná španělskému *¡Que trabaje!* – tedy spojka *che* následovaná konjunktivem.

Také v rumunštině mohou být práci věty uvozeny ekvivalenty španělského *ojalá* (v úvahu přicházejí výrazy jako *de-ar fi* či *bine-ar fi*), jejich užití však není povinné, konjunktiv zde může stát samostatně, čímž se přibližuje druhému španělskému typu *¡Que trabaje!* – srovnajme příklad z paralelního korpusu:

¡Ojalá el Consejo también asuma su responsabilidad!

Să își asume responsabilitatea și Consiliul!

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 20.05.2013. Podtrženo autorkou práce).¹⁰

Modálnost je v konstrukci opět signalizována konjunktivem, na rozdíl od italštiny je zde však užíváno konjunktivu přítomného. Významová opozice mezi konjunktivem přítomným a minulým není modální, jako je tomu ve španělštině, nýbrž časová. Srovnajme:

¡Ojalá trabaje! = *Kéž pracuje!*
(je možné, že pracuje)

¡Ojalá trabajara! = *Kéž by pracoval!*
(je nepravděpodobné, že pracuje nebo pracovat bude)

Să lucreze! = *Kéž pracuje!*

Să fi lucrat! = *Kéž by býval pracoval!*

¹⁰ Příklad pochází z kolekce (zápisy z jednání Evropského parlamentu). Je-li to možné, omezujeme svá zkoumání na jádro korpusu (ručně zarovnané beletristické texty), v případě rumunštiny však, vzhledem k omezené velikosti jejího subkorpusu, pracujeme se všemi dostupnými texty (26 519 278 pozic).

Jinou možností vyjádření neapelově pojaté vůle v rumunštině je typ *De ar lucra!*, tedy konstrukce tvořená spojkou *de*, za níž následuje podmiňovací způsob. Ten se zcela odlišuje od ostatních, neboť v něm není užito konjunktivu, a z tohoto úhlu pohledu tak ve španělštině i italštině postrádá protějšek.

V angličtině existuje v obdobných výpovědích možnost užití modálního slovesa *may*, výsledná konstrukce je však knižní povahy a v mluvené řeči se vyskytuje zřídka. Dušková et al. (2006) zmiňuje jako častěji užívanou alternativou věty s *if only*, po kterém následuje préteritum, v případě slovesa *be* i konjunktiv préterita (cf. s. 335). Ty by bylo teoreticky možné považovat za protějšek španělských konstrukcí s *ojalá*, na korpusu se však jako jejich respondent nejčastěji objevují podřadná souvětí s *wish*:

I wish I had that kind of power.

Ojalá tuviera tanto poder.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 20.05.2013. Dan Brown – *The Da Vinci Code*, přel. Juanjo Estrella. Podtrženo autorkou práce).

1.4.1.7 Evaluativy

Typ: *Me alegre de que trabajes – Sono contento che tu lavori – Mă bucur că / să lucrezi – I am glad that you (should) work*

Ponecháme na tomto místě stranou poněkud sporné zařazení evaluativů do oblasti deontické modality a zaměříme se na způsoby jejich vyjádření ve sledovaných jazycích.

O shodě můžeme hovořit pouze u španělštiny a italštiny, kde je subjektivní hodnocení vyjádřeno lexikálním prostředkem (*me alegre / sono contento*), který je v diktu doprovázen kongruenčním subjunktivem (konjunktivem). Jakkoli tato kongruence není zcela povinná a v určitých kontextech je od ní možné upustit,¹¹ varianta s modální kongruencí je nade vší pochybnost variantou standardní a možnosti jejího rozvolnění jsou velmi omezené.

Jiná situace je v rumunštině, kde je užití konjunktivu sice možné, není však obligatorní, a varianta bez modální kongruence v úzu převažuje (rumunský subkorpus paralelního korpusu *InterCorp* uvádí 285 případů, kdy po slovese *a se bucura* bezprostředně následuje spojka

¹¹ K otázce užití indikativu v těchto konstrukcích ve španělštině srov. např. Trujillo (1996).

că + indikativ, proti 108 výskytům spojky *să* + konjunktiv, kongruenční modus se zde tak objevuje pouze v přibližně jedné čtvrtině případů¹²).

Angličtina může modální charakter této konstrukce signalizovat modálním slovesem *should*, nicméně jeho užití v tomto typu výpovědi je spíše výjimečné, v anglickém subkorpusu *InterCorpu* jsme jeho výskyt v konstrukci *s to be glad* našli pouze jednou:

The boy felt perfectly at home, and he was glad that he should see all this of which he had heard so much.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 20.05.2013. Selma Lagerlöf – *The Wonderful Adventures of Nils*, ze švédského originálu přel. Velma Swanston Howard. Podtrženo autorkou práce).¹³

1.4.1.8 Úsudky

Bezpochyby nejkomplicovanější kategorie, kde nacházíme velké množství odlišností mezi zkoumanými jazyky. Španělština může úsudky vyjádřit několika způsoby:

1.4.1.8.1 Věta jednoduchá obsahující lexikální vyjádření nejistoty (*tal vez, quizás, probablemente* atp.)

Typ: *Tal vez está / esté trabajando – Forse sta lavorando – Poate că lucrează – He may / might be working*

Frekvence výskytu subjunktivu je ve španělštině závislá na míře nejistoty, již chce mluvčí vyjádřit, i na charakteru konkrétního modalizátoru,¹⁴ existuje zde tedy významová opozice mezi *Tal vez esté trabajando* a *Tal vez está trabajando*, již italština ani rumunština nejsou schopny systémovými prostředky zachytit (a to ani v případě na první pohled obdobných rumunských konstrukcí: *Poate că lucrează / Poate să lucreze* – zatímco v prvním příkladu s indikativem funguje *poate* jako adverbium, a je tedy ekvivalentem španělského *tal vez*, ve druhém případě, kdy se

12 Analýza byla provedena dne 15.5.2013 na celém rumunském subkorpusu. Rumunská část *InterCorpu* není lemmatizována, proto byl dotaz zadán ve formě slovního tvaru: `mă|te|se|ne|vă bucur.*`.

13 Analýza byla provedena na celém anglickém subkorpusu (64 587 782 pozic). Dotaz měl podobu: `[lemma="be"] [word="glad"][] {0,10} [word="should"]`.

14 Viz kapitola 2 této práce.

v diktu objevuje konjunktiv, je *poate* třetí osobou singuláru slovesa *a putea*, a jedná se zde tudíž o podřadné souvětí¹⁵).

Významový rozdíl do jisté míry srovnatelný se španělskou opozicí *Tal vez está / esté trabajando* je možné najít v angličtině, kde je rozdílná míra nejistoty vyjadřována za pomoci *may* (vyšší pravděpodobnost) a *might* (menší pravděpodobnost).

1.4.1.8.2 Konstrukce s modálním slovesem

Typ: *Puede estar trabajando – Può stare lavorando – Poate să lucreze / Poate lucra – He can / may be working*

Vyjádření epistémické modality za pomoci modálního slovesa je možné ve všech zkoumaných jazycích. Modelovým příkladem může být konstrukce se španělským slovesem *poder* a jeho protějšky *potere – a putea – can / may*. Shodu však nacházíme pouze mezi španělštinou a italštinou, které v tomto případě vyžadují polopredikační konstrukci s infinitivem.

Rumunské *a putea* tuto kondenzaci sice také umožňuje (*Poate lucra*), konkuruje jí však konstrukce s vedlejší větou a diktálním konjunktivem (*Poate să lucreze*, tedy doslova: *Může, aby pracoval*).

V angličtině mohou proti španělskému *poder* stát modální slovesa *can* a *may*. Opět však mezi jazyky nacházíme odlišnosti. Na prvním místě je třeba zmínit významový rozdíl mezi *can* a *may*, který španělština není schopna rozlišit:

Možnostní užití *can* se stýká s možnostním významem *may*. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že *can* vyjadřuje možnost teoretickou („je možné, aby“), kdežto *may* možnost faktickou („je možné, že“), avšak v mnoha případech se tyto rozdíly stírají, takže jsou obě slovesa zaměnitelná. Liší se též stylisticky, *may* je příznačné pro formální styl (knižní jazyk, zejména odborný). Např. *the weather can change* (počasí se může změnit) je obecný výrok o počasí (povaha počasí je taková, že zahrnuje měnlivost), kdežto *the weather may change* (počasí se může změnit, je možné, že se počasí změní) spíše odkazuje na jednotlivou příležitost (Dušková et al.: 2006, s. 186).

Zároveň je na místě opět připomenout, že modální slovesa jsou pouze jedním z prostředků vyjádření modality, a zatímco v angličtině zaujímají v tomto směru nepochybně první místo, v románských jazycích je třeba pozornost zaměřit také jinam. Je-li věta *He may be working* pro

15 K otázkám adverbializace slovesného tvaru *poate* viz Zafiu (2006).

angličtinu typickým představitelem epistémické modality, o španělské *Puede estar trabajando* už totéž bez rozpaků tvrdit nemůžeme, centrum španělského modálního systému totiž nepředstavují modální slovesa, nýbrž slovesné způsoby.

1.4.1.8.3 Konstrukce s probabilitivem

Typ: *Estará trabajando – Starà lavorando – Va / O (A) / Ar / Să fi lucrând // O (A) lucra – He will be working*

Probabilitiv je termín užívaný Zavadilem (viz např. Zavadil: 1980; Zavadil – Čermák: 2010) v návaznosti na Marinera Bigorru (1972). V prezentu je formálně shodný s indikativem futura, jeho funkce je však odlišná. Vyjadřuje modální význam probabilitivní, který „charakterizuje děj predikátoru jako domněle nebo pravděpodobně realizovaný“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 251).

Vzhledem k tomu, že tato práce vychází ze Zavadilova pojetí modality, přebíráme zde i jeho terminologii, přestože mnozí gramatikové v této souvislosti nehovoří o samostatném slovesném způsobu, nýbrž o přeneseném použití budoucího času. Často bývá užíván termín *epistémické futurum*, RAE (2009) používá název *futuro de conjetura* (viz s. 1771-1776).

Některým otázkám spojeným se španělským probabilitivem bude věnován prostor v kapitole 6, prozatím pouze konstatujeme, že označení epistémické futurum se nám jeví jako zavádějící a Zavadilovu argumentaci pro uznání probabilitivu jako samostatného modu považujeme za velmi přesvědčivou, budeme proto nadále používat tento termín jak pro španělštinu, tak pro italštinu.

V prezentu můžeme v případě italštiny a španělštiny hovořit o shodě (paradigma *hablaré / parlerò*), v préteritu je situace komplikovanější a její objasnění by vyžadovalo více prostoru, než kolik je mu zde možné nabídnout (existují rozdíly v časových rovinách, které jednotlivá paradigmata pokrývají), z toho důvodu se budeme nadále zabývat pouze probabilitivem přítomného času. Co se týče užití tohoto slovesného způsobu, stojí za zmínku drobné rozdíly v tázacích větách, v nichž italština může pro posílení nejistoty užít konjunktivu, přičemž španělština v tomto kontextu připouští pouze probabilitiv. Srovnajme příklad z korpusu:

Che sia il visitatore preannunciato dalle vostre parole?

¿Será el visitante anunciado antes por vuestras palabras?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 22.05.2013. Italo Calvino – *I nostri antenati*, přel. Francesc Miravittles. Podtrženo autorkou práce).

Podrobná analýza užívání probabilitivu ve španělštině a italštině by patrně poukázala i na další drobné rozdíly, nicméně taková studie by již překračovala hranice této práce. Můžeme tedy hovořit o převládající shodě mezi oběma jazyky, avšak ani zde není tato shoda není absolutní.

V rumunské gramatice se pro slovesný způsob, pomocí kterého „procesele sunt prezentate ca *posibile, probabile, virtuale*“ (Guțu Romalo (ed.): 2008, s. 376),¹⁶ ujal termín *presumptiv* (rum. *prezumtiv*). Rumunské gramatiky, včetně *GALR*, mu většinou přiznávají status verbálního modu.

Paradigma rumunského *presumptivu* tvoří v přítomnosti čtyři formy:

- 1.) Struktura homonymní s jedním z typů rumunského *futura* – *oi, ai, o (a), om, ați (oți), or* + *infinitiv* (zde můžeme hovořit o formální shodě se španělským probabilitivem): *o lucra*.
- 2.) Struktura s charakterem opisné vazby, jejímž prvním komponentem je budoucí čas slovesa *a fi – (v)oi fi, vei fi, va (a, o) fi, vom (om) fi, veți (oți) fi, vor (or) fi* – následovaný gerundiem: *va fi lucrând*.
- 3.) Podobná struktura, v níž je však první element homonymní s prvními dvěma komponenty rumunského podmiňovací způsobu minulého (*aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi*) + gerundium: *ar fi lucrând*.
- 4.) Obdobná konstrukce, která je tvořena prvními dvěma komponenty minulého *konjunktivu*, opět doprovázenými gerundiem – *să fi lucrând*.

V *préteritu* existují dvě paradigmata *presumptivu*, z nichž jedno je formálně shodné s *antefuturem* (*va fi lucrat*), druhé s *minulým kondicionálem* (*ar fi lucrat*).

Jednotlivé formy se mezi sebou liší co do četnosti užití, *GALR* zmiňuje jako nejčastěji používaný typ *(v)oi fi lucrând*, zatímco typ *să fi lucrând* se podle ní vyskytuje zřídka (cf. Guțu Romalo (ed.): 2008, s. 373-374), rozdíly však najdeme i v možnostech jejich kolokace.

Rodica Zafiu (2011) ve svém článku „*Interpretări gramaticale ale prezumtivului*“ upozorňuje na řadu kontextů, v nichž jednotlivé typy není možné zaměňovat, a svá pozorování shrnuje do následujícího závěru:

Din punct de vedere semantic, perifrazele cu gerunziul nu au, așadar, în comun mai mult decât au în genere *prezumtivul, condiționalul și conjunctivul*, în opoziție cu *indicativul* – respectiv, capacitatea de a construi enunțuri care indică diferite tipuri de incertitudine, de irealitate. Exemplele

16 Překlad autorky práce: „procesy jsou prezentovány jako *možné, pravděpodobné, neskutečné*“.

de mai sus arată că perifrazele cu gerunziul nu se pot substitui reciproc în același context (cu o singură excepție, a interogației dubitative) (s.7).¹⁷

Podrobná analýza shod a rozdílů v užití španělského probabilitivu a rumunského presumptivu je opět mimo vymezené cíle této práce. Podobně jako v předchozím případě konstatujeme, že základní funkce tohoto slovesného modu jsou v obou jazycích stejné, je však jisté možné najít dílčí rozdíly v použití. Viz např. tázací věty, ve kterých rumunština může nahradit španělský probabilitiv konjunktivem:

Ahora veamos: ¿Cuál será la naturaleza de ese fenómeno luminoso?

Să vedem acum: care să fie natura acestui fenomen luminos?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 23.05.2013. Julio Cortázar – *Rayuela*, přel. Tudora Sandru Mehedinti. Podtrženo autorkou práce).

Také v angličtině je možné pro vyjádření pravděpodobnosti použít konstrukce formálně shodné s futurem: „*Will* jako prostředek modality jistotní vyjadřuje děj pravděpodobný, zakládající se na úsudku mluvčího, např. věty *that will be the postman* (to bude listonoš / to je asi listonoš) může mluvčí užít v situaci, zvoní-li někdo v době, kdy chodívá listonoš“ (Dušková et al.: 2006, s. 200-201).

Podobně pro vyjádření pravděpodobnosti v minulosti mohou španělština i angličtina užít tvarů vypůjčených od indikativu antefutura:

He will have guessed, surely?' said Merry.

Se lo habrá imaginado, supongo —dijo Merry—.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 23.05.2013. J. R. R. Tolkien – *Two Towers*, přel. Matilde Holde – Luis Domènech. Podtrženo autorkou práce).

Jako tomu bylo v případě italštiny a rumunštiny, i zde musíme konstatovat, že podrobnější analýza situace ve španělštině a angličtině by pravděpodobně v tomto směru odhalila dílčí rozdíly mezi oběma jazyky, je však možné hovořit o většinové shodě.

17 Překlad autorky práce: „Ze sémantického hlediska nemají perifráze z gerundiem mezi sebou společného více, než mají obecně presumptiv, kondicionál a konjunktiv – tedy schopnost vytvářet výpovědi, které indikují různé typy nejistoty, nereálnosti. Výše zmíněné příklady ukazují, že perifráze s gerundiem nemohou v témže kontextu zastupovat jedna druhou (pouze s výjimkou dubitativní otázky)“.

Závěrem tedy můžeme říci následující: ve všech zkoumaných jazycích se objevují konstrukce, které se svým významem i formou podobají španělským výpovědím s modálním významem probabilitivním. Nejširším spektrem prostředků pro jeho vyjádření disponuje rumunština, kde navíc některá z paradigmat presumpтиву nejsou parazitní, a díky tomu je možné je snadno identifikovat. To je pravděpodobně i hlavním důvodem, proč je v rumunštině presumpitiv uznáván jako slovesný způsob častěji než probabilitiv ve španělštině i italštině, byť jejich funkce jsou srovnatelné.

Zároveň však i zběžná analýza užití tohoto slovesného způsobu ve zkoumaných jazycích odhalila dílčí odlišnosti v jeho používání. Obdobně jako v případě ostatních slovesných způsobů tedy shoda v jeho základní funkci, neznamena shodu ve všech možnostech jeho užití.

1.4.1.8.4 Konstrukce s vedlejší větou obsahovou

Další možností, jak ve španělštině vyjádřit úsudek, je podřadné souvětí, v němž hlavní věta obsahuje lexikální vyjádření nejistoty, ve větě vedlejší se pak za určitých okolností může objevit kongruenční subjunktiv.

1.4.1.8.4.1 Kladná věta

Typ: *Creo que está trabajando – Credo que stia lucrando – Cred că lucrează – I think he is working*

Pro španělštinu jsme jako příklad zvolili věty se slovesem *creer*. To patří do skupiny výrazů, které, jsou-li užitý v oznamovací větě v kladném tvaru, prakticky znemožňují užití diktačního subjunktivu (jeho výskyt není vyloučen stoprocentně, jeho případné použití je však velmi příznakové viz kapitola 2). Ve španělštině tedy tato konstrukce vypadá následovně:

Creo + que + Vf_{ind}

Podobně v rumunštině:

Cred + că + Vf_{ind}

V italštině je naproti tomu nepříznakovou variantou konstrukce, v níž se v diktu objevuje kongruenční konjunktiv. Užití indikativu přítomného opět není zcela vyloučeno (a to zejména

v mluveném projevu), konjunktiv je však gramatikami preferován. V případech, kdy děj věty hlavní časově předchází ději věty vedlejší, je možné užití indikativu futura: „Il congiuntivo può essere sostituito anche dal futuro senza che con ciò si produca un'essenziale modificazione stilistica o di contenuto. Questa sostituzione ha luogo soprattutto se ciò che accade nella frase dipendente è univocamente indicato come posteriore“ (Wandruszka: 1991, s. 434).¹⁸

Konstrukce je tedy tato:

Credo (+ che) + Vf_{konj/fut}

Lze obecně konstatovat, že v přímo modálních souvětích se italština chová jako modálně citlivější (tj. užívá modální kongruence i po slovesech, jejichž španělské protějšky diktální subjunktiv nevyžadují). To však v důsledku vede k formalizaci užívání konjunktivu oproti španělštině, která je pomocí alternace mezi subjunktivem a indikativem schopna odlišit mnohdy i velmi subtilní významové rozdíly.

1.4.1.8.4.2 Záporná věta

Typ: *No creo que esté trabajando – Non credo che stia lavorando – Nu cred că lucrează / să lucreze – I don't think he is working*

Situace se mění, je-li sloveso *creer* v záporu. V první osobě je pro španělštinu nepříznakovou variantou subjunktiv, indikativ je gramatikami hodnocen jako nevhodný (viz kapitola 2). V ostatních osobách je volba modu závislá na přesvědčení mluvčího o pravdivosti propozice představené ve větě hlavní, pro zjednodušení však v této chvíli tyto situace ponecháme stranou.

V italštině „la possibilità del congiuntivo dopo *credere* aumenta in caso di negazione. Mediante la negazione *credere* è trasposto dall'ambito epistemico positivo a quello negativo e la verità della frase dipendente è messa in dubbio“ (Wandruszka: 1991, s. 435).¹⁹

V tomto případě tedy můžeme hovořit o shodě mezi španělštinou a italštinou:

18 Překlad autorky práce: „Konjunktiv může být nahrazen také futurem, aniž by to způsobilo zásadní stylistickou či obsahovou modifikaci. K tomuto nahrazování dochází zejména tehdy, kdy děj věty vedlejší je jednoznačně představen jako následný“.

19 Překlad autorky práce: „Možnost výskytu konjunktivu po *credere* se zvyšuje v případě negace. Skrze negaci přechází *credere* z epistémické oblasti pozitivní do negativní a pravdivost vedlejší věty se zpochybňuje“.

No creo + que + Vf_{subj}

Non credo (+ che) + Vf_{konj}

Naproti tomu v rumunštině po (*eu*) *nu cred* výrazně převládá užití indikativu (v rumunské části *InterCorpu* jsme našli pouze jedenáct výskytů konstrukce *nu cred să + konjunktiv*²⁰). Epistémický charakter výpovědi je zde tak ve většině případů signalizován pouze lexikálně (podobně je tomu v angličtině, a to i ve větách kladných), zatímco španělština i italština preferují kombinaci prostředku lexikálního (slovesa *no creer / non credere*) s morfologickým (diktační subjunktiv / konjunktiv).

1.4.2 Shrnutí

Předchozí pozorování nás přivádějí k závěru, že jednotná koncepce modality není pro vyčerpávající popis modálního systému vhodná, neboť univerzální terminologie problematiku zjednodušuje.

Tabulka 1 ukázala, že i mezi jazyky příbuznými nacházíme v oblasti modality značné rozdíly, které koncepce, jež nebyla vypracována s ohledem na daný jazyk, stírá.

Zároveň musíme zopakovat, že analýzy představené na předchozích stranách se zdaleka nevěnovaly všem možnostem vyjádření modality ve zkoumaných jazycích, na řadě míst jsme upouštěli od problematičtějších aspektů a věnovali se pouze modelovým příkladům. S výjimkou imperativů a deklarativů jsme však nenalezli oblast, kterou by toto pojetí bylo schopno popsat v celé její šíři a napříč všemi čtyřmi jazyky. Tyto rozdíly zároveň poukazují na fakt, že jednotlivé typy modality jsou v různých jazycích vyjadřovány odlišnými způsoby, které spolu nejsou vždy srovnatelné, a ostatně ani místo, které jednotlivé typy modality zaujímají uvnitř modálního systému, není vždy rovnocenné (srovnejme například evaluativy ve španělštině a angličtině). Některé typy modality, o nichž bylo pojednáváno, by si v rámci jednoho jazyka zasloužily mnohem podrobnější analýzu, která by byla například schopna ukázat, jaké prostředky jejich vyjádření je možné považovat za centrální a které stojí spíše na pozadí či jakou pozici v rámci modálního systému zaujímá daný typ modality v porovnání s ostatními.

V zájmu zachování objektivity je na tomto místě třeba konstatovat, že většina autorů pracujících s univerzálním pojetím upouští od členění dvou základních typů modality (epistémické a deontické) na jednotlivé subtypy, které uvádí Palmer a s nimiž pracuje i naše tabulka. Takové řešení však také není ideální, srovnejme v této souvislosti např. šíři prostředků pro vyjádření deontické modality, kde výpovědi typu *Quiero que trabajes / Tienes que trabajar / ¡Trabaja!* nelze

²⁰ Analýza provedena dne 26.5.2013 na celém rumunském subkorpusu. Popis dotazu: [word="nu|Nu"][word="cred"].

v žádném případě považovat za rovnocenné. Jednotná koncepce modalit velmi znesnadňuje analýzu těchto rozdílů, ačkoli právě ty by při podrobném zkoumání modalit konkrétního jazyka měly stát ve středu zájmu.

Jsme si vědomi toho, že modalita je kategorií velmi širokou a komplikovanou, a její jisté zjednodušení, kupříkladu v člancích věnovaných širšímu lingvistickému publiku (tedy nejen lingvistům specializovaným na jazyk, o němž je pojednáváno), se tak může jevit jako zcela oprávněné. Pochybnosti vyvolává spíše otázka, zda jsou si všichni autoři těchto prací i jejich čtenáři tohoto zjednodušení vědomi.

Pro popis modálního systému konkrétního jazyka v celé jeho šíři a komplikovanosti je však Palmerova koncepce zcela nedostačující, neboť nebere v úvahu specifika daného jazyka, pro jejichž popis je zapotřebí mnohem přesnější terminologie.

1.5 Zavadilovo pojetí modalit

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cílem naší práce je zaměřit se na problematické oblasti španělského modálního systému, v nichž dochází k propojení více typů modalit (modálních významů). V předchozí podkapitole byly shrnuty naše námítky proti univerzalistickému pojetí této kategorie, které při důsledné aplikaci na jeden konkrétní jazyk považujeme za zjednodušující. Pro naše účely je tak nezbytné pracovat s koncepcí vypracovanou s ohledem na zkoumaný jazyk (tj. španělštinu), která je schopna popsat jeho modalitu přesněji.

Vycházíme proto v naší práci z pojetí modalit vypracovaného Bohumilem Zavadilem. To pochází ze sedmdesátých let minulého století a bylo autorem představeno v několika španělsky psaných člancích (Zavadil: 1968; 1975; 1979a; 1979b) i česky psané monografii (Zavadil: 1980). Kapitulu věnovanou slovesnému způsobu ve španělštině obsahují i učebnice *Současný španělský jazyk* (Zavadil: 1995) a *Sintaxis del español actual* (Zavadil – Čermák: 2008). Výstižné a přehledné shrnutí tohoto pojetí pak mohou zájemci nalézt v *Mluvnici současné španělštiny* (Zavadil – Čermák: 2010).

Při vypracovávání této koncepce vycházel autor ze situace ve španělštině, což mu umožnilo popsat v jejím rámci i velmi specifické rysy modalit tohoto jazyka. Na rozdíl od univerzální teorie představené výše, jež (přínejmenším v terminologické rovině) odkazuje k modální logice, Zavadil vychází především ze strukturální lingvistiky a zejména ze Charlese Ballyho (1965 [1932]).

Zavadilova koncepce modalit byla mnohokrát vyložena samotným autorem a díla, v nichž byla představena, jsou v českém prostředí snadno dostupná. Porovnání této teorie s teorií Palmerovou jsme se již věnovali v rámci diplomové práce (srov. Kratochvílová: 2011).

Nepovažujeme proto za nutné představovat toto pojetí do všech detailů a uvedeme jej na tomto místě jen stručně.

Tam, kde Palmer hovoří o typech modalit, Zavadil užívá termínu *modální významy* (MV), španělsky *significados modales* (SM). Bližší definice konkrétních MV bude představena v úvodu každé z kapitol, které jim jsou věnovány, prozatím pouze uvádíme, že těchto modálních významů je celkem šest a pokrývají celou oblast španělské modalit:

- 1.) Modální význam oznamovací (MVO)²¹
- 2.) Modální význam tázací (MVT)
- 3.) Modální význam reálný (MVR)
- 4.) Modální význam potenciální (MVP)
 - a) vlastní potenciální
 - b) kondicionální
 - c) probabilitivní
- 5.) Modální význam volní (MVV)
 - a) imperativní
 - b) deziderativní
- 6.) Modální význam hodnotící (MVH)

Pole výrazových prostředků jednotlivých MV je poměrně široké, tyto mohou být suprasegmentální (zejména MV oznamovací a MV tázací, dále MV volní a částečně i MV hodnotící), lexikální (zejména MV potenciální, MV volní, MV reálný a MV hodnotící, částečně i MV tázací) i morfologické (MV reálný, MV volní, MV potenciální, MV hodnotící).

Toto pojetí v sobě tedy zahrnuje i ve španělské tradici běžně rozlišované *modalidad del enunciado* a *modalidad de la enunciación*. První typ se pojí s modalitou výpovědi, typ druhý se vztahuje k modalitě spjaté s formulací výpovědi (mohli bychom hovořit o *modalitě promluvového aktu*), a rozlišuje tak *modalidad declarativa*, *interrogativa*, *imperativa*, *exclamativa* či *apelativa* (výčet typů není zcela jednotný, autoři ho porůznu obměňují, srov. např. Grande Alija: 2002; Otaola

21 Tento modální význam je vyčleňován pouze ve starších autorových pracích, v dílech vydaných v letech 1995, 2008 a 2010 se již tento MV nezmiňuje a je nahrazen modálním významem reálným.

Olano: 1988; RAE: 2009). Zavadilův přístup k modalitě zkoumá oba tyto typy společně, což umožňuje lepší pochopení vztahů, které mezi nimi panují.

1.6 Prostředky vyjádření modality

Vedle samotného pojetí modality nepanuje shoda ani v šíři prostředků, které mohou sloužit pro vyjádření této kategorie. Je možné hovořit o několika skupinách – prostředky suprasegmentální, morfologické, lexikální, (hyper)syntaktické a pragmatické. Postavení jednotlivých skupin je odlišné v závislosti na konkrétním jazyce, pokusy o univerzalistické pojetí modality však často vedou k tomu, že prostředky typické pro jeden jazyk jsou analyzovány i v jazyce jiném.

S ohledem na španělštinu lze situaci shrnout takto:

1.6.1 Prostředky suprasegmentální

Na prvním místě můžeme uvažovat o intonaci. Ta je zcela zásadní při zkoumání výše zmíněných *modalidades de la enunciación*, důležitou roli hraje i při analýze modality nevětných výpovědí. Jako o modálním prostředku o ní uvažuje i Zavadil (srov. např. rozsáhlou kapitolu věnovanou tomuto tématu in Zavadil: 1980, s. 42-74).

1.6.2 Prostředky morfologické (morfosyntaktické)

Jádro španělského modálního systému tvoří slovesné způsoby, které jsou chápány jako morfologické realizace jednotlivých modálních významů. RAE rozlišuje pro španělštinu pouze tři slovesné způsoby: indikativ, subjunktiv a imperativ (paradigma *cantaría* je hodnoceno jako jedno z paradigmat indikativu – srov. RAE: 2009). V souladu s koncepcí, již jsme se rozhodli následovat, chápeme systém španělských slovesných způsobů šířeji a za samostatné verbální mody považujeme také kondicionál, deziderativ a probabilitiv (pro jejich definici viz Zavadil – Čermák: 2010, s. 254).

Jako další morfologické vyjádření modality bývá chápána i sufixace a prefixace, která je charakteristická zejména pro některé exotické jazyky (srov. Palmer: 1986; 2001). Pozice tohoto prostředku v rámci španělského modálního systému je však sporná. Brenner (2009) v této souvislosti uvažuje například o sufixu *-ísimo*, jehož modální funkce se sice jeví jako obhajitelná, nachází se však na samém okraji španělského modálního systému. My tuto problematiku v následujícím textu nebudeme brát v úvahu.

1.6.3 Prostředky lexikální

Na pomezí mezi prostředky morfologickými a lexikálními stojí modální slovesa, jež tvoří jádro modálního systému jazyků analytických, najdeme je však i v jazycích s verbálním systémem flektivním (viz čeština, španělština a další románské jazyky). Pozici, již modální slovesa zaujímají v rámci španělského modálního systému, je věnována kapitola 7.

Vedle čistě modálních sloves je v rámci prostředků lexikálních na místě uvažovat i o slovesech plnovýznamových a o adverbích. Také ta jsou spjata s prostředky morfologickými, neboť slovesná vyjádření MV volního i MV hodnotícího vyžadují za normálních podmínek v diktu modální kongruenci. Kongruenční subjektiv se může ve španělštině objevit i po lexikálních vyjádřeních MV potenciálního (slovesných i adverbiálních). Problematika těchto typů lexikálních vyjádření (společně s modálními slovesy pro ně používáme souhrnný termín *modalizátory*), spolu s otázkou diktační kongruence, je předmětem analýz v dalších částech této práce (viz zejména kapitoly 2, 3 a 4).

Mezi lexikální vyjádření modaloty bývají řazeny i pragmatické markátory, které stojí na hranici mezi prostředky lexikálními a pragmatikou (srov. např. Arce Castillo: 1998, dále Zavadil – Čermák: 2008; 2010).

I v rámci lexikálních realizací modálních významů je možné uvažovat o dalších, více či méně periferních, prostředcích, jejich analýzy však přinášejí řadu problémů a jejich vztah ke španělskému modálnímu systému zůstává prozatím nejasný. Srov. např. Franz (2009), která zkoumá modální funkci osobních zájmen. Jak sama autorka přiznává: „El análisis muestra que la interpretación de enunciados con pronombres sujetos explícitos depende de numerosos aspectos y por lo tanto no es fácil comprobar una función modalizadora del pronombre“ (s. 119).

Na pomezí mezi prostředky lexikálními a syntaktickými stojí spojky, pro něž řada autorů také uvažuje o modální funkci – srov. Sweetser (1991), obecně (s hlavním zřetelem ke germánským jazykům) se touto problematikou podrobně zabývá Nordström (2010), pro situaci v portugalštině viz např. Blühdorn – Reichmann (2010), pro španělštinu srov. Hummel (2004).

1.6.4 Prostředky hypersyntaktické a pragmatické

Vedle přístupů, které striktně omezují inventář modálních prostředků na oblast morfologickou či morfosyntaktickou, existují i ty, které se snaží zkoumat modalitu v širších souvislostech, s ohledem na kontext výpovědi. V rámci španělské lingvistiky tento přístup

přesvědčivě obhajuje María Encarnación Pérez Sedeño (2001). V článku „Subjetividad y modalidad lingüística“, věnovaném otázce vymezení kategorie modality, shrnuje svou argumentaci takto:

Defendemos pues el fenómeno modal como fenómeno discursivo en el que han de tenerse en cuenta los valores socioculturales de la tradición en que se inscribe el enunciador y, considerado este aspecto, defendemos un análisis en el que quepan tanto los criterios lógico-semánticos como pragmáticos, según lo requiera el propio discurso.

La modalidad no es una categoría o concepto que se pueda definir intensional o extensionalmente, identificable con ninguna *clase de palabras gramaticales*. Al contrario, es un hecho enunciativo que pertenece al discurso y que adopta expresiones diferentes en función de las intenciones comunicativas del enunciador. Es la subjetividad de este la que manifestará en su elección los valores que le identifiquen con su formación discursiva, tanto en la enunciación como en el propio enunciado (s. 69).

1.7 Chápání modality v této práci

Z výše uvedeného vyplývá, že modalita je oblastí velmi složitou a mnohavrstevnou, již lze chápat různě široce. Považujeme proto za nutné hned na počátku vymežit, které z prostředků jejího vyjádření budou předmětem našeho zájmu.

Zavádil v rámci svého pojetí zkoumá především prostředky suprasegmentální, lexikální a morfosyntaktické. Tohoto přístupu se, s malými úpravami, podržíme i my.

Vypouštíme tedy z našeho zkoumání pragmatický rozměr této kategorie (a to včetně problematiky pragmatických markátorů). Bylo již uvedeno, že argumentaci Pérez Sedeño (2001) pro chápání modality jako kategorie (také) pragmatické považujeme za přesvědčivou a uznáváme ji, zastáváme však názor, že určitá delimitace této oblasti je zcela na místě v zájmu toho, aby ji bylo možno metodologicky uchopit. V pojetí navrhovaném Pérez Sedeño se sice modalita stává kategorií komplexní, zároveň však ve své celistvosti těžko analyzovatelnou.

Předmětem našeho zájmu nebudou ani prostředky suprasegmentální, jejichž analýza by patřila spíše do fonologicky zaměřené studie.

Soustředíme se tak v našem zkoumání na prostředky morfosyntaktické, konkrétně na slovesné způsoby, zvláštní pozornost věnujeme vybraným prostředkům lexikálním: slovesným a adverbialním modalizátorům, včetně modálních sloves. Tyto modalizační prostředky představují centrum španělského modálního systému a jejich analýza se pro jeho zkoumání jeví jako nejpřínosnější.

Z hlediska syntaktického bude v centru naší pozornosti modalita vyjadřována v rovině větné a souvětí, přičemž z bádání jsou vyřazena tzv. nepřímo modální souvětí.²² V těchto souvětích plní slovesné mody jinou funkci než v souvětích přímo modálních a často dochází k formalizaci jejich používání:

Vedle souvětí přímo modálních existují ve španělštině také souvětí nepřímo modální. Jsou to syndetická (spojková) souvětí podřadná s vedlejší větou okolnostní a také podřadná souvětí s vedlejší větou přívlastkovou uvozenou relativem, tedy s vedlejší větou vztaznou. Na rozdíl od souvětí přímo modálních není v souvětích tohoto typu hlavní funkcí pojmenovávat modální významy. Spojky nebo relativna (vztažná zájmena a příslovce) zde vyjadřují různé logické vztahy mezi myšlenkovými obsahy, vedlejší věta přitom není na větě hlavní modálně závislá. Modalita se v takové vedlejší větě vyskytuje vlastně jen proto, že jejím predikátorem je VF, které vždy musí kategorii modu nějak vyjadřovat. To vytváří možnost formalizovaného používání jednotlivých modů, s nímž se v souvětích tohoto typu nezdávka setkáváme (Zavadil – Čermák: 2010, s. 266).

Vzhledem k tomu, že předmětem našeho zkoumání jsou vztahy mezi modálními významy, není možné zkoumat souvětí přímo modální zároveň s konstrukcemi, v nichž jsou tyto vztahy narušeny. Proto, kdykoli bude nadále řeč o realizaci modálních významů, je tím míněna pouze jejich realizace v rámci souvětí přímo modálních.

22 K problematice souvětí nepřímo modálních viz např. Zavadil – Čermák (2010, s. 266-270).

2

Modální význam reálný → modální význam potenciální

Prvním typem vztahu, na nějž se zaměříme, je vztah mezi modálním významem reálným (MVR) a modálním významem potenciálním (MVP). Oba tyto MV jsou úzce propojeny, neboť se pojí s přesvědčením mluvčího o pravdivosti předkládané propozice.

Jak napovídají jejich názvy, „MV reálný charakterizuje obsah výpovědi jako odpovídající skutečnosti, MV potenciální charakterizuje obsah výpovědi jako imaginární, tj. existující pouze v podobě představy“ (Zavadil: 1980, s. 24).

MVP má několik subtypů; vedle vlastní potenciálnosti existují ve španělštině ještě MV potenciální probabilitivní, který „charakterizuje děj predikátoru jako domněle nebo pravděpodobně realizovaný“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 251), a MV potenciální kondicionální, jenž „charakterizuje děj predikátoru jako imaginární (tj. jako existující v podobě představy) a zároveň v představě závislý na splnění nějaké podmínky. Tato podmínka může být explicitní (jazykově vyjádřená, pojmenovaná) nebo implicitní (jazykově nevyjádřená)“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 251).

Všechny uvedené MV mohou být v jazyce vyjádřeny lexikálně i morfologicky. Slovesným modem MV reálného je indikativ (*Está trabajando*), MV potenciální probabilitivní je gramaticky vyjadřován pomocí probabilitivu (*Estará²³ trabajando*), MV potenciální kondicionální pomocí podmiňovacího způsobu (*Estaría trabajando*). Pouze ve výpovědích s MV potenciálním (vlastní potenciálnost) dochází k modální alternaci mezi subjunktivem a indikativem (*Tal vez esté / está trabajando*).

Jak naznačují výše uvedené definice, vztah jednotlivých typů MVP k modálnímu významu reálnému je odlišný. Pro účely našeho zkoumání, tedy pozorování vztahů mezi modálními významy, jsou nejzajímavější ty situace, v nichž vztahy mezi MVP a MVR nejsou narušovány žádnými externími faktory a míra potenciálnosti / reálnosti výpovědi je závislá pouze

²³ Vycházíme ze Zavadilova pojetí, které důsledně rozlišuje mezi formou (paradigmatem) a funkcí. Tvar *estará* v tomto případě tedy chápeme jako vyjádření pravděpodobnosti (*probablemente está*), nikoli budoucnosti.

na míře přesvědčení mluvčího. Ponecháme proto stranou modální význam potenciální kondicionální, v němž hraje roli existence nějaké překážky, která brání naplnění propozice, i MV potenciální probabilitivní. Vztah mezi probabilitivností a potenciálností výstižně shrnuje Jiménez Juliá (1989):

[L]a probabilidad guarda relación con la “posibilidad” pero no son equivalentes. Coinciden en el valor general de la ausencia de certeza, pero se diferencian en su presentación. [...] Un ejemplo puede ilustrar la diferencia entre ambas nociones: si preguntamos por Antonio y nuestro interlocutor no sabe dónde se encuentra en ese momento, podrá responder:

8. Quizás esté en la biblioteca.

En este caso lo que nos está diciendo es que Antonio, o bien está en la biblioteca, o bien no está allí, siendo la biblioteca el *posible* lugar donde dar con él. Pero cabe igualmente la otra alternativa de que esté en otra parte. En este sentido (8) equivale (es sustituible por) (9):

9. Es posible que Antonio esté en la biblioteca,

la cual implica, a su vez:

10. Es posible que Antonio no esté en la biblioteca.

Ahora bien, si el hablante no solo admite la posibilidad, sino que tiene fundadas razones para pensar que Antonio está efectivamente en la biblioteca –aunque no pueda asegurarlo con certeza–, entonces podrá responder:

11. Estará en la biblioteca (s. 203-204).

Shodujeme se s autorem v jeho interpretaci probabilitivnosti jako pojmu, pod nímž se ukrývá přesvědčení mluvčího spojené s jistými vnějšími okolnostmi, které navádějí k předpokladu o stavu věcí. Právě existence těchto vnějších okolností brání tomu, aby byl MVP probabilitivní zkoumán spolu s modálním významem potenciálním.

V rámci této kapitoly tak bude nadále pojednáváno pouze o výpovědích vyjadřujících vlastní potenciálnost či reálnost, a to se zvláštním přihlédnutím k otázce jejich lexikálního vyjádření. Vybraným problémům spjatým se španělským probabilitivem bude věnována pozornost samostatně v kapitole 6.

2.1 Škála potenciálnosti

Ofelia Kovacci (1992) v souvislosti s adverbii vyjadřujícími dubitativní modalitu (tento termín přibližně odpovídá modálnímu významu potenciálnímu) hovoří o „una escala semántica que gradúa la duda o la conjetura desde la aproximación a la certeza hasta la aproximación a la negación“ (s. 160). A dále konstatuje:

[E]stos grados están marcados también por el modo verbal: *seguramente*, de polaridad positiva, se construye con indicativo; *difícilmente*, de polaridad negativa, rige subjuntivo o bien tiempos “irreales” del indicativo (los futuros) y equivale a *probablemente no*; los demás adverbios aceptan indicativo y subjuntivo, graduando así la expresión hacia un polo o el otro de la escala (s. 160).

S podobnou představou škály pracuje i Haverkate (2002):

The defining characteristic of cognition predicates is the expression of the attitude the subject of the matrix clause adopts with respect to the truth value of the embedded proposition. [...] [T]he class of cognition predicates can be properly divided into an epistemic, a doxastic, and a dubitative subclass. The lexical properties of these subclasses can be described in terms of scalar magnitudes representing different degrees of commitment to truth value (s. 58).

Ze hlediska sémantiky se možnostmi gradace potenciálnosti (epistémické modality) zabývá i Kratzer (1991, s. 643-645).

2.2 Osa

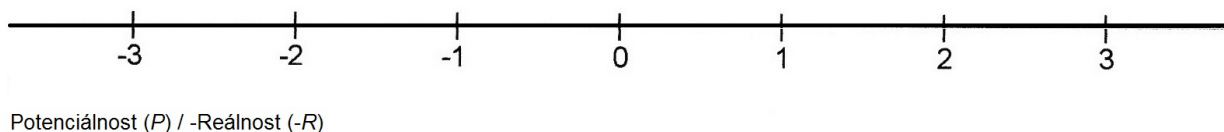
Také v této práci budeme vztah mezi reálností a potenciálností pojímat jako vztah graduální, jenž se realizuje škálově. V následujících podkapitolách bude představena metodologie, která má pomoci určit co nejpřesnější pozici jednotlivých výpovědí s MVP na této škále.

Způsob vyjádření potenciálnosti se ve španělštině poněkud odlišuje od způsobu, jakým vztah mezi obsahem výpovědi a skutečností manifestuje český mluvčí, který nedisponuje možností alternace mezi subjunktivem a indikativem (existuje sice možnost volby mezi indikativem a kondicionálem, sémantické následky vycházející z této volby však nejsou vždy srovnatelné se španělštinou – blíže k tomu viz Kratochvílová: 2011, k obecným otázkám vztahu mezi

subjunktivem / konjunktivem a českým kondicionálem viz Karlík: 1982). Vyjadřování potenciálnosti ve španělštině tak může probíhat ve dvou stádiích – volbou lexikálního výrazu potenciálnosti (LP) a následnou volbou modu, jímž může být potenciálnost oslabena, či naopak posílena. Toto postupné vyjadřování nejistoty je ve španělštině možné tehdy, shoduje-li se mluvčí s větným subjektem, tedy po slovesech v první osobě (*supongo, no creo...*), případně u výpovědi obsahujících adverbialní vyjádření potenciálnosti (*tal vez, quizás...*) a v konstrukcích s neosobními vyjádřeními typu *parece que*.

Pro nalezení pozice, již jednotlivé výpovědi na výše zmíněné škále zaujímají, je třeba představit si její střed, tedy moment, kdy mluvčí zaujímá k obsahu výpovědi zcela neutrální postoj a nepředstavuje ho ani jako reálný, ani jako potenciální. Tento bod označíme 0 (ve skutečnosti však pochopitelně nemůže existovat amodální výpověď, které by na ose náležela přesně pozice 0, pro naše účely ji pojímáme jako ideální konstrukt).

Původní škála se tak změní v číselnou osu:

Obrázek 1: Osa

2.3 Pozice výpovědi na ose

Ve španělštině existují dva způsoby, jak se pohybovat na škále mezi MVR a MVP – prvním je volba lexikálního výrazu potenciálnosti, respektive síla sému potenciálnosti, který je v něm obsažen, pro zjednodušení jej budeme nazývat p . Druhým je pak volba slovesného způsobu, který za ním bude následovat (tj. alternace mezi indikativem a subjunktivem), tento faktor označíme jako m .

Možnost této volby však není automatická, nepřipouštějí ji lexikální výrazy reálnosti (LR) ani některé LP. Z toho vyplývá, že otázka volby modu je v případě zkoumání tohoto typu španělské modality sice důležitá, vzhledem k volbě L však až druhotná.

Výsledná potenciálnost výpovědi (P), a tedy i výsledná pozice na ose, jsou dány součtem p a m . Můžeme tedy říci, že $P = p + m$.

Potenciálnost pojímáme jako zrcadlový obraz reálnosti, neboť ubírá-li mluvčí na sému reálnosti, posiluje zároveň sém potenciálnosti a naopak. Analýza tak může probíhat nejen vzhledem k MVP, nýbrž i vzhledem k MVR. Označíme-li reálnost výpovědi jako R , pak současně platí, že $P = -R$ a $R = -P$.

2.3.1 Hodnota R – volba lexikálního vyjádření reálnosti

Modálního významu reálného nabývá výpověď ve dvou případech. Za prvé tehdy, obsahuje-li lexikální vyjádření MVR (např. *estoy seguro, estoy convencido* apod.), za druhé v případě, kdy postrádá jakékoli lexikální vyjádření MVR či MVP (např. *José está cansado*).

Kategorie reálnost / potenciálnost není ve výpovědi opcionalní. Je-li předkládána nějaká výpověď, pak posluchač očekává, že její obsah se, pokud není naznačeno jinak, podle mluvčího shoduje s realitou. Věty **Je unavený, ale možná není* a **Jsem si jistý, že je unavený, ale možná není* jsou protimluvy, neboť v obou je popírána platnost tvrzení, které bylo prve představeno jako shodující se se skutečností. Můžeme však bez problémů říci: *Myslím, že je unavený, ale možná není*.

Potenciálnost je, na rozdíl od reálnosti, ve výpovědi vždy příznaková, a je tedy třeba vyjádřit ji za pomoci lexikálních nebo morfologických prostředků (případně jejich kombinací). Reálnost musí být explicitně vyjádřena pouze tehdy, pociťuje-li mluvčí potřebu ji zdůraznit.

Z toho vycházíme při rozhodování o tom, jakou pozici bude mít konkrétní výpověď na škále.

Výpovědi bez explicitního vyjádření MVR mají nižší R než ty, které takové vyjádření obsahují. Chybí-li tedy LR, bude R v intervalu $(0;1>$ (např. *José vendrá*), interval $(1;2>$ bude náležet výpovědím s LR (např. *estoy convencido de que vendrá*), interval $(2;3>$ pak připadá těm výpovědím, kde dochází k vícenásobnému posílení MVR (např. *estoy **completamente** convencido de que vendrá*).

Můžeme tedy pozorovat, že i reálnost může být ve španělštině posilována v několika fázích.

2.3.2 Hodnota p – volba lexikálního vyjádření potenciálnosti

Lexikální výrazy, které určitým způsobem limitují platnost výpovědi, musí v sobě obsahovat i sém potenciálnosti. Ten však není u všech stejně silný, mluvčí volí z celé škály výrazů ten, který nejlépe odpovídá míře jeho přesvědčení o pravdivosti výpovědi. Míra potenciálnosti, kterou mluvčí vyjadřuje, se tak vymezuje v rámci konfrontace s částečně synonymními výrazy MVR / MVP.

Míra potenciálnosti obsažená v LP je přitom v přímé souvislosti s volbou modu, který po tomto výrazu bude následovat. Existují výrazy potenciálnosti, po nichž je uplatnění kongruenčního subjunktivu vyžadováno takřka vždy (*dudo que*), výrazy, po nichž se může objevit subjunktiv i indikativ (*posiblemente*), výrazy, po nichž je uplatnění kongruenčního subjunktivu obtížné, nikoli však nemožné (*parece que*), a konečně výrazy, po nichž je možné užít pouze indikativ, přestože spadají do skupiny výrazů MVP (*pienso que, a lo mejor*).

Mluvčí má tedy v závislosti na konkrétním LP rozdílné možnosti, co se následné volby modu týče. Zároveň však není na místě tvrdit, že volbou výrazu, po němž není možné uplatnit subjunktiv, by mluvčí opouštěl oblast potenciálnosti a jeho výpověď by automaticky nabývala modálního významu reálného. Tvrzení, že výpověď typu *Pienso que está cansado* zcela postrádá potenciálnost, je těžko obhajitelné, neboť výraz *pensar* skutečně omezuje platnost propozice představené ve vedlejší větě. Považujeme proto za chybné nepovažovat ho za jeden z lexikálních výrazů MVP, přestože bez podpory negace neumožňuje užití subjunktivu.

Subjunktiv je však zároveň modem kongruenčním, a četnost jeho užití by tedy měla být přímo úměrná míře potenciálnosti, kterou dané LP obsahují, neboť ve výpovědích s MVP je to právě sém potenciálnosti, s nímž tento slovesný způsob kongruje. Čím silnější je tento sém, tím frekventovanější bude užití diktálního subjunktivu, naopak LP obsahující slabší sém potenciálnosti kongruenci rozvolňují, případně ji neumožňují vůbec.

Z výše uvedeného vyplývá, že různé výrazy MVP musí mít rozdílnou hodnotu p , přičemž pro ty, po nichž je upřednostňováno použití subjunktivu, musí být tato hodnota vyšší než pro výrazy, které jeho uplatnění umožňují pouze obtížně či vůbec.

Určení hodnoty p je tedy možné skrze analýzu konkrétních výrazů potenciálnosti, a to z hlediska teoretického i praktického. Ta objasní, zda je po výrazu alespoň teoreticky možné uplatnění subjunktivu, a dále porovná frekvenci užití tohoto modu v porovnání s dalšími LP.

Výchozí typologie je, obdobně jako u výrazů reálnosti, třístupňová: LP, které použití kongruenčního subjunktivu nepřipouštějí, můžeme považovat za výrazy s nízkou mírou potenciálnosti a na škále jim náleží interval $(0;1>$. Pro výrazy umožňující přítomnost diktálního subjunktivu předpokládáme vyšší hodnotu p – interval $(1;3>$. Ty, po nichž i přesto převládá užití indikativu, musí však mít hodnotu p nižší než ty, po kterých se častěji vyskytuje subjunktiv. První skupině tedy přiřkneme interval $(1;2>$, druhé skupině interval $(2;3>$.

2.3.3 Hodnota m – volba modu po lexikálním vyjádření MVP

Volba modu je druhým prostředkem odstupňování potenciálnosti, kterým španělští mluvčí disponují. Posílit či oslabit sém potenciálnosti zvoleného modalizátoru je však možné pouze tehdy, užije-li mluvčí slovesného způsobu, který je v daném kontextu příznakový.

Zejména nerodilí mluvčí (ale nejen oni) mají tendence předpokládat, že při možnosti volby mezi indikativem a subjunktivem je užití prvního z nich bezpříznakové, zatímco skrze subjunktiv dodává mluvčí své výpovědi jakousi přidanou hodnotu. My však subjunktiv považujeme za příznakový pouze v těch situacích, kdy jeho užití není běžné.

Jak již bylo řečeno, u modalizátorů, které obsahují vysokou míru potenciálnosti ($p > 2$), je uplatnění subjunktivu velmi časté a výskyty indikativu jsou spíše sporadické. Totéž platí samozřejmě i v opačné situaci, tj. modalizátory, jejichž $p < 2$, dávají větší prostor uplatnění indikativu.

Z toho vyplývá, že existují jak výpovědi, v nichž je příznakové užití subjunktivu, tak ty, pro které je příznakovým členem opozice indikativ. RAE (2009) například upozorňuje na to, že po výrazech jako *no creo* či *no me parece* se indikativ uplatňuje jen zcela výjimečně, neboť jeho použitím vzniká logický rozpor mezi obsahem věty hlavní a věty vedlejší (cf. s. 1910). Předpokládat tedy v těchto případech, že funkcí subjunktivu je posílení potenciálnosti, považujeme za chybné.

U modalizátorů, jejichž p je v intervalu $(1;2>$, je situace opačná: převládá po nich indikativ. Když Sastre Ruano (1997) hovoří o možnostech alternace mezi subjunktivem a indikativem, zmiňuje:

[P]recisamente por lo que suponen de afirmación atenuada, serían mucho menos frecuentes las construcciones cuyos V_1 son *creer*, *admitir*, *sospechar*, etc. hasta el punto de que para algunos hablantes –que no para todos– serían inaceptables las secuencias siguientes:

Sospecho que mi hija haya querido coger el coche y no haya podido sacarlo del garaje.

Admito que lo hayas pagado tú, pero no puedo aceptarlo.

Creo que salga pronto, pero vete tú a saber.

Hay que señalar de forma especial que todas estas construcciones solamente son aceptables en unos contextos comunicativos muy restringidos y específicos (s. 81).

Hodnotu m je tedy třeba vždy určit s ohledem na hodnotu p , neboť jsou spolu úzce provázané.

Určování m nemá význam v těch případech, kdy p je nižší než 1, neboť tehdy není alternace mezi subjunktivem a indikativem možná. Je tedy m relevantní pouze tehdy, kdy $p > 1$. Jeho hodnota potom může být nulová (pokud mluvčí použije bezpříznakového slovesného způsobu), může být 1 v těch případech, kdy je subjunktivu užito po výraze, jehož p je v intervalu $(1;2>$, a můžeme předpokládat, že tento modus posiluje potenciálnost, a konečně může být jeho hodnota -1, pokud mluvčí volí LP, jehož p je vyšší než 2, ale užitím indikativu tento sém vzápětí oslabuje (s podobnou situací se můžeme setkat i v češtině, například ve výpovědích typu: *asi určitě přijde*, kde mluvčí také záměrně oslabuje potenciálnost obsaženou v adverbium *asi* následným užitím lexikálního výrazu MVR *určitě*).

Situaci můžeme shrnout následujícím způsobem:

- 1.) $p < 1$ – V takovém případě není možná alternace mezi subjunktivem a indikativem, hodnota m není relevantní, případně můžeme říci, že je rovna 0.

$$p < 1 \rightarrow m = 0$$

- 2.) $p > 1 \wedge p \leq 2$ – Použitím subjunktivu může mluvčí posílit potenciálnost výpovědi, m bude rovno 1. Indikativ je v těchto případech modem bezpříznakovým, proto bude při jeho užití m rovno 0.

$$p > 1 \wedge p \leq 2 + \text{indikativ} \rightarrow m = 0$$

$$p > 1 \wedge p \leq 2 + \text{subjunktiv} \rightarrow m = 1$$

- 3.) $p > 2$ – Nastává opačná situace než v předchozím případě; subjunktiv je po výrazech obsahujících takto vysokou míru potenciálnosti uplatňován standardně, proto jeho užití nenavyšuje hodnotu P ($m = 0$). Na míru potenciálnosti výpovědi však může mít vliv užití indikativu, který je po těchto výrazech MVP užíván méně často, jeho uplatněním tedy může mluvčí oslabit potenciálnost a posílit reálnost, m bude potom rovno -1.

$$p > 2 + \text{subjunktiv} \rightarrow m = 0$$

$$p > 2 + \text{indikativ} \rightarrow m = -1$$

2.4 Hodnoty p výrazů potenciálnosti

Nyní přistoupíme k analýzám konkrétních výrazů potenciálnosti za účelem určení hodnoty jejich *p*. LP jsme pro potřeby tohoto zkoumání rozdělili do dvou skupin:

- 1.) Adverbia vyjadřující potenciálnost (*quizá(s)*, *tal vez*, *acaso*, *probablemente*, *posiblemente*, *seguramente*, *acaso*) a neosobní vyjádření (*parece que*, *puede ser que*, *es posible*, *es probable*).
- 2.) Slovesa vyjadřující potenciálnost (*creer*, *pensar*, *dudar*, *no saber...*).

2.4.1 Adverbia vyjadřující potenciálnost a neosobní vyjádření *parece que*, *puede ser que*, *es posible que*, *es probable que*

Španělština disponuje několika adverbii, za nimiž může následovat indikativ i subjunktiv. Konkrétně se jedná o výrazy: *quizá(s)*, *tal vez*, *probablemente*, *posiblemente* a *seguramente*²⁴. Gramatiky nejčastěji uvádějí, že volba modu je v tomto případě závislá na míře přesvědčení mluvčího o pravdivosti propozice. Například Sastre Ruano (1997) předkládá následující vysvětlení:

[*Tal vez*, *quizá(s)*, *posiblemente*, *seguramente*, *acaso*, *probablemente*] [p]ueden construirse con indicativo o subjuntivo. En general, cuando existe un mayor grado de probabilidad de que se cumpla aparece el indicativo; y cuando se trata de acciones menos probables es el subjuntivo que aparece. [...] Pero en la práctica son el contexto, la situación y las intenciones comunicativas del hablante las claves que deciden la utilización de formas de uno u otro modo, además, de un deseo de acentuar o no más la duda por parte del emisor. Es el hablante el que elige el grado de seguridad que le quiere dar a su mensaje, y por eso la utilización de uno u otro modo no depende exactamente del grado de probabilidad real, sino de la impresión que el hablante tenga o quiera dar (s. 48).

Podobné vysvětlení je možné najít i v souvislosti s užíváním slovesných způsobů po výrazu *parece que*. Ridruejo (1999) hovoří o *parecer* takto: „Este verbo admite en la oración subordinada en función de atributo la alternancia de ambos modos, indicativo y subjuntivo, en construcción no pronominal, esto es, con el significado «semejar», «resultar una determinada apariencia»“ (s. 3223).

24 V souladu s RAE chápeme tyto výrazy jako adverbia, nikoli jako částice (srov. RAE: 2009, s. 1954-1956).

Toto neosobní vyjádření zkoumáme společně s adverbii vyjadřujícími potenciálnost, neboť jejich funkce pokládáme v zásadě za totožné. Ke stejnému názoru dospívá i Nowikow (2001), když po prozkoumání několika kontextů, v nichž se tento výraz objevuje, shrnuje své závěry takto: „este verbo modaliza el contenido de forma parecida a la de como lo hacen los adverbios dubitativos del tipo *quizá, tal vez, acaso o probablemente, posiblemente*, etc. que admiten el IND aunque, sobre todo, cuando se encuentran es posición posverbal“ (s. 88). Stejně hodnotíme i další neosobní vyjádření *puede (ser) que*.

Na základě tvrzení gramatik by všechny tyto LP měly na naší ose spadat do intervalu (1;3>, následující zkoumání provedená na korpusu *InterCorp* prozrazují o frekvenci užití subjunktivu a indikativu více.

2.4.1.1 Korpusová analýza

2.4.1.1.1 Kritéria vyhledávání

Analýzy byly provedeny v období od září do prosince 2013 na subkorpusu sestávajícím ze španělských originálů (celkem 9 326 150 pozic), který byl následně rozdělen na díla autorů španělských (3 126 810 pozic) a latinskoamerických (6 199 340 pozic), je tedy třeba mít na paměti, že část korpusu zahrnující díla španělských autorů je oproti části zahrnující díla autorů z Latinské Ameriky přibližně poloviční.

Dotaz měl formu:

```
[word="[pP]robablemente"],
```

analogicky pak u ostatních výrazů, s výjimkou *parece que*, kde byl formulován za pomoci lemmatu:

```
[lemma="parecer"][word="que"],
```

a *puede (ser) que*, zde měly dotazy formu:

```
[!word="[Nn]o"][word="[pP]uede"][word="ser"][word="que"],
```

```
[!word="[Nn]o"][word="[pP]uede"][word="que"].
```

Z nalezených výsledků jsme pak ručně odfiltrovali ty výskyty, které nebyly pro účely tohoto zkoumání relevantní, případně hrozilo, že by mohly zkreslit výsledky. Kritéria pro zaznamenávání výsledků jsme nastavili takto:

- 1.) Vždy jsme prozkoumali všechny výskyty daného LP a do tabulky uvedli četnost výskytů indikativu a subjunktivu. Jiné slovesné způsoby (v tomto případě kondicionál) jsme nezaznamenávali.
- 2.) Zkoumali jsme pouze ty výskyty, v nichž se LP objevoval před slovesem a nebyl oddělen čárkami, neboť za jiných okolností by použití kongruenčního subjunktivu nebylo možné.
- 3.) Z vyhledávání jsme dále vyřadili všechny konstrukce, v nichž by volba modu mohla být ovlivněna i jinými faktory, než je přítomnost LP (např. přípustkové věty s *aunque*, podmiňovací věty).
- 4.) Do výsledků jsme nezařazovali i relativně často se vyskytující konstrukce typu *quizás por eso* + VERBUM, *quizás es que* + VERBUM apod., neboť zde se adverbium nevztahovalo přímo k predikátu, což opět mohlo mít vliv na volbu modu.
- 5.) V případě paradigmatu *hablaré* bylo při omezeném kontextu, který nabízí korpus, často nemožné rozhodnout, zda se jedná o indikativ futura, či přezens probabilitivu. Vzhledem k tomu, že probabilitiv je, na rozdíl od subjunktivu, modem nekongruenčním a cílem našeho zkoumání mělo být především zjištění, jaké LP preferují kongruenční modus a po jakých se častěji vyskytuje modus nekongruenční, upustili jsme v tomto případě od jejich odlišování (v mnoha případech navíc docházelo k synkretizaci obou funkcí). Tyto tvary jsme tedy hodnotili jako tvary indikativu a podle toho je zaznamenávali do tabulky.
- 6.) Do analýz jsme nezařazovali paradigmata *hubiera hablado* a *hubiese hablado*, která často zastupují minulý kondicionál *habría hablado*, což by také mohlo zkreslit výsledky vyhledávání.
- 7.) U příslovce *acaso* jsme z výsledků vyřadili všechny jeho výskyty po spojce *si* a dále tázací věty, v nichž se toto adverbium objevovalo.
- 8.) U slovesa *parecer* jsme do výsledků zaznamenávali pouze ty výskyty, kdy se skutečně jednalo o neosobní *parece que*, vyřadili jsme případy, kdy byla věta v záporu, případně se sloveso objevovalo se zájmenem nepřímého předmětu (typ: *me parece que*).

- 9.) Do výsledků jsme pochopitelně nezařadili ani ty případy, kdy se po LP neobjevilo sloveso (typ: *puede que sí*).

2.4.1.1.2 Výsledky korpusových analýz

QUIZÁ(S)

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Cela	-	17	0 / 100
Cercas	28	4	87,5 / 12,5
Delibes	-	1	
Étxebarria	17	25	40,5 / 59,5
Laforet	5	5	
Marías	226	58	79,6 / 20,4
Marsé	12	2	
Mendoza	3	1	
Moro	10	18	35,7 / 64,3
Navarro	9	3	
Ortega y Gasset	-	1	
Pérez-Reverte	96	111	46,4 / 53,6
Sierra	11	22	33 / 67
Silva	-	6	
Torres	6	2	
Tusset	16	18	47 / 53
Vila Matas	3	6	
CELKEM ZA OBLAST	442	300	59,6 / 40,4
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	1	1	
Arenas	1	1	
Benedetti	24	52	31,6 / 68,4
Bioy Casares	5	8	
Borges	8	3	
Cortázar	45	34	57 / 43
Fuentes	24	2	92,3 / 7,7
García Márquez	24	12	66,7 / 33,3
Gutiérrez	9	-	

Chaviano	4	12	25 / 75
Montero	3	3	
Rulfo	9	14	39,1 / 60,9
Sabato	23	15	60,5 / 39,5
Valdés	-	1	
Vargas Llosa	15	32	31,9 / 68,1
Zúñiga Pavlov	31	17	64,6 / 35,4
CELKEM ZA OBLAST	226	207	52,2 / 47,8
CELKEM	668	507	56,9 / 43,1

Tabulka 2: Volba modu po quizá(s)

Vážený průměr (v úvahu bráni autoři, u nichž jsme měli k dispozici alespoň 15 relevantních výskytů quizá(s) + IND / SUBJ):

INDIKATIV 838,7 : 17 $\hat{=}$ 49,3 %

SUBJUNKTIV 861,3 : 17 $\hat{=}$ 50,7 %

TAL VEZ

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Almodóvar	1	8	
Bécquer	1	-	
Cela	-	3	
Cercas	5	1	
Delibes	2	1	
Etxebarria	2	-	
Laforet	13	-	
Marías	86	17	83,5 / 16,5
Marsé	6	1	
Mendoza	14	14	50 / 50
Navarro	-	1	
Ortega y Gasset	4	7	
Pérez-Reverte	164	118	58,2 / 41,8
Sierra	13	25	34,2 / 65,8
Silva	1	-	
Torres	2	-	

Unamuno	5	-	
Vila Matas	7	7	
CELKEM ZA OBLAST	326	203	61,6 / 38,4
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	165	90	64,7 / 35,3
Arenas	4	6	
Benedetti	6	34	15 / 85
Bioy Casares	10	21	32,3 / 67,7
Borges	108	39	73,5 / 26,5
Cortázar	28	24	53,8 / 46,2
García Márquez	65	40	61,9 / 38,1
Gutiérrez	3	-	
Chaviano	3	7	
Montero	11	5	68,8 / 31,2
Rulfo	15	15	50 / 50
Sabato	15	12	55,6 / 44,4
Valdés	5	3	
Vargas Llosa	87	45	65,9 / 34,1
Zúñiga Pavlov	1	2	
CELKEM ZA OBLAST	526	343	60,5 / 39,5
CELKEM	852	546	60,9 / 39,1

Tabulka 3: Volba modu po tal vez

Vážený průměr (v úvahu bráni autoři, u nichž jsme měli k dispozici alespoň 15 relevantních výskytů *tal vez* + IND / SUBJ):

INDIKATIV 767,4 : 14 $\hat{=}$ 54,8 %

SUBJUNKTIV 632,6 : 14 $\hat{=}$ 45,2 %

PROBABLEMENTE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Almodóvar	1	4	
Cela	3	-	
Etxebarria	1	6	
Laforet	1	-	
Marías	9	-	
Marsé	3	-	
Mendoza	4	-	
Moro	-	1	
Navarro	1	-	
Ortega y Gasset	1	-	
Pérez-Reverte	1	-	
Sierra	5	-	
Unamuno	1	-	
Vila Matas	2	1	
CELKEM ZA OBLAST	33	12	73,3 / 26,7
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	13	-	
Arriaga	-	1	
Benedetti	6	2	
Bolaño	27	6	81,8 / 18,2
Cortázar	35	1	97,2 / 2,8
Fuentes	1	-	
García Márquez	3	-	
Sabato	2	-	
Valdés	-	1	
Vargas Llosa	14	1	93,3 / 6,7
Zúñiga Pavlov	3	-	
CELKEM ZA OBLAST	104	12	89,7 / 10,3
CELKEM	137	24	85,1 / 14,9

Tabulka 4: Volba modu po probablemente

Vážený průměr (v úvahu bráni autoři, u nichž jsme měli k dispozici alespoň 15 relevantních výskytů *probablemente* + IND / SUBJ):

INDIKATIV 272,3 : 3 = 90,8 % SUBJUNKTIV 27,7 : 3 = 9,2 %

POSIBLEMENTE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Marías	3	1	
Marsé	1	-	
Mendoza	-	1	
Pérez-Reverte	3	2	
Silva	-	1	
Tusset	-	1	
Vila Matas	1	-	
CELKEM ZA OBLAST	8	6	57,1 / 42,9
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	32	16	66,7 / 33,3
Bioy Casares	1	-	
Bolaño	13	1	
Borges	1	-	
García Márquez	1	-	
Chaviano	-	1	
Montero	1	-	
Sepúlveda	1	-	
CELKEM ZA OBLAST	50	18	73,5 / 26,5
CELKEM	58	24	70,7 / 29,3

Tabulka 5: Volba modu po probablemente

ACASO

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Bécquer	9	11	45 / 55
Cela	7	-	
Etxebarria	5	-	
Laforet	22	3	88 / 12
Marías	1	-	
Mendoza	8	1	
Moro	2	1	
Navarro	2	17	10,5 / 89,5
Ortega y Gasset	1	-	
Sierra	2	2	
Tusset	16	15	51,6 / 48,4
Vila Matas	1	-	
CELKEM ZA OBLAST	76	50	60,3 / 39,7
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	2	-	
Arriaga	2	-	
Bioy Casares	2	2	
Bolaño	18	2	90 / 10
Borges	15	16	48,4 / 51,6
Coloane	13	-	
Fuentes	2	2	
Montero	-	1	
Onetti	8	4	
Rulfo	6	5	
Valdés	22	5	81,5 / 18,5
CELKEM ZA OBLAST	90	37	70,9 / 29,1
CELKEM	166	87	65,6 / 34,4

Tabulka 6: Volba modu po acaso

Vážený průměr (v úvahu bráni autoři, u nichž jsme měli k dispozici alespoň 15 relevantních výskytů *acaso* + IND / SUBJ):

INDIKATIV 415 : 7 $\hat{=}$ 59,3 %

SUBJUNKTIV 285 : 7 $\hat{=}$ 40,7 %

SEGURAMENTE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Almodóvar	1	-	
Cela	8	-	
Laforet	3	-	
Marías	30	-	100 / 0
Marsé	9	-	
Mendoza	4	-	
Moro	4	-	
Navarro	12	-	
Pérez-Reverte	6	-	
Sierra	2	-	
Silva	6	-	
Vila Matas	2	-	
CELKEM ZA OBLAST	87	0	100 / 0
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	49	-	100 / 0
Arenas	6	-	
Benedetti	25	-	100 / 0
Bolaño	31	-	100 / 0
Carpentier	1	-	
Coloane	3	-	
Cortázar	9	-	
Gutiérrez	2	-	
Chaviano	4	-	
Montero	11	-	
Rulfo	6	-	
Sabato	25	-	100 / 0
Vargas Llosa	21	-	100 / 0
Zúñiga Pavlov	3	-	
CELKEM ZA OBLAST	196	0	100 / 0
CELKEM	283	0	100 / 0

Tabulka 7: Volba modu po seguramente

PARECE QUE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Almodóvar	3	1	
Bécquer	8	-	
Cela	23	-	100 / 0
Delibes	24	4	85,7 / 14,3
Etxebarria	8	3	
Laforet	16	3	84,2 / 15,8
Marías	8	9	
Marsé	14	3	82,4 / 17,6
Mendoza	5	-	
Moro	4	6	
Navarro	12	1	
Ortega y Gasset	2	-	
Pérez-Reverte	19	32	37,3 / 62,7
Sierra	10	-	
Silva	1	-	
Torres	2	3	
Tusset	7	4	
Unamuno	14	-	
Vila Matas	1	1	
CELKEM ZA OBLAST	181	70	72,1 / 27,9
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	28	1	96,6 / 3,4
Arenas	7	1	
Arriaga	3	-	
Benedetti	22	2	91,7 / 8,3
Bioy Casares	2	-	
Borges	3	-	
Carpentier	3	6	
Coloane	6	3	
Cortázar	54	2	96,4 / 3,6
Fuentes	2	-	
García Márquez	13	6	68,4 / 31,6
Gutiérrez	3	-	

Chaviano	1	-	
Montero	3	-	
Onetti	9	-	
Rulfo	14	2	87,5 / 12,5
Sabato	10	2	
Sepúlveda	5	1	
Valdés	6	-	
Vargas Llosa	78	23	77,2 / 22,8
Zúñiga Pavlov	7	5	
CELKEM ZA OBLAST	279	54	83,8 / 16,2
CELKEM	460	124	78,8 / 21,2

Tabulka 8: Volba modu po parece que

Vážený průměr (v úvahu bráni autoři, u nichž jsme měli k dispozici alespoň 15 relevantních výskytů *parece que* + IND / SUBJ):

INDIKATIV 907,4 : 11 $\hat{=}$ 82,5 %

SUBJUNKTIV 192,6 : 11 $\hat{=}$ 17,5 %

PUEDE (SER) QUE

	<i>Puede que</i>		<i>Puede ser que</i>	
	Indikativ	Subjunktiv	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO				
Cela	-	1	-	3
Delibes	-	-	-	2
Etxebarria	-	-	-	13
Marias	-	-	-	47
Marsé	-	-	-	4
Navarro	-	1	-	21
Pérez-Reverte	-	-	-	34
Sierra	-	-	-	3
Silva	-	-	-	2
Torres	-	-	-	6
Tusset	-	1	-	17
Unamuno	-	1	-	
CELKEM ZA OBLAST	0	4	0	152
LATINSKÁ AMERIKA				
Allende	-	6	-	-
Benedetti	-	5	-	1
Bolaño	-	-	-	54
Cortázar	-	6	-	5
Fuentes	-	-	-	1
García Márquez	-	3	-	6
Gutiérrez	-	-	-	1
Chaviano	-	-	-	2
Onetti	-	4	-	-
Rulfo	-	-	-	2
Sabato	-	-	-	2
Sepúlveda	-	-	-	1
Valdés	-	-	-	2
Vargas Llosa	-	8	-	16
CELKEM ZA OBLAST	0	32	0	93
CELKEM	0	36	0	245

Tabulka 9: Volba modu po puede (ser) que

2.4.1.1.3 Analýza výsledků

Z výsledků můžeme vyvodit řadu závěrů. Na prvním místě je třeba konstatovat, že korpus nenaznačuje, že by se na volbu modu po zkoumaných LP měla zásadní vliv oblast, z níž pochází autor. U adverbii *quizá(s)*, *tal vez* a *probablemente* bylo procento případů, v nichž bylo užito indikativu, vyšší u španělských autorů, v případě výrazů *parece que*, *posiblemente* a *acaso* byla situace opačná (indikativ byl užíván častěji autory z oblasti Latinské Ameriky), rozdíly však nikdy nebyly markantní.

Jako mnohem zajímavější se z tohoto hlediska jeví srovnání idiolektů jednotlivých autorů. Tabulky ukazují, že různí autoři neuvívají jednotlivé LP stejně často. Srovnajme nejvíce užívaná adverbia *quizá(s)* a *tal vez*: přestože tato příslovce bývají označována za synonymní, v tabulce bychom jen těžko hledali autora, který by obou užíval se stejnou frekvencí (snad s výjimkou Javiera Sierry), většinou můžeme u autorů nalézt zásadní rozdíly mezi počtem výskytů těchto LP. Markantní je tento nepoměr např. u Chilanky Isabel Allende (2 výskytů *quizá(s)* a 255 výskytů *tal vez*), na druhé straně 48 výskytů *quizá(s)* a 3 výskytů *tal vez* u jiného Chilana, Jorge Zúñigy Pavlova. Rozdíly lze najít i u Španělů Javiera Mariase (284 výskytů *quizá(s)* a 103 výskytů *tal vez*) a Artura Pérez-Reverteho (207 výskytů *quizá(s)* a 282 výskytů *tal vez*).

Na idiolektu autora byla do jisté míry závislá i volba modu. V Tabulce 2 si můžeme všimnout například výrazného rozdílu v počtu užití indikativu po *quizá(s)* u Javiera Mariase (79,6 %) a Artura Pérez-Reverteho (pouze 46,4 %). Ještě výraznější (byť dokumentovaný na menším počtu výskytů) je tento rozdíl u Camila Josého Cely (0 užití indikativu) a Javiera Cercase (indikativ užit v 87,5 % případů).

Preference odlišných slovesných způsobů u rozdílných LP je však pozorovatelná i v rámci idiolektu jediného autora. Povšimněme si například v Tabulce 2 a v Tabulce 3 odlišné frekvence užívání subjunktivu a indikativu po výrazech *quizá(s)* a *tal vez* u Maria Benedettiho. Po adverbii *quizá(s)* užívá tento autor indikativu v 31,6 % případů, po příslovci *tal vez* pouze v 15 % případů.

To vše potvrzuje teorii představenou výše, totiž že volba modu je až druhotná vzhledem k volbě modalizátoru. Potenciálnost obsažená v jednotlivých LP není mluvčími vnímána jako stejně silná a právě míra (ne)reálnosti zvyšuje (nebo naopak snižuje) pravděpodobnost výskytu subjunktivu. Současně však různí mluvčí nevnímají míru potenciálnosti u daných LP stejně (jen tak si je možné vysvětlit velké rozdíly v užívání indikativu a subjunktivu). Je však také zřejmé, že u většiny mluvčích tendence k preferování jednoho slovesného způsobu po konkrétním LP existuje. Výše představenou osu tak můžeme chápat nejen jako zobecňující pomůcku pro určení

míry potenciálnosti výpovědi, ale bylo by možné ji použít i pro reprezentaci vnímání MVP v rámci idiolektu konkrétních mluvčích. Takové osy by se pak od sebe mírně lišily, stejně jako se liší převládající volba modu po konkrétních LP.

Cílem analýzy provedené na korpusu však mělo především být zjištění, které LP preferují kongruenční modus a které ztěžují jeho uplatnění, a to pokud možno s vyloučením vlivu, jaký by na výsledky mohl mít idiolekt autorů, jejichž díla jsou v korpusu zastoupena více než jiná. Z tohoto hlediska se nám jako nejspolehlivější indikátor pro porovnávání zkoumaných LP jeví metoda váženého průměru. U autorů, u kterých je možné najít 15 a více relevantních výskytů daného modalizátoru, jsme procentuálně vyjádřili poměr užívání subjunktivu a indikativu a na závěr jsme z těchto procent vypočetli vážený průměr.

Korpusová analýza skutečně prokázala, že subjunktiv se po všech výrazech neužívá stejně často. Výlučně se uplatňoval po výrazech *puede (ser) que*. RAE (2009) po výrazu *puede que* užití indikativu nepřipouští (cf. s. 1957), což zkoumání na korpusu potvrdilo. Analýza zároveň nenaznačuje, že by na volbu modu měla nějaký vliv současná přítomnost slovesa *ser (puede ser que)*, rozdíly mezi těmito dvěma výrazy se zdají být spíše diatopické (varianta se slovesem *ser* se častěji objevovala u evropských autorů), v míře potenciálnosti se mezi sebou neliší.

U ostatních LP již bylo možné užití jak indikativu, tak subjunktivu, přičemž kongruenční modus se nejčastěji uplatňoval po výrazech *quizá(s)* (50,7 % podle váženého průměru), *tal vez* (45,2 % podle váženého průměru) a *acaso* (40,7 % podle váženého průměru).

Další zkoumané výrazy subjunktiv přijímaly mnohem obtížněji – po *posiblemente* byl uplatněn ve 29,3 % případů, po *parece que* v 17,5 % (podle váženého průměru), konstrukce *probablemente* + subjunktiv se na korpusu objevila jen v necelých 15 % případů.

Takto výrazné rozdíly v užívání slovesného způsobu u částečně synonymních výrazů nemohou být dílem náhody a potvrzují, že míra potenciálnosti, s níž subjunktiv kongruuje, není u všech stejně silná.

Měli-li bychom zkoumaným LP přiřadit intervaly na ose, pak *puede (ser) que*, *quizá(s)*, *tal vez* a *acaso* by připadal interval (2;3>, LP *posiblemente*, *parece que* a *probablemente* by spadaly do intervalu (1;2>, tedy mezi výrazy, které umožňují užití kongruenčního subjunktivu, jeho výskyt však není častý a jeho užití je příznakové.

Srovnejme v této souvislosti například konstrukce *parece que* + VERBUM. Ridruejo (1999) konstatuje: „con el indicativo, efectivamente, se propone por parte del hablante la suspensión de la verdad de la proposición subordinada; en cambio, el subjuntivo conlleva, no ya la suspensión de la aseveración, sino la falsedad de la proposición“ (s. 3224). Příklady nalezené

na korpusu však nenaznačují, že by toto vysvětlení bylo aplikovatelné na všechny výskyty *parece que* + subjuntiv, viz následující ukázky:

“¿Qué te pasó en la cara? ¿Te volvió a picar una abeja?”. “Sí, debe haber sido una abeja.”
“No sé. Por la hinchazón más bien parece que haya sido una avispa. O una de esas hormigas gigantes.” “Puede ser”, dijo con la convicción profesional de un entomólogo.
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 19.12.2013. Mario Benedetti – *La borra del café*. Podtrženo autorkou práce).

Parecía que sonriendo ella tratará de hacerme sonreír también.
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 19.12.2013. Carmen Laforet – *Nada*. Podtrženo autorkou práce).

Cristina y Rosa son las dos bastante altas, y parece que la gente las trate de otra manera, pero yo he salido bajita como mamá, y eso no es ninguna suerte.
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 19.12.2013. Lucía Etxebarria – *Amor, curiosidad, prozac y dudas*. Podtrženo autorkou práce).

Ani v jednom z uvedených případů není možné propozici vedlejší věty závislé na *parece que* vnímat jako nepravdivou. Užití subjuntivu zde nenavádí ke kontrafaktické interpretaci, pouze výrazně posiluje potenciálnost výpovědi, akcentuje nejistotu mluvčího a jeho pochyby. Funkcí subjuntivu v těchto konstrukcích není popření pravdivosti propozice, nýbrž zdůraznění non-reálnosti (tedy -R) a posílení P.

V seznamu adverbíí, která umožňují užití kongruenčního subjuntivu, gramatiky uvádějí i *seguramente* (viz. např. Sastre Ruano: 1997, s. 48). Na korpusu jsme však nenalezli ani jeden výskyt konstrukce *seguramente* + subjuntiv. Tento slovesný způsob nepoužili ani autoři, kteří ho užívali po *probablemente*, tedy jiném výrazu s nízkou mírou p. Na základě takto jednoznačných výsledků jsme se rozhodli zařadit *seguramente* do intervalu (0;1>, tedy mezi výrazy, které se konstruuji pouze s indikativem.

Do tohoto intervalu spadá i další LP, výraz *a lo mejor*, u něž gramatiky většinou vylučují možnost užití subjuntivu (z toho důvodu jsme ho nevyhledávali na korpusu). Je předmětem diskuse, proč právě tento výraz nepřijímá kongruenční subjuntiv. Wasa (2002) představuje následující teorii:

[A] *lo mejor* no admite el subjuntivo porque el hablante lo emplea, no para expresar el grado de convicción sobre la verdad de una proposición, sino para elegir una o dos proposiciones que le parecen posibles. De ahí que no cabe el subjuntivo que se emplea para insertar la duda en una proposición singular (s. 135).

Tuto hypotézu považujeme za přijatelnou a zmiňujeme ji na tomto místě i proto, že stejnou logiku je možné uplatnit i na konstrukce s LP v kladném tvaru a záporu (*Creo que es / No creo que sea*), kterým bude věnována pozornost v podkapitole 2.4.2.

2.4.1.1.4 Es posible que, es probable que

Poslední typ konstrukcí, které si na tomto místě zaslouží stručný komentář, jsou výpovědi s *es posible* a *es probable*. Přestože tyto výrazy se na první pohled zdají synonymní s adverbii *posiblemente* a *probablemente*, modus po nich není uplatňován stejně. Zatímco obě zmíněná adverbia preferují indikativ a subjunktiv se, zvláště po *probablemente*, uplatňoval dosti obtížně (viz Tabulka 4 a Tabulka 5), v konstrukcích *es posible / probable* se indikativ neuplatňoval (viz Tabulky 10 a 11).

Vyhledávání proběhlo na témže subkorpusu a v témže období jako předchozí analýzy, dotazy měly podobu:

```
[lemma="ser"][word="posible"][word="que"],  
[lemma="ser"][word="probable"][word="que"].
```

Vyřazeny byly případy, kdy konstrukce byla negována nebo byla součástí přímé či nepřímé otázky.

ES POSIBLE QUE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Bécquer	-	1	
Cela	-	2	
Cercas	-	2	
Delibes	-	1	
Etxebarria	-	1	
Laforet	-	1	
Marías	-	12	
Mendoza	-	8	
Moro	-	1	
Navarro	-	4	
Ortega y Gasset	-	2	
Pérez-Reverte	-	17	
Silva	-	3	
Torres	-	2	
Tusset	-	5	
Vila Matas	-	2	
CELKEM ZA OBLAST	0	64	0 / 100
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	-	5	
Arenas	-	1	
Benedetti	-	2	
Bioy Casares	-	1	
Bolaño	-	3	
Cortázar	-	4	
García Márquez	-	10	
Onetti	-	5	
Sabato	-	5	
Sepúlveda	-	1	
Vargas Llosa	-	20	
CELKEM ZA OBLAST	0	57	0 / 100
CELKEM	0	121	0 / 100

Tabulka 10: Volba modu po es posible que

ES PROBABLE QUE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Cercas	-	2	
Marías	-	7	
Marsé	-	1	
Mendoza	-	1	
Moro	-	1	
Pérez-Reverte	-	2	
Sierra	-	6	
Tusset	-	3	
CELKEM ZA OBLAST	0	23	0 / 100
LATINSKÁ AMERIKA			
Arenas	-	1	
Benedetti	-	15	
Bolaño	-	2	
Carpentier	-	2	
Cortázar	-	1	
García Márquez	-	5	
Onetti	-	2	
Sabato	-	10	
Vargas Llosa	-	2	
CELKEM ZA OBLAST	0	40	0 / 100
CELKEM	0	63	0 / 100

Tabulka 11: Volba modu po es probable que

Tento výrazný nesoulad se může jevit jako překvapující. Všímá si ho například Hummel (2004), když konstatuje: „De hecho, es curioso ver que *es probable / posible que* se correlacionen preferentemente con el subjuntivo mientras que *probablemente y posiblemente* se correlacionan más bien con el indicativo, aunque no se pueda constatar ninguna diferencia semántica notable“ (s. 129). Autor následně předkládá teorii, podle níž je to spojka *que* (Hummel o ní hovoří jako o částici), která zde hraje zásadní roli a otevírá cestu uplatnění subjunktivu (cf. s. 130-131).

Vysvětlení pro užívání subjunktivu po výrazech *es probable / posible que* je však možné najít i v rámci koncepce modality, z níž vychází tato práce. Nesouhlasíme s Hummelovým tvrzením uvedeným výše, podle něhož mezi adverbii *posiblemente* a *probablemente* a konstrukcemi *es posible / probable que* není možné nalézt výrazný sémantický rozdíl. Synonymie mezi těmito výrazy je pouze zdánlivá. Zatímco *posiblemente* a *probablemente* jsou adverbia, která vyjadřují MVP, a představují tak míru přesvědčení mluvčího o pravdivosti propozice, ve výrazech *es posible* a *es probable que* se modální význam potenciální spojuje s modálním významem hodnotícím. Mluvčí jejich pomocí vyjadřuje nejen míru svého přesvědčení, ale také své hodnocení propozice vedlejší věty, tedy *h o d n o t í* ji jako možnou či pravděpodobnou. Výrazy *es probable* a *es posible* se tak z hlediska modality blíží spíše vyjádřením objektivního hodnocení typu *es lógico*, *es comprensible* apod. než adverbii vyjadřujícím potenciálnost. Je známo, že zatímco u MVP je kongruence značně rozvolněná, MVH vyžaduje uplatnění subjunktivu takřka vždy, přítomnost tohoto modální významu otevírá širší pole pro uplatnění subjunktivu, a odtud tedy rozdíly ve volbě modu mezi *probablemente / posiblemente* a *es probable / es posible*.²⁵

2.4.2 Slovesa vyjadřující potenciálnost

Zaměříme se nyní na predikáty, které vyjadřují MVP, a v diktu tak umožňují uplatnění kongruenčního subjunktivu. Tyto LP můžeme rozdělit do dvou skupin:

- 1.) LP, které umožňují uplatnění subjunktivu i v kladném tvaru
(*creer, suponer, sospechar* atd.).
- 2.) LP, které umožňují uplatnění subjunktivu, pouze pokud jsou v záporu
(*no estar seguro, no saber* atd.).

Na následujících stranách budou představeny obě skupiny. Při zkoumání těchto predikátů je však, na rozdíl od adverbii a neosobních vyjádření, třeba upozornit, že z hlediska modality a především vztahu mezi modálními významy (tedy oblastí, jež nás primárně zajímá) hraje zásadní roli otázka, v jaké osobě je daný LP. Přímý, ničím neovlivněný vztah mezi MVR a MVP můžeme pozorovat pouze v případech, kdy se mluvčí shoduje s větným subjektem, tj. pokud je LP v první osobě. V takovém případě je podstatná skutečně pouze míra potenciálnosti, již je, podobně jako

25 V těchto typech výrazů se MVH nemusí propojovat jen s MVP, opačnou situaci představují konstrukce s *es cierto*, *es obvio*, *es seguro* apod., v nichž se spolu se sémem „hodnocení“ objevuje i sém „realnost“, který převládá, a znemožňuje tak uplatnění kongruenčního subjunktivu.

v případě LP zkoumaných výše, možné pomocí modální alternace oslabovat či posilovat. V případech, kdy se mluvčí od větného subjektu odlišuje, má volba mezi subjunktivem a indikativem v diktu jinou úlohu – mezi větami *no cree que sea cierto* a *no cree que es cierto* je významový rozdíl; v prvním případě mluvčí zachovává k obsahu propozice vedlejší věty neutrální postoj, v druhém případě ho prezentuje jako pravdivý. Věty je tedy možné parafrázovat takto:

No cree que sea cierto On si nemyslí, že by to byla pravda, já, mluvčí, si o tom nemyslím nic / nevyjadřuji se k tomu.

No cree que es cierto On si nemyslí, že je to pravda, já, mluvčí, si myslím / vím / jsem přesvědčen, že to pravda je.²⁶

V situacích, kdy se mluvčí neshoduje s větným subjektem, vstupují tedy do vztahů mezi realnosti a potenciálností externí faktory, které mají vliv na volbu diktálního modu. Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem této kapitoly je zkoumání těch situací, kdy je vztah mezi MVR a MVP závislý skutečně pouze na míře potenciálnosti, již chce mluvčí vyjádřit, a není narušován zvenčí. Z toho důvodu budou předmětem zkoumání na následujících stranách pouze ty případy, kdy je sloveso v první osobě.

2.4.2.1 LP umožňující uplatnění subjunktivu i v kladném tvaru

Při bližším prozkoumání situace ve španělštině si uvědomíme, že počet sloves vyjadřujících MVP, u nichž by bylo *p* v kladném tvaru natolik silné, aby umožnilo uplatnění kongruenčního subjunktivu, není nijak vysoký. Zavadil – Čermák (2010) zmiňují výrazy *confiar*, *desmentir*, *dudar*, *esperar*, *es factible*, *es inadmisible*, *es posible*, *es probable*, *intuir*, *negar*, *parece*, *presumir*, *puede ser*, *sospechar* a *suponer* (cf. s. 261).

Mnohé z těchto sloves však nevyjadřují pouze modální význam potenciální, nýbrž kombinují MVP s modálním význam hodnotícím (konkrétně se jedná o slovesa *confiar* a *esperar*,²⁷ a dále o neosobní výrazy *es factible*, *es probable*, *es inadmisible* – viz kapitola 2.4.1.1.4 této práce), což má na volbu diktálního modu zásadní vliv. Neosobním vyjádřením *parece que* a *puede (ser) que* byla již v rámci této kapitoly věnována pozornost dříve. Slovesa *dudar*, *desmentir* a *negar* tvoří

26 V souvislosti s tímto typem konstrukcí bývá někdy gramatikami zmiňován ještě druhý aspekt volby diktálního modu – subjunktivem je zdůrazněna informace obsažená v hlavní větě, zatímco propozice věty vedlejší je prezentována jako všeobecně známá. Tento názor zastává například Ahern (2008, s. 33-34), sama však tuto interpretaci představuje až na druhém místě za interpretací převládající.

27 Více k tomuto slovesu viz kapitola 3.

zvláštní podskupinu sloves, přestože nejsou uvozena částicí *no*, vyjadřují negaci implicitně, neboť jejich funkcí není pouze nastolení nejistoty o reálnosti propozice vedlejší věty, jako je tomu u LP typu *pensar, creer* apod., nýbrž také její částečné (*dudar*) či úplné popření (*negar, desmentir*). Z významového hlediska se tak tyto LP blíží spíše druhé skupině, tedy výrazům, které umožňují uplatnění kongruenčního subjunktivu v záporu.

Z výše uvedeného seznamu tedy zbývá pouze několik málo výrazů, které nekombinují MVP s jiným modálním významem a zároveň mluvčí jejich užitím nepopírá obsah propozice vedlejší věty. Jedná se o slovesa *intuir, presumir, sospechar* a *suponer*, která budou na následujících stranách analyzována spolu se slovesy *creer* a *imaginar(se)*, u nichž některé gramatiky také zmiňují možnost uplatnění subjunktivu i v kladném tvaru.²⁸

Takto krátký seznam se může jevit jako poměrně překvapující, zvláště v porovnání kupříkladu s italštinou, kde můžeme pozorovat tendenci k formalizovanému užívání konjunktivu takřka po všech slovesech vyjadřujících MVP, bez ohledu na to, zda jsou v kladném či záporném tvaru (viz kapitola 1.4.1.8.4.1 této práce).²⁹ K určení, jak široké možnosti uplatnění subjunktivu slovesa skutečně otevírají, bude opět využit jazykový korpus.

2.4.2.1.1 Korpusová analýza

2.4.2.1.1.1 Kritéria vyhledávání

Základní kritéria pro vyhledávání těchto výrazů byla stejná jako v případě adverbii. Vyhledávání bylo provedeno na korpusu *InterCorp*, opět v subkorpusu tvořeném španělskými originály rozděleným na autory ze Španělska a Latinské Ameriky. Analýzy proběhly v průběhu ledna 2014. U sloves *intuir* a *presumir*, která měla na korpusu *InterCorp* pouze malé množství výskytů, jsme analýzu doplnili i o výsledky z korpusu *CREA*, na němž jsme prozkoumali volbu modu po *intuyo que* a *presumo que*, a to ve všech typech psaných dokumentů, tedy s vyloučením subkorpusu *CREA oral*.

U *imaginar(se)* a *suponer* některé gramatiky zmiňují, že subjunktiv se po nich vyskytuje především, pokud jsou v imperativu, například Porto Dapena (1991) v souvislosti s užitím subjunktivu v konstrukcích s těmito slovesy konstatuje: „En este tipo de construcciones el V₁ se usa casi exclusivamente en imperativo (incluido el presente de subjuntivo) o gerundio, y la oración representa una especie de condición o premisa frente a algo que ya se ha dicho o va a decirse“

²⁸ Viz např. Sastre Ruano (1997, s. 79-81).

²⁹ Více k porovnání konstrukcí s MV potenciálním ve španělštině a italštině viz Kratochvílová (2011).

(s. 128), z toho důvodu jsme analýzy v těchto dvou případech doplnili ještě o konstrukce s *imagínate que* a *supongamos que* (konstrukce se *supón que* měla na korpusu pouze jeden výskyt). Přestože v těchto případech slovesa nebyla v první osobě, vztah mezi potenciálností a reálností zde zůstává nenarušen, neboť obsah propozice vedlejší věty se nevztahuje k mínění jiné osoby než mluvčího.

Dotaz byl zadáván následujícím způsobem:

```
[!word="[Nn]o"][word="[Cc]reo"][word="que"],
```

analogicky pro ostatní slovesa. První část dotazu ([!word="[Nn]o"]) zajistila, aby z výsledků byly vyloučeny ty případy, kdy je sloveso hlavní věty negováno.

U slovesa *imaginar(se)* bylo vyhledávání provedeno ve dvou krocích, nejprve pro nepronominální variantu *imagino que*:

```
[!word="[Nn]o"][!word="[Mm]e"][word="[Ii]magino"][word="que"],
```

poté pro variantu s proklitikem:

```
[!word="[Nn]o"][word="[Mm]e"][word="imagino"][word="que"].
```

Pro imperativ měl dotaz podobu:

```
[word="[Ii]magínate"][word="que"],
```

analogicky pro imperativ 1. osoby plurálu u slovesa *suponer*:

```
[word="[sS]upongamos"][word="que"].
```

Na korpusu *CREA* měly dotazy podobu:

Presumo que O presumo que,

Intuyo que O intuyo que.

Celkové výsledky byly následně již filtrovány ručně. Tabulky nezaznamenávají případy, kdy se v diktu objevil jiný modus než indikativ či subjunktiv (paradigma *hablaré* je opět hodnoceno jako indikativ futura, paradigma *hubiera / hubiese hablado* hodnotíme jako minulý kondicionál, a do výsledků ho proto nezařazujeme). Z analýz byly vyřazeny i některé nerelevantní výskyty, např. konstrukce typu *tampoco creo*, kde *tampoco* nahrazuje částici *no*, případy, kdy za spojkou *que* následovalo *porque* (viz např.: „Se nos acercó una quiromántica y me leyó la mano, supongo que porque soy un escritor famoso“³⁰) nebo spojka *si* následovaná podmiňovací větou, konstrukce, v nichž za *que* nenásledovala vedlejší věta (typ: *creo que sí*), případně se potenciálnost obsažená v LP nevztahovala přímo k predikátu vedlejší věty (např.: „A mí me dio un ataque de risa, supongo que de los nervios que tenía, pero igual les expliqué lo que era un zéjel“³¹). Ze zkoumání jsme vyřadili i ty případy, kdy byl vyhledávaný LP součástí tázací věty.

Výsledky analýz jsou zachyceny v Tabulkách 12-19.

2.4.2.1.1.2 Výsledky korpusových analýz

CREO QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Almodóvar	21	-
Bécquer	3	-
Cela	33	-
Cercas	19	-
Delibes	12	-
Etxebarria	20	-
Laforet	27	-
Marías	46	-
Marsé	35	-
Mendoza	16	-
Moro	4	-
Navarro	38	-
Ortega y Gasset	5	-
Pérez-Reverte	75	-
Sierra	37	-

30 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.01.2014. Pedro Almodóvar – *Patty Diphusa y otros textos*.

31 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.01.2014. Roberto Bolaño – *Los detectives salvajes*.

Silva	12	-
Torres	9	-
Tusset	44	-
Unamuno	20	1
Vila Matas	13	-
CELKEM ZA OBLAST	489	1
LATINSKÁ AMERIKA		
Allende	145	-
Arenas	10	-
Arriaga	3	-
Benedetti	136	1
Bioy Casares	2	-
Bolaño	169	-
Borges	7	-
Carpentier	1	-
Coloane	7	-
Cortázar	76	-
Fuentes	5	-
García Márquez	86	-
Gutiérrez	5	-
Chaviano	25	-
Montero	22	-
Onetti	16	-
Rulfo	2	-
Sabato	31	-
Sepúlveda	1	-
Valdés	4	-
Vargas Llosa	101	-
Zúñiga Pavlov	27	-
CELKEM ZA OBLAST	881	1
CELKEM	1370	2

Tabulka 12: Volba modu po creo que

SUPONGO / SUPONGAMOS QUE

	<i>Supongo que</i>		<i>Supongamos que</i>	
	Indikativ	Subjunktiv	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO				
Almodóvar	3	-	-	-
Bécquer	10	-	-	-
Delibes	2	-	-	-
Etxebarria	19	-	-	-
Laforet	1	-	-	-
Marías	33	-	-	-
Marsé	11	-	-	-
Mendoza	7	-	-	-
Moro	1	-	-	-
Navarro	18	-	-	-
Ortega y Gasset	2	-	-	-
Pérez-Reverte	62	-	1	1
Sierra	15	-	2	-
Silva	1	-	-	-
Torres	7	-	-	-
Tusset	29	-	1	-
Unamuno	4	-	1	-
Vila Matas	3	-	-	-
CELKEM ZA OBLAST	228	0	5	1
LATINSKÁ AMERIKA				
Allende	93	-	-	-
Benedetti	4	-	-	-
Bioy Casares	1	-	-	-
Bolaño	21	-	-	-
Cortázar	30	-	1	-
Fuentes	1	-	-	-
García Márquez	5	-	-	-
Chaviano	1	-	1	-
Montero	2	-	-	-
Onetti	-	-	1	-
Sabato	7	-	1	-

Sepúlveda	1	-	-	-
Vargas Llosa	31	-	-	-
Zúñiga Pavlov	8	-	-	-
CELKEM ZA OBLAST	205	0	4	0
CELKEM	433	0	9	1

Tabulka 13: Volba modu po supongo / supongamos que

(ME) IMAGINO / IMAGÍNATE QUE

	<i>Imagino que</i>		<i>Me imagino que</i>		<i>Imagínate que</i>	
	Indikativ	Subjunktiv	Indikativ	Subjunktiv	Indikativ	Subjunktiv
Almodóvar	-	-	-	-	1	-
Cela	-	-	1	-	-	-
Cercas	-	-	1	-	-	-
Etxebarria	1	-	1	-	-	-
Marías	1	-	-	-	-	-
Marsé	-	-	-	-	1	-
Navarro	2	-	-	-	-	-
Pérez-Reverte	30	-	-	-	3	-
Torres	2	-	-	-	-	-
CELKEM ZA OBLAST	36	0	3	0	5	0
LATINSKÁ AMERIKA						
Allende	10	-	4	-	-	2
Benedetti	1	-	12	-	-	-
Bioy Casares	-	-	1	-	-	-
Cortázar	-	-	5	-	1	2
García Márquez	-	-	-	-	3	1
Chaviano	-	-	2	-	1	-
Rulfo	-	-	1	-	-	-
Sabato	-	-	1	-	1	1
Vargas Llosa	-	-	13	-	-	1
Zúñiga Pavlov	-	-	4	-	-	1
CELKEM ZA OBLAST	11	0	43	0	6	8
CELKEM	47	0	46	0	11	8

Tabulka 14: Volba modu po (me) imagino / imagináte que

INTUYO QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Mendoza	1	-
Navarro	2	-
Sierra	1	-
Vila Matas	1	-
CELKEM ZA OBLAST	5	0
LATINSKÁ AMERIKA		
CELKEM ZA OBLAST	0	0
CELKEM	5	0

*Tabulka 15: Volba modu po intuyo que***INTUYO QUE na korpusu CREA**

	Indikativ	Subjunktiv
Intuyo que	62	0

Tabulka 16: Volba modu po intuyo que (data z korpusu CREA)

PRESUMO QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Bécquer	1	-
Unamuno	1	-
CELKEM ZA OBLAST	2	0
LATINSKÁ AMERIKA		
Benedetti	3	-
Bolaño	1	-
Borges	1	-
Cortázar	1	-
CELKEM ZA OBLAST	6	0
CELKEM	8	0

*Tabulka 17: Volba modu po presumo que***PRESUMO QUE na korpusu CREA**

	Indikativ	Subjunktiv
<i>Presumo que</i>	26	2

Tabulka 18: Volba modu po presumo que (data z korpusu CREA)

(ME) SOSPECHO QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Bécquer	1	-
Cela	1	-
Cercas	2	-
Mendoza	3	-
Navarro	1	-
Ortega y Gasset	1	-
Pérez-Reverte	4	-
Sierra	1	-
Torres	1	-
Tusset	2	-
Unamuno	-	1
Vila Matas	1	-
CELKEM ZA OBLAST	18	1
LATINSKÁ AMERIKA		
Allende	7	-
Bioy Casares	5	-
Borges	3	-
Cortázar	6	-
Chaviano	2	-
Montero	2	-
Sabato	3	-
Valdés	1	-
Vargas Llosa	1	-
CELKEM ZA OBLAST	30	0
CELKEM	48	1

Tabulka 19: Volba modu po (me) sospecho que

2.4.2.1.1.3 Analýza výsledků

Tabulky jasně ukazují, že třebaže gramatiky zmiňují teoretickou možnost užití subjunktivu, ve skutečnosti se tento modus uplatňuje jen velmi zřídka.

Nejvyšší počet jeho výskytů byl zaznamenán v konstrukcích s *imagínate que* u autorů z Latinské Ameriky,³² přičemž to, zda bylo sloveso v imperativu, či nikoli, mělo skutečně na volbu modu zásadní význam. Výrazy *imaginar(se)* a *suponer* patří do skupiny sloves, které někteří autoři označují jako *creadores de universo*.³³ Nowikow (2001) je definuje jako predikáty, které „se refieren a estados de cosas imaginables y admisibles, o, en otras palabras, diferentes de nuestra realidad en el momento de la emisión del mensaje“ (s. 93). Jejich užitím v imperativu je možné posílit jejich potenciálnost do té míry, aby umožňovala uplatnění kongruenčního modu. Analýzy však prokázaly, že ani v tomto případě není jeho užití příliš časté a konkuruje mu indikativ, jehož počet výskytů (alespoň v dokumentech, které nám nabízí *InterCorp*) převažoval nad počtem užití subjunktivu.

Ještě méně časté bylo uplatnění subjunktivu po ostatních zkoumaných LP, výskyty tohoto modu po výrazech *creo que*, *presumo que* a *(me) sospecho que* byly skutečně ojedinělé, po slovese *intuir* jsme nenašli ani jeden jeho výskyt. Bylo-li však tohoto modu uplatněno, pak se jednalo o konstrukce, v nichž byla akcentována nejistota mluvčího. Srovnajme tyto příklady:

¿Cómo es la diseminación y cuándo se produce? Lo ignoro, pero presumo que sea mediante las aguas fluviales. ¿Qué adaptaciones tiene la semilla para flotar y luego para fijarse en otra roca y germinar? Es poco cuanto sabemos de la biología de los seres vegetales más interesantes del trópico. (RAE: Banco de datos - CREA. Cit. 14.01.2014. Podtrženo autorkou práce).

Je nesporné, že užití subjunktivu po výraze *presumo que* je příznakové, v daném kontextu je jeho funkcí posílení potenciálnosti, která je zdůrazněna i předchozím užitím slovesa *ignorar* a dvěma otázkami, které si autor textu klade.

Podobně je možné vysvětlit výskyt subjunktivu v následujícím úryvku po výraze *creo que*, kde mluvčí vyjadřuje svůj vlastní subjektivní názor a nejistota je zde posílena i pomocí *más bien*:

32 Korpusová analýza naznačuje, že u slovesa *imaginar(se)* je možné pozorovat diatopické rozdíly v užívání jeho pronominální a nepronominální formy. Tvar bez zvrtného zájmena převažoval u evropských autorů, spisovatelé z Latinské Ameriky častěji volili variantu s klitikem. Tento fakt však neměl žádný vliv na volbu modu.

33 Viz např. Ridruejo (1999, s. 3227-3228), Nowikow (2001, s. 93-94).

—¿Queras que te diga mi impresión? No creo que sea un podrido. Más bien creo que sea un tipo con cojones.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.01.2014. Mario Benedetti – *Gracias por el fuego*. Podtrženo autorkou práce).

Závěrem je tedy možné říci, že po LP, které nemají charakter adverbii či neosobních vyjádření a nejsou negována (případně negaci nevyjadřují implicitně), je ve španělštině uplatnění kongruenčního modu velmi obtížné. Výskyt subjunktivu v takových konstrukcích je příznakový a jeho úlohou je posílení slabší potenciálnosti daného LP, která bývá v těchto případech často podpořena ještě jinými prostředky, zejména lexikálními, a to nejen v rámci daného souvětí, ale často i na úrovni celé výpovědi. Všem výrazům, které byly analyzovány v rámci této podkapitoly, by tak na ose náležel interval (1;2>.

2.4.2.1 LP umožňující uplatnění subjunktivu v záporu

Poslední skupinou LP, jíž bude věnována pozornost, jsou predikáty, které umožňují uplatnění diktálního subjunktivu, jsou-li v záporu. Některá tato slovesa negací nabývají MV potenciálního, který v kladném tvaru zcela postrádají (*no estoy seguro, no digo, no afirmo que...*), a pomocí záporu se tak posouvají z oblasti MV reálného do sféry MVP. Do této skupiny mohou patřit v zásadě všechna slovesa sdělení (verba dicendi a verba declarandi), slovesa smyslového vnímání (verba percipiendi) a dále některá slovesa vědění (verba sciendi). Korpusovou analýzu jsme tak u této podskupiny omezili pouze na ty LP, u nichž jsme předpokládali vyšší počet výskytů na korpusu. Konkrétně byly předmětem zkoumání výrazy *no digo que / no estoy diciendo que, no estoy seguro/-a (de) que* a *no sabía que* (Tabulky 20-21 a Tabulka 24).

Druhou skupinu pak tvoří výrazy jako *no creer, no intuir* apod., jejichž kladným tvarům byla věnována pozornost v předchozí podkapitole. Bylo konstatováno, že v kladném tvaru je *p* těchto modalizátorů velmi slabé, a uplatnění diktálního subjunktivu je tak velmi příznakové. Negace míru potenciálnosti těchto LP výrazně posiluje a zajišťuje výraznou převahu kongruenčního modu nad indikativem. Analýza byla provedena pro výrazy *no creo que* a *no me parece que* (Tabulky 22-23), které měly vyšší počet výskytů, ostatní LP zkoumané v předchozí části se na korpusu *InterCorp* v záporu objevovaly jen ojediněle, a z jejich zkoumání by tak nebylo možné vyvodit žádné věrohodné závěry.

Poslední podskupinu tvoří slovesa vyjadřující negaci implicitně (*dudar, desmentir* a *negar*), dostatečný počet výskytů jsme však zaznamenali pouze u prvního jmenovaného (Tabulky 25-26).

Jak již bylo zmíněno, tyto LP svým významem popírají obsah propozice vedlejší věty, a proto jsou řazena do této části práce. Zároveň je však zajímavé pozorovat, jakým způsobem reagují, jsou-li samy negovány, Tabulky 25-26 tak ukazují, jak se v souvislosti s volbou modu chovají výrazy *dudo (de) que* i *no dudo (de) que*.

2.4.2.2.1 Korpusová analýza

2.4.2.2.1.1 Kritéria vyhledávání

Zadávání dotazů a následné vyhodnocování výsledků probíhalo obdobně jako v předchozích případech, analýzy byly provedeny v průběhu ledna a února 2014.

Dotazy byly zadávány ve formě:

```
[word="[Nn]o"][word="creo"][word="que"],
```

analogicky pro *no digo que*, *no estoy diciendo que*, *no me parece que* a *no sabía que*. U poslední jmenované konstrukce jsme se vždy za pomoci kontextu nebo českého překladu ujistili, že tvar *sabía* se vztahuje k první (nikoli ke třetí) osobě singuláru. Případy, kdy podmět nebyl v první osobě, jsme z analýz vyřadili.

Pro výrazy *dudo (de) que* a *no dudo (de) que* měly dotazy formu:

```
[!word="[Nn]o"][word="[dD]udo"[][]]{0,1}[word="que"],
```

```
[word="[Nn]o"][word="dudo"[][]]{0,1}[word="que"].
```

No dudo (de) que jsme vzhledem k malému počtu výskytů na korpusu *InterCorp* vyhledali i na korpusu *CREA*, a to ve všech typech dokumentů s vyloučením *CREA oral*. Zde měl dotaz podobu:

```
'no' dudo que O 'No' dudo que O 'no' dudo de que O 'No' dudo de que.
```

Výraz *no estoy seguro/-a (de) que* jsme vyhledávali následujícím způsobem:

```
[word="[Nn]o"][word="estoy"][word="segur."[][]]{0,1}[word="que"].
```

Z analýz jsme opět vyřadili takové typy výskytů, v nichž by volba modu mohla být ovlivněna dalšími faktory (přípustkové věty, podmiňovací věty), paradigma *hablaré* hodnotíme jako indikativ futura, paradigmatu *hubiera / hubiese hablado* z vyhledávání vyřazujeme.

2.4.2.2.1.2 Výsledky korpusových analýz

NO ESTOY SEGURO/-A (DE) QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Almodóvar	-	1
Cercas	-	1
Etxebarria	-	1
Marías	-	1
Marsé	-	1
Navarro	-	1
Pérez-Reverte	-	3
Silva	-	1
Torres	-	2
CELKEM ZA OBLAST	0	12
LATINSKÁ AMERIKA		
Benedetti	-	1
García Márquez	-	2
Sabato	-	1
Vargas Llosa	-	1
CELKEM ZA OBLAST	0	5
CELKEM	0	17

Tabulka 20: Volba modu po no estoy seguro/-a (de) que

NO DIGO QUE / NO ESTOY DICRIENDO QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Delibes	-	2
Marías	-	1
Mendoza	-	1
Navarro	-	1
Pérez-Reverte	-	2
CELKEM ZA OBLAST	0	7
LATINSKÁ AMERIKA		
Bolaño	-	2
Cortázar	-	1
Chaviano	-	1
Rulfo	1	-
Vargas Llosa	-	2
CELKEM ZA OBLAST	1	6
CELKEM	1	13

*Tabulka 21: Volba modu po no digo que / no estoy diciendo que***NO CREO QUE**

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Almodóvar	-	5
Cela	-	4
Cercas	-	5
Delibes	-	6
Etxebarria	-	4
Laforet	-	1
Marías	-	27
Marsé	-	4
Mendoza	-	13
Moro	-	1
Navarro	-	7
Ortega y Gasset	1	1

Pérez-Reverte	-	28
Sierra	-	9
Silva	-	4
Torres	-	6
Tusset	-	12
Unamuno	1	1
Vila Matas	-	1
CELKEM ZA OBLAST	2	139
LATINSKÁ AMERIKA		
Allende	-	25
Arenas	-	5
Arriaga	-	1
Benedetti	-	12
Bolaño	-	12
Borges	-	1
Cortázar	-	27
García Márquez	-	10
Chaviano	-	3
Onetti	-	2
Rulfo	-	5
Sabato	-	3
Vargas Llosa	-	37
Zúñiga Pavlov	-	1
CELKEM ZA OBLAST	0	144
CELKEM	2	283

Tabulka 22: Volba modu po no creo que

NO ME PARECE QUE

	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO		
Cela	-	1
Navarro	-	3
Vila Matas	-	1
CELKEM ZA OBLAST	0	5
LATINSKÁ AMERIKA		
Allende	-	2
Cortázar	-	3
García Márquez	-	1
Sabato	-	1
CELKEM ZA OBLAST	0	7
CELKEM	0	12

Tabulka 23: Volba modu po no me parece que

(YO) NO SABÍA QUE

	Indikativ	Subjunktiv	% IND / SUBJ
ŠPANĚLSKO			
Almodóvar	1	-	
Cela	1	1	
Delibes	-	1	
Etxebarria	1	-	
Laforet	-	2	
Marías	4	-	
Marsé	1	-	
Mendoza	2	1	
Navarro	2	-	
Pérez-Reverte	3	4	
Torres	3	1	
Tusset	1	3	
CELKEM ZA OBLAST	19	13	59,4 / 40,6
LATINSKÁ AMERIKA			
Allende	5	3	
Arenas	1	-	
Benedetti	6	1	
Bolaño	3	-	
Cortázar	2	-	
Fuentes	1	-	
García Márquez	3	1	
Montero	3	-	
Onetti	1	-	
Rulfo	1	-	
Vargas Llosa	4	-	
Zúñiga Pavlov	2	-	
CELKEM ZA OBLAST	32	5	86,5 / 13,5
CELKEM	51	18	73,9 / 26,1

Tabulka 24: Volba modu po (yo) no sabía que

DUDO (DE) QUE / NO DUDO (DE) QUE

	<i>Dudo (de) que</i>		<i>No dudo (de) que</i>	
	Indikativ	Subjunktiv	Indikativ	Subjunktiv
ŠPANĚLSKO				
Cela	-	1	-	-
Etxebarria	-	-	1	-
Marías	-	1	-	-
Marsé	-	1	-	-
Mendoza	-	1	-	-
Ortega y Gasset	-	2	-	-
Pérez-Reverte	-	10	1	-
Sierra	-	7	-	-
Silva	-	1	-	-
Tusset	-	2	-	-
Unamuno	-	1	-	1
CELKEM ZA OBLAST	0	27	2	1
LATINSKÁ AMERIKA				
Allende	-	5	1	-
Bioy Casares	-	1	-	-
Cortázar	-	3	1	-
García Márquez	-	-	1	2
Gutiérrez	-	1	-	-
Vargas Llosa	-	7	-	-
CELKEM ZA OBLAST	0	17	3	2
CELKEM	0	44	5	3

Tabulka 25: Volba modu po dudo (de) que / no dudo (de) que

NO DUDO (DE) QUE na korpusu CREA

	Indikativ	Subjunktiv
<i>No dudo (de) que</i>	74	42
%	63,8	36,2

Tabulka 26: Volba modu po no dudo (de) que (data z korpusu CREA)

2.4.2.2.1.3 Analýza výsledků

Zjištění, že negace ve španělštině otevírá široký prostor uplatnění subjunktivu, není nijak překvapující. Předmětem našeho zkoumání tedy bude spíše otázka, proč právě ona hraje v otázce volby modu tak zásadní roli.

V souvislosti se vztahem mezi negací a subjunktivem RAE (2009) konstatuje:

Se ha señalado en varios estudios sobre la negación y los modos verbales que el subjuntivo constituye en español una MARCA del ámbito de la negación, más exactamente, un indicio sintáctico de que esta toma bajo su alcance la oración subordinada. Así pues, la presencia del subjuntivo en *No oí que me estuvieran llamando por teléfono [...]* constituye una marca formal de que la subordinada está bajo el alcance de la negación (s. 1908).

A dále dodává:

El rechazo del indicativo en algunos contextos, sea con verbos de percepción o con verbos de posesión o adquisición de conocimiento, está relacionado con la suposición de veracidad que se asocia con el complemento oracional de esos verbos cuando se construyen en presente, así el subjuntivo proporciona la única opción en *No sabemos que tenga problemas económicos* o en *No veo que te quede grande la camisa*. Si se usara el indicativo en estos casos, se incurriría en contradicción lógica, en cuanto que se afirmaría en la subordinada lo que se da por falso en la principal (s. 1909).

Stejná kontradikce podle RAE nastává i při použití indikativu po *no creo* a *no me parece*, jehož užití „supone afirmar en la oración subordinada lo que se niega en la principal“ (s. 1910). Ridruejo (1999) podobné konstrukce hodnotí přímo jako agramatické:

En los casos en que coincide el hablante y el sujeto, esto es, cuando el predicado superior aparece en primera persona y en presente, no es posible diversificar el compromiso sobre la verdad de la proposición aseverada y, en tal caso, el empleo del indicativo resulta agramatical. [...]

(20) *No digo que es inteligente (s. 3223).

V poznámce pod čarou ještě upřesňuje:

Sólo sería gramatical con verbos de comunicación y, en tal caso habría de entenderse el enunciado en cuestión como rechazo de otro anterior atribuido por el interlocutor al hablante, en el que el ámbito de la negación afecta precisamente el sujeto:

- (i) —Tú dices que Pedro es inteligente.
—Yo no digo que Pedro es inteligente.
(= «Yo no soy el que dice que Pedro es inteligente») (s. 3223).

Žádná z těchto konstatování však neodpovídají na otázku, proč právě negace umožňuje uplatnění subjunktivu například po *no creo que*, přestože po kladném *creo* se tento modus uplatňuje jen zřídka. Srovnejme:

- (1) Creo que es verdad.
- (2) No creo que sea verdad.

Pokud bychom indikativ chápali jako modus, jímž je potvrzována platnost obsahu vedlejší věty, pak je jeho výskyt v (1) jen těžko pochopitelný, neboť i zde by mělo podle tohoto vysvětlení docházet k logickému rozporu mezi hlavní větou a větou vedlejší, jejíž obsah sice není popírán, ale prostřednictvím LP je nastolena nejistota o jeho pravdivosti.

Obhájíme-li výskyt indikativu v (1) právě tvrzením, že pravdivost obsahu vedlejší věty je pouze zpochybněna, nikoli přímo popřena, pak je pochopitelné užití subjunktivu v konstrukcích se slovesy sdělení (*no digo que sea verdad*), nikoli však ve (2), neboť prostřednictvím negovaného verba putandi může být obsah vedlejší věty opět pouze zpochybněn, nikoli zcela popřen.

Pro oba typy konstrukcí (věty s kladným LP i s LP v záporu) jsme také na korpusu našli sice spíše ojedinělé (ale přesto nezanedbatelné) ukázky užití druhého slovesného způsobu, než který preferují gramatiky, a to nejen ve specifickém typu kontextu, který zmiňuje např. Ridruejo v souvislosti s indikativem po *no digo que*. Tento nesoulad je opět vysvětlitelný skrze analýzu vztahu mezi MVR a MVP.

Prokázali jsme, že frekvence výskytu subjunktivu, jakožto modu kongruenčního, je závislá na síle sému potenciálnosti konkrétního LP. Frekvenční analýzy užívání tohoto slovesného způsobu ukazují, že po LP slovesné povahy (s výjimkou neosobních vyjádření), které jsou v kladném tvaru, dominuje indikativ, z čehož můžeme usuzovat na obecně nižší míru *p* těchto výrazů. Negované LP preferují subjunktiv, což implikuje vyšší míru jejich potenciálnosti. Vyplyvá tedy, že negace je prostředkem, jak zvýšit potenciálnost jednotlivých LP.

Termín potenciálnost byl v této práci již mnohokrát použit, zatím jsme ji však pojímali pouze jako synonymum nejistoty. Nyní je na místě tento termín zpřesnit a poukázat i na další jeho aspekty. Zároveň upozorňujeme, že přestože tento pojem pochází ze Zavadilovy koncepce modalit, následující interpretace vychází pouze z našeho vlastního chápání daného termínu v kontextu španělského modálního systému.

Potenciálnost nemůžeme zcela ztotožňovat s mírou nejistoty mluvčího o pravdivosti obsahu výpovědi, tato nejistota je pouze jedním z jejích aspektů. Potenciálnost je pro nás zastřešujícím pojmem, který pod sebou ukrývá také míru pravděpodobnosti, že dojde k realizaci určité události, činnosti apod. V rámci modalit jako jazykové kategorie je zároveň nutné mít na zřeteli, že se zde nejedná o pravděpodobnost skutečnou, objektivně změřitelnou. Její míra závisí pouze na mluvčím, který může (záměrně či z nevědomosti) prezentovat jako velmi pravděpodobnou nebo zcela jistou i událost, k níž podle objektivních měřítek nemůže dojít.

Vedle míry (ne)jistoty a pravděpodobnosti má potenciálnost ještě třetí aspekt, který by bylo možné nazvat „šíře možných realizací“.³⁴ Potenciálnost výpovědi je tím vyšší, čím vyšší počet možných realizací či způsobů realizace nějaké události mluvčí jejím pronesením otevírá. Naopak potenciálnost je tím menší, čím menší počet takovýchto realizací implikuje pronesení nějaké výpovědi. Tento aspekt je provázán s mírou závazku mluvčího o pravdivosti prezentované propozice; ten bude tím větší, čím méně možných realizací jeho výpověď otevírá, jeho míra klesá spolu se vzrůstajícím počtem možných realizací, čímž je oslabována i informační hodnota dané výpovědi.

Jedním z prostředků, jak rozšířit pole možných realizací, je negace modalizátoru výpovědi. Srovnejme jednoduchý příklad: matka se ptá svého syna Pabla, kde je jeho bratr Carlos. Pro zjednodušení budeme uvažovat pouze o třech možných místech, kde by Carlos mohl být – ve svém pokoji, na zahradě a ve škole. Informační hodnota následujících výpovědí se v dané situaci bude lišit:

(3) Creo que Carlos está en su cuarto.

(4) No creo que Carlos esté en su cuarto.

Ve (3) mluvčí (Pablo) vyjadřuje svůj názor na to, kde by Carlos mohl právě být. Budeme-li počet míst, o nichž si může myslet, že se na nich nachází jeho bratr, chápat jako množinu (v našem

34 Záměrně se vyhýbáme termínu „možný svět“, který je používán v modální logice, neboť (jak jsme již několikrát zdůraznili) jazykovědný pohled na modalitu se od logické interpretace této kategorie v mnohém liší, a přebírání termínů z této oblasti tak nezdědka vede k dezinterpretacím.

případě bude mít tato množina pouze tři členy), pak pronesením (3) je z této množiny vybrána možnost jediná, a implicitně jsou tak negovány všechny ostatní. Z této výpovědi tedy vyplývá toto: Pablo si myslí, že Carlos je ve svém pokoji, myslí si tudíž, že není na zahradě a že není ve škole.

Pronese-li však v obdobné situaci Pablo výpověď (4), pak se množina míst, kde by mohl Carlos být, zredukuje méně a informaci, již z této výpovědi může posluchač získat, bychom mohli parafrázovat jako: mluvčí si nemyslí, že je Carlos ve svém pokoji, k tomu, zda je Carlos ve škole nebo na zahradě, se nijak nevyjadřuje.

Přestože obě výpovědi vyjadřují modální význam potenciální (ani v jedné Pablo netvrdí, že ví určitě, kde Carlos je), (3) má vyšší informativní hodnotu a její pronesení představuje větší závazek ze strany mluvčího. Výše uvedený příklad je pochopitelně velmi zjednodušený, v zásadě však ilustruje způsob, jakým negace modalizátoru může ovlivnit potenciálnost výpovědi. Srovnajme v této souvislosti již citovaný článek „*A lo mejor y el subjuntivo*“ (Wasa: 2002; viz str. 67 této práce), kde je rozdíl mezi adverbii *quizá(s)*, *tal vez* atp., která umožňují alternaci mezi subjunktivem a indikativem, a příslovcem a *lo mejor* vysvětlován právě pomocí širší možnosti, kterou tyto LP implikují.

Negace však zároveň sama o sobě není modálním významem. Jak konstatuje Zavadil (1980):

Negaci by bylo oprávněné považovat za význam modální v tom případě, kdyby záporné sloveso modální části připouštělo v diktu výhradně subjunktiv, jako je tomu například u výrazů volních nebo hodnotících. Možnost modální opozice v diktu však svědčí spíš o tom, že negace sama neurčuje modální platnost predikačního jádra modální části jako potenciální, nýbrž pouze vytváří sémantický rámec, v němž se v diktu může uplatnit jak MV reálný (indikativ), tak MV potenciální (subjunktiv). Nejde tu tedy o modální kongruenci ve vlastním slova smyslu. Negace jen vytváří kontext, který proti afirmaci vymezuje širší valenční prostor pro realizaci modálních významů diktálního slovesa. [...]

Je nesnadné a bylo by i nesprávné chtít ve všech případech zcela kategoricky oddělovat významy jednoznačně modální od významů jednoznačně nedomodálních. Jako každá jazyková kategorie i modalita má své funkční centrum a periférii, v níž se částečně prostupuje s kategoriemi jinými. Setkali jsme se s tím u afektivnosti a platí to i pro negaci, o níž bychom mohli říci, že je pouze periferně modální, částečně modální, zkrátka stojí na okraji systému modálních významů a prostředků (s. 33).

Tento fakt je prokázán i tím, že negace sama, bez podpory modalizátoru, nemá vliv na volbu modu:

(5) *Creo que Carlos no está su cuarto.*

Příklad (5) ukazuje, že negace, která se vztahuje pouze k obsahu vedlejší věty, nikoli také k samotnému modalizátoru, do volby modu nijak nezasahuje (podobně jako výpověď *No tengo hambre* je výpovědí s MV reálným, přestože je negována). Jako periferní modální prostředek však může hrát roli právě při posílení MV potenciálního.

Toto posílení však neznamená absolutní nutnost uplatnění subjunktivu, pouze činí ze subjunktivu užitého po negovaných LP modus nepříznačový, užitím indikativu (příznačového v daném kontextu) může mluvčí tuto potenciálnost oslabit nebo, jinak řečeno, poukázat na to, že míra *p* daného modalizátoru není tak vysoká, jak by se dalo očekávat. To prokazují i korpusové analýzy.

2.4.2.2.1.3.1 No estoy seguro/-a de que, no digo / estoy diciendo que, no creo que, no me parece que

Tabulky 20-23, které analyzují užití modu po výrazech *no estoy seguro/-a de que*, *no digo / no estoy diciendo que*, *no creo que* a *no me parece que*, jasně dokazují, že subjunktiv po těchto výrazech naprosto převládá. Ojedinelé případy užití indikativu však zároveň poukazují na nepřesnost některých vysvětlení týkajících se volby modu po těchto modalizátorech. Výskyt tohoto slovesného způsobu byl zaznamenán po výrazech *no creo que* i *no digo que*, přičemž jeho užití nelze obhájit pomocí vysvětlení, které předkládá Ridruejo (viz str. 92). Indikativy byly použity v následujících kontextech:

Odilón y yo éramos sinvergüenzas y lo que tú quieras, y no digo que no llegamos a matar a nadie; pero nunca lo hicimos por tan poco.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 01.02.2014. Juan Rulfo – *Llano en llamas. Pedro Páramo*. Podtrženo autorkou práce).

La cosa es horrible, pero no creo que exagera la situación efectiva en que van hallándose casi todos los europeos. En una prisión donde se han amontonado muchos más presos de los que caben, ninguno puede mover un brazo ni una pierna por propia iniciativa, porque chocaría con los cuerpos de los demás.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 01.02.2014. José Ortega y Gasset – *La rebelión de las masas*. Podtrženo autorkou práce).

—¡Pues no he de atreverme! Ese pobre don Augusto me parece a mí que no anda bien de la cabeza, y pues ha tenido ese capricho, no creo que debemos molestarle...

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 01.02.2014. Miguel de Unamuno – *Niebla*. Podtrženo autorkou práce).

Indikativu není ani v jednom případě užito z toho důvodu, že by stejná informace byla již dříve uvedena, jak tvrdí Ridruejo. Úkolem tohoto modu je poukázat na nižší míru potenciálnosti výpovědi. V prvních dvou případech je užitím indikativu posílena míra pravděpodobnosti, je snížen vliv, který má negace na modalizátor, a tak je oslabena potenciálnost (eventuálně můžeme situaci chápat tak, že míra *p* u daného modalizátoru je nižší a indikativ na tento fakt upozorňuje; výpověď je za normálních okolností formulována jako celek, nikoli po jednotlivých fázích, je tedy v zásadě lhostejné, jakým z těchto způsobů budeme vztah mezi modem a modalizátorem pojímat). *No digo que no llegamos a matar* lze parafrázovat: *probablemente llegamos a matar*, podobně *no creo que exagera* lze vykládat jako: *probablemente no exagera*.

Příznakové užití indikativu v posledním případě implikuje výklad ve smyslu: *neměli bychom ho v žádném případě / nijak obtěžovat*, tj. omezuje se počet možných interpretací dané výpovědi, snižuje se množství možných realizací, a tak klesá i míra potenciálnosti. Tento výklad by samozřejmě nebyl nemožný ani při použití subjunktivu, nebyl by však zdůrazněn, šíře možných realizací by zůstávala větší.

2.4.2.2.1.3.2 (Yo) no sabía que

Možnosti volby subjunktivu / indikativu po *(yo) no sabía que* zachycuje Tabulka 24. Tyto konstrukce se od ostatních zkoumaných odlišují v tom, že zde není shoda mezi okamžikem realizace děje vedlejší věty a okamžikem promluvy. Mluvčí tedy vystupuje v roli větného subjektu, časový rozdíl však hraje při volbě modu zásadní roli.

Bezpříznakovým slovesným způsobem je v tomto případě indikativ (na korpusu byl použit cca ve třech čtvrtinách případů), subjunktiv posiluje potenciálnost, zdůrazňuje nejistotu a neznalost

mluvčího ve chvíli, kdy docházelo k realizaci děje (*no sabía que* tedy spadá do intervalu (1;2>, na rozdíl od *no sé que*, které je v intervalu následujícím). Porto Dapena (1991) v této souvislosti hovoří o subtilním významovém rozdílu blížícím se neutralizaci, i on však zmiňuje, že v těchto konstrukcích „el subjuntivo sirve para enfatizar el carácter dubitativo“ (s. 138).

Na korpusu můžeme pozorovat, že toto posílení potenciálnosti se nezřídka promítá i do českých překladů konstrukcí s *no sabía que*. Je-li v nich užito subjunktivu, bývá *no saber* nezřídka překládáno nikoli jako *nevěděl/-a jsem*, nýbrž jako *netušil/-a jsem* či *nenapadlo by mě*:

Yo no sabía que te quisiera tanto...

Ani jsem netušila, že tě mám tak ráda...

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 12.02.2014. Carmen Laforet – *Nada*, přel. Blanka Stárková. Podtrženo autorkou práce).

—No sabía que tú lo supieras.

„Netušil jsem, že to víš.“

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 12.02.2014. Pablo Tusset - *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Ondřej Nekola. Podtrženo autorkou práce).

No sabía que por esos trastos tan viejos y feos dieran tanto dinero, chica...

Ani by mě holka nenapadlo, že se za takový starý a ošklivý krámy tolik platí, to ti teda řeknu...

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 12.02.2014. Carmen Laforet – *Nada*, přel. Blanka Stárková. Podtrženo autorkou práce).

Subjunktiv může v těchto případech potenciálnost zvýšit do té míry, až je implikováno popření pravdivosti vedlejší věty. Toho si všimá Guitart (1990), když hovoří o ironickém užití těchto konstrukcí, a na příkladu *No sabía que tocaras el piano tan bien* ukazuje, že použitím subjunktivu se mluvčí od obsahu propozice hlavní věty distancuje a naznačuje, že posluchač ve skutečnosti nehraje na piano příliš dobře (cf. s. 327).

I na korpusu *InterCorp* je možné najít řadu podobných užití, která signalizují, že volba modu po *no sabía que* skutečně není libovolná a mezi indikativem a subjunktivem nedochází k významové neutralizaci. Subjunktiv zde kongruuje s posíleným sémem potenciálnosti, v některých případech by dokonce bylo možné uvažovat o tom, zda konstrukce nevyjadřují i modální význam hodnotící, a zda se tedy nejedná o kombinaci MVP s MVH, který, jak již bylo

zmíněno, kongruenci také posiluje. Srovnajme například tyto případy užití kongruenčního modu po *no sabía que*:

Eres una tía rara. Rara de narices. No sabía que las mejicanas fuerais así.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 12.02.2014. Arturo Pérez-Reverte – *La reina del sur*. Podtrženo autorkou práce).

Y le aclaró a Claudio: “Hijo de estancieros ¿qué te parece?”. “Sí, pero disidente”, aclaró Ofelia. “¿Cómo es eso?”, preguntó Claudio, muerto de risa. “Hasta ahora no sabía que existieran estancieros disidentes. Me imagino que habrán fundado un sindicato.”

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 12.02.2014. Mario Benedetti – *Buzón de tiempo*. Podtrženo autorkou práce).

El doctor Urbino le replicó sin mirarla: “No sabía que ese tipo fuera poeta”. Y lo borró de la memoria al instante, entre otras cosas porque su profesión lo tenía acostumbrado a un manejo ético del olvido.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 12.02.2014. Gabriel García Márquez – *El amor en los tiempos del cólera*. Podtrženo autorkou práce).

Ve všech těchto úryvcích nevyjadřuje mluvčí jen nejistotu, ale i svůj údiv, místy přecházející až do posměchu. Netvrdíme na tomto místě, že výraz *no saber* vyjadřuje za každých okolností modální význam hodnotící nebo že funkcí subjunktivu by bylo upozornit na přítomnost tohoto MV. Jak dokazují příklady uvedené dříve, v řadě případů pouze poukazuje na vyšší míru potenciálnosti. Je-li však předmětem této práce zkoumání vztahů mezi modálními významy a studium oblastí, kde se tyto MV prolínají, pak není možné příklady představené výše ponechat stranou, neboť názorně ukazují jistou nestálost modálních významů a možnosti jejich kombinace i tam, kde bychom to neočekávali.

Subjunktiv často slouží jako indikátor propojení více MV, jelikož se však nejedná o jeho jedinou funkci, není vždy možné přesně určit, zda je jeho výskyt v dané konstrukci určen vyšší mírou potenciálnosti, propojením MVP s dalším modálním významem, případně jiným zcela odlišným faktorem. Konstrukce s *no sabía que* tak stojí na pomezí mezi touto kapitolou, která se zabývá vztahy mezi MVR a MVP, a kapitolou následující, jejímž tématem budou konstrukce, v nichž se MVP kombinuje s modálním významem hodnotícím.

2.4.2.2.1.3.3 Dudo (de) que, no dudo (de) que

Poslední výsledky, jimž zatím nebyla věnována pozornost, jsou zachyceny v Tabulkách 25-26 a zaznamenávají frekvenci užití subjunktivu / indikativu po výrazech *dudo (de) que* (Tabulka 25) a *no dudo (de) que* (Tabulky 25-26).

Dominantní pozice subjunktivu po výraze *dudo (de) que* není nijak překvapující, sloveso *dudar* částečně popírá pravdivost propozice vedlejší věty (podobně jako negované *creer*), co se volby modu týče, nenacházíme ani zde žádný zásadní rozdíl. Jako zajímavější se však jeví relativně časté užití subjunktivu po výraze *no dudo (de) que*.

Slovesu *dudar* věnuje pozornost také Haverkate (2002) a zamýšlí se nad jeho vztahem k jiným vyjádřením potenciálnosti (autor používá termíny doxastické a dubitativní predikáty). Konstatuje:

[A] negative doxastic expression, such as *No creo que venga* ('I do not believe that he will come'), is conceptually equivalent to the affirmative dubitative expression *Dudo de que venga* ('I doubt that he will come'). A similar relationship holds between the negative dubitative expression *No dudo de que viene* ('I do not doubt that he will come') and the affirmative epistemic expression *Estoy seguro de que viene* ('I am sure that he will come') (s. 59).

Shodujeme se s autorovým názorem na vztah mezi výrazy *no creo* a *dudo*, problematické je však následující tvrzení, podle něž by se měly shodovat výrazy *no dudar* a *estar seguro*. Pokud by tomu tak opravdu bylo, byl by jen těžko vysvětlitelný vysoký počet výskytů subjunktivu po *no dudo de que* (cca jedna třetina případů na korpusu *CREA*). Kdyby skutečně *no dudar* bylo synonymní s *estar seguro*, tedy s lexikálním vyjádřením MV reálného, neměl by tento modus s čím kongruovat.

Situace je poněkud složitější; možnost uplatnění subjunktivu (navíc relativně často využívaná) řadí *no dudar* do skupiny LP (konkrétně bychom mohli hovořit o intervalu (1;2>)). Již bylo konstatováno, že negace není sama o sobě modálním významem, je však periferním prostředkem modality, jako taková má schopnost posilovat modální význam potenciální, a to prostřednictvím rozšíření spektra možných realizací nějakého děje. Výrazy *estar seguro* a *no dudar* z tohoto hlediska skutečně rovnocenné nejsou.

Prostřednictvím *estar seguro* mluvčí vybírá jednu jedinou možnou realizaci, již prezentuje jako pravdivou, výrazem *no dudar* mluvčí eliminuje jednu možnost z množiny věcí, o nichž by mohl pochybovat, zůstává však řada dalších, o nichž pochybnosti mít může.

To je také důvodem, proč po výrazu *no dudo de que* může posluchač očekávat další větu uvozenou spojkou *pero*. Její užití po výraze *estoy seguro de que* samozřejmě také není nemožné, je však ze strany posluchače méně očekávané. Srovnajme opět příklad ze strany 93, který se týkal otázky, kde je Carlos. Poupravíme nyní základní situaci a představíme si, že Pablo odpovídá na matčinu otázku, zda je Carlos ve svém pokoji a učí se. Je-li bratr přesvědčený, že obě propozice jsou pravdivé, jeví se jako přirozenější odpověď' výpověď' s LR *estoy seguro*:

(6) *Estoy seguro de que Carlos está en su cuarto y está estudiando.*

Užití *no dudo de que* je samozřejmě také možné, implikuje však, že kontext není zcela neutrální, viz (7):

(7) *No dudo de que Carlos está en su cuarto y está estudiando.*

Volba výrazu *no dudar se* v této situaci jeví jako příznaková a naznačuje, že odpověď' není pouhým konstatováním, ale například odpovědí na nějakou výtku (např. *¿Acaso dudas de que Carlos está en su cuarto y de que está estudiando?*).

Stejný výraz však působí zcela nepříznakově v situaci, kdy Pablo je přesvědčen, že Carlos se skutečně nachází v pokoji, má však pochybnosti o tom, že tam studuje:

(8) *No dudo que Carlos esté en su cuarto, pero dudo que esté estudiando.*

Výraz *no dudo (de) que* bychom tak mohli spíše parafrázovat jako *no es que no esté seguro de que*.

2.5 Příklady zobrazení výpovědí s MVR / MVP na ose

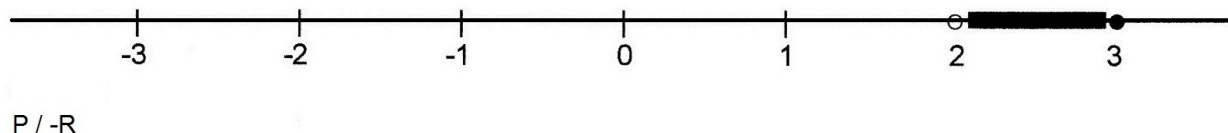
Na předchozích stranách byly zanalyzovány konkrétní výrazy potenciálnosti a bylo určeno, jakou hodnotu *p* tyto výrazy mají. Několikrát jsme se při jejich zkoumání setkali ještě s dalšími faktory, které ovlivňovaly volbu modu (především přítomnost MV hodnotícího), u řady LP však bylo prokázáno, že míra potenciálnosti, kterou vyjadřují, přímo určuje, jaký modus za nimi bude následovat.

Ve většině případů bylo možné bez problémů určit, který slovesný způsob byl po nich užíván častěji, a jeho výskyt tak byl nepříznakový, užití druhého slovesného způsobu pak upozorňovalo na vyšší míru reálnosti (indikativ) či potenciálnosti (subjunktiv), eventuálně je možné říci, že tuto míru posilovalo, případně oslabovalo.

Nyní přistoupíme k zobrazení konkrétních výpovědí (v nichž vztah mezi potenciálností a reálností není pozměněn žádnými další faktory) na ose, která byla představena v kapitole 2.2.

a) *No creo que se atrevan a entrar*³⁵

Výraz *no creo* patří do skupiny LP, po nichž je v první osobě přítomného času téměř vždy užíváno subjunktivu. Jeho *p* je tedy v intervalu $(2;3>$, zároveň nemůžeme říci, že by uplatnění subjunktivu jeho potenciálnost nějak zvyšovalo, neboť se v daném kontextu jedná o modus nepříznakový, proto $m = 0$. Výsledná pozice na ose je tedy v intervalu $(2;3>$.

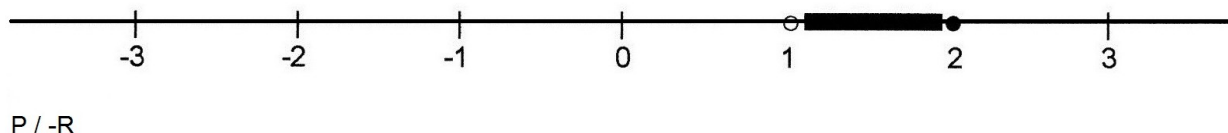

Obrázek 2: *No creo que se atrevan a entrar*

b) *No creo que debemos molestarle*³⁶

Opět je užito výrazu *no creo*, jehož *p* je v intervalu $(2;3>$, následuje však za ním příznakový indikativ, který potenciálnost celé výpovědi snižuje, m je tedy rovno -1.

Finální pozice na ose je v intervalu $(1;2>$.

Obrázek 3: *No creo que debemos molestarle*

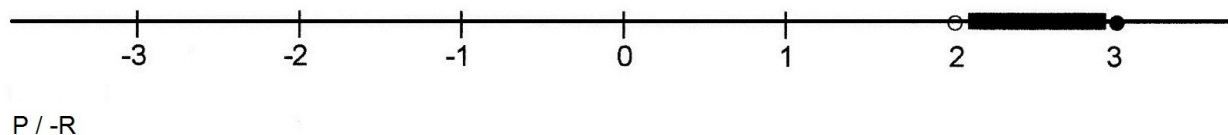
35 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.02.2014. Isabel Allende – *La casa de los espíritus*.

36 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.02.2014. Miguel de Unamuno – *Niebla*.

c) *Probablemente le llame*³⁷

Probablemente patří do skupiny výrazů, které umožňují uplatnění kongruenčního subjunktivu, jeho p je tedy vyšší než 1, modem, který je po něm přednostně uplatňován, je však indikativ, p je proto v intervalu $(1;2>$. Následoval-li by za tímto výrazem indikativ, také konečná pozice výpovědi by byla v tomto rozmezí. Pomocí příznakového subjunktivu je však možné potenciálnost výpovědi s tímto modalizátorem posílit, m je tedy v tomto případě rovno 1.

Výsledná pozice je v intervalu $(2;3>$.

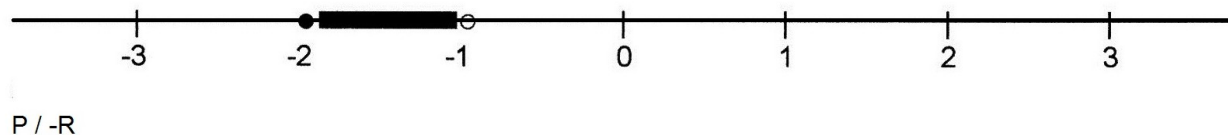

Obrázek 4: *Probablemente le llame*

d) *Estoy segura de que se fueron algo desconcertados por nuestro estilo de vida*³⁸

Jedná se o výpověď s modálním významem reálným, její P je tedy v minusových hodnotách. Reálnost je zde explicitně vyjádřena, a tím posílena.

R je v intervalu $(1;2>$, P má hodnotu $<-2;-1)$.

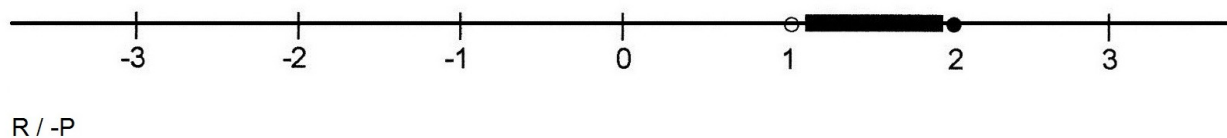

Obrázek 5: *Estoy segura de que se fueron algo desconcertados por nuestro estilo de vida*

37 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.02.2014. Pedro Almodóvar – *Patty Diphusa y otros textos*.

38 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.02.2014. Isabel Allende – *Retrato en sepia*.

Pro lepší ilustraci je možné osu zrcadlově otočit tak, aby ukazovala hodnoty vzhledem k míře R :

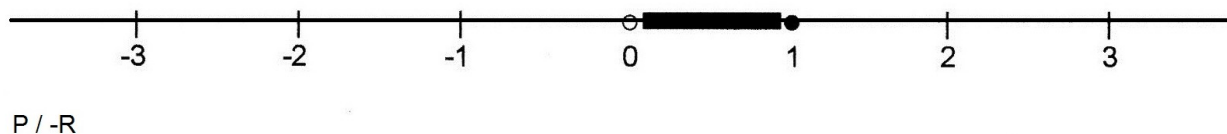

Obrázek 6: *Estoy segura de que se fueron algo desconcertados por nuestro estilo de vida*

e) *Pienso que nadie te conoció tus gracias y tus mañas tan bien como yo*³⁹

Sloveso *pensar* je výrazem modálního významu potenciálního, neumožňuje však (ve svém kladném tvaru) uplatnění kongruenčního subjunktivu, jeho p je tak v intervalu $(0;1>$. Indikativ nijak neovlivňuje finální pozici výpovědi ($m = 0$).

P je v intervalu $(0;1>$.

Obrázek 7: *Pienso que nadie te conoció tus gracias y tus mañas tan bien como yo*

2.6 Závěry

Na předchozích stranách jsme nastínili vztahy, které panují mezi modálním významem reálným a modálním významem potenciálním, a to v těch konstrukcích, v nichž nevstupují do hry ještě další modální významy, případně externí faktory. Vliv, který má na volbu modu míra potenciálnosti / reálnosti, již obsahuje konkrétní modalizátor v konkrétní výpovědi, byl ilustrován za pomoci číselné osy.

Škálové vyjadřování modálních významů má v pracích věnovaných zkoumání modalit svou tradici, o stupních pravděpodobnosti hovoří už Lyons (1986 [1977]):

39 ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.02.2014. Gabriel García Márquez – *Memoria de mis putas tristes*.

If the factuality of an epistemically modalized proposition (as it is presented by the speaker) is of degree 1 it is epistemically necessary; if its factuality is of degree 0 it is epistemically impossible. In everyday discourse we do not normally quantify the factuality of the propositions expressed in our utterances by means of a numerical variable. But we can express at least three different degrees of factuality in English by selecting one modal adverb rather than another from a set which includes 'certainly' 'probably' and 'possibly'; and the difference between 'probably' and 'possibly' [...] would seem to correlate, at least roughly, with the difference between a degree of factuality that is greater than [0] and one that is less than 0.5 (s. 800).⁴⁰

Plně se shodujeme s Lyonsovým názorem, že mluvčí nemají v mysli představu číselné osy, na niž by zařazovali své výpovědi z hlediska míry potenciálnosti, a že tuto korelaci není možné brát doslova. Číselná osa se nicméně osvědčila jako dobrý prostředek ilustrace vztahů mezi MVR a MVP.

Došli jsme k závěru, že potenciálnost ve španělštině má často dva, někdy však pouze jeden aspekt (volba LP / LR, eventuálně následná volba slovesného způsobu). Možnost užití kongruenčního subjunktivu je závislá na volbě konkrétního LP a není automatická. I v případech, kdy je alternace mezi subjunktivem a indikativem teoreticky možná, liší se frekvence užití daného slovesného způsobu v závislosti na LP. To vede k přesvědčení, že zkoumání LP a LR by mělo mít při studiu španělské modalitě své místo.

Charakter konkrétního LP zasahuje i do následné volby slovesného způsobu. Neexistuje podle nás důvod, pro který by užití subjunktivu mělo být považováno za *a priori* příznakové, právě naopak. Hovoříme-li o kongruenčním subjunktivu, pak v semému modalizátoru automaticky předpokládáme sém potenciálnosti, s nímž právě tento slovesný způsob kongruuje. Jeví se jako logické, že kongruence bude tím silnější, čím silnější je daný sém potenciálnosti. Je tedy opět zdůrazněna provázanost uplatnění slovesného způsobu a charakteru modalizátoru.

Zároveň bylo pozorováno, že existují modalizátory, které tento kongruenční subjunktiv vyžadují častěji než jiné. V této kapitole jsme obhajovali názor, že volba modu je vzhledem k míře potenciálnosti výpovědi relevantní pouze tam, kde je užito jiného slovesného způsobu, než jaký je očekáván. U těch výrazů, po nichž je subjunktiv gramatikami vyžadován či preferován a mluvčími používán standardně, jedná se pouze o kongruenci, která míru potenciálnosti nijak neovlivňuje

40 Ve vydání, z něž pochází výše uvedená citace, je překlep, kdy v pasáži „that is greater than 0 and one that is less than 0.5“ je uvedeno doslova: „that is greater than and one that is less than 0.5“ – míněný smysl celé věty je si však možno bez potíží domyslet z kontextu, v textu tedy uvádíme pasáž upravenou tak, jak předpokládáme, že byla autorem zamýšlena.

(podobně jako nemůžeme tvrdit, že kongruenční subjunktiv po výrazech modálního významu volního nějak posiluje volitivnost). Posilování / oslabování potenciálnosti je tak možné pouze tehdy, kdy je po LP volen jiný než předem předpokládaný slovesný způsob, bez ohledu na to, zda se jedná o indikativ či subjunktiv.

Budeme-li vyjadřování potenciálnosti chápat fázově a míru p jednotlivých modalizátorů jako neměnnou, pak je možné tvrdit, že užitím příznakového slovesného způsobu je oslabována (eventuálně posilována) potenciálnost výpovědi.

Druhou možností je chápat míru p konkrétního LP jako závislou na dané komunikační situaci a vyjadřování potenciálnosti pojímat jako komplexní proces, v němž není možné oddělovat od sebe jednotlivé fáze. Pak je na místě konstatovat, že funkcí indikativu je upozornit na nižší míru p konkrétního modalizátoru v konkrétní situaci, zatímco subjunktiv, zrcadlově, upozorňuje na vyšší míru p daného LP, s níž kongruuje.

3

Modální význam potenciální → modální význam hodnotící

V předchozí kapitole byla věnována pozornost vztahu mezi modálním významem reálným a modálním významem potenciálním, na následujících stranách se zaměříme vztah mezi potenciálností a modálním významem hodnotícím (MVH), který „charakterizuje obsah výpovědi jako předmět hodnocení s větším nebo menším podílem emocionálnosti“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 249).

Ani zde, podobně jako v minulé kapitole, není naším cílem prozkoumat kategorii emociálnosti v celé její šíři, předmětem zájmu budou pouze vybrané šedé zóny přechodu mezi zmíněnými MV a situace, kdy se potenciálnost a osobní hodnocení kumulují v rámci jediné výpovědi.

Vztah mezi MVH a MVP je poněkud jiného druhu než dříve zkoumané přechody mezi reálností a potenciálností. MVR a MVP jsou protikladné, přítomnost sému reálnost oslabuje potenciálnost a naopak, sém „osobní hodnocení“ a sém „nejistota“ se však pochopitelně vzájemně nevyklučují, mohou koexistovat společně uvnitř jediné konstrukce.

Tyto případy byly již několikrát zmíněny v kapitole 2, konkrétně u výrazů *es posible*, *es probable* a v omezené míře také v některých výpovědích uvozených *no sabía que*. Bylo konstatováno, že současná přítomnost obou sémů má následky na volbu diktálního modu; sém hodnocení upevňuje kongruenci, což vede k výrazně častějšímu výskytu subjunktivu ve vedlejší větě. Zároveň však v této souvislosti vyvstává otázka, je-li tento vztah skutečně tak přímočarý a zda na volbu modu nemají vliv i další faktory.

Vztah mezi potenciálností a hodnocením lze pozorovat na více rovinách. Jednu z nich tvoří konstrukce s modálním významem hodnotícím, v nichž je však ve vedlejší větě užito příznakového indikativu. Toto nepříliš časté, nikoli však agramatické rozvolnění modální kongruence pochopitelně neuniklo pozornosti lingvistů, přičemž vysvětlení tohoto jevu jsou v zásadě dvojího typu.

Zavadil – Čermák (2010) v souvislosti s konstrukcí *Es bueno que vendrá* konstatují, že zde „převažuje sém ‚reálnost‘, tj. konstatování reálné platnosti budoucího děje, předpoklad jeho budoucí realizace“ (s. 258), jinými slovy by se dalo říci, že v této konstrukci dochází ke kumulaci modálního významu hodnotícího a modálního významu reálného, přičemž druhý jmenovaný je pomocí indikativu posílen.

Druhý typ výkladu tohoto typu výpovědi je prezentován lingvisty, kteří (zjednodušeně řečeno) pojmají opozici indikativ / subjunktiv jako prostředek fokalizace určité části výpovědi, (významné jsou v této oblasti postřehy Francisca Matte Bona⁴¹). V této rovině je užití indikativu ve zmíněném typu konstrukcí možné chápat jako způsob, jak zdůraznit propozici vedlejší věty, tj. převést posluchačovu pozornost k faktu (*él*) *vendrá* a představit tuto informaci jako novou, nikoli pouze komentovanou.

Jakkoli máme jisté pochybnosti o tom, zda je tuto teorii o funkci opozice indikativ / subjunktiv možné aplikovat univerzálně na všechny případy, kdy spolu tyto dva módy mohou alternovat, je nepopíratelné, že právě výše zmíněný typ výpovědi lze s její pomocí skutečně velmi dobře objasnit. S tímto vysvětlením ostatně operuje i RAE (2009), když hovoří o *subjuntivo temático* (viz s. 1882-1883), ani ona však tento způsob interpretace subjunktivu neabsolutizuje a nevztahuje ho ke všem jeho výskytům.

Nepovažujeme za vyloučený ani jeden ze zmíněných způsobů výkladu a při vzájemném srovnání se nám nejeví jako protichůdné. Není naším cílem prozkoumávat na tomto místě do větší hloubky oba typy hypotéz a porovnávat je mezi sebou, omezíme se proto jen na stručné konstatování, že v zásadě oba přístupy říkají totéž, pouze jinými slovy a z jiné perspektivy. Chce-li mluvčí posílit sém reálnosti, je logické, že informaci, již potřebuje prezentovat jako reálnou, musí nějakým způsobem zdůraznit, upozornit na ni. Fokalizace té části výpovědi, která danou informaci obsahuje, je pak přímým a logickým následkem tohoto původního záměru. Výkladem zkoumané konstrukce pomocí prvního zmíněného typu hypotézy tak bereme v úvahu onen prvotní záměr mluvčího, výkladem pomocí typu druhého objasňujeme výsledek realizace tohoto záměru.

Ve zmíněném typu konstrukcí tedy dochází spíše ke kumulaci MVH s MV reálným, naším záměrem v této kapitole je však zkoumání přechodů mezi modálními významy hodnotícím a potenciálním (jakkoli MVR není možné ponechat zcela stranou, jak již bylo několikrát řečeno, reálnost a potenciálnost jsou dvěma stranami téže mince, které není možné zkoumat nezávisle jednu na druhé).

Zaměříme se nyní na jinou rovinu vztahů mezi MVH a MVP, v níž mají důležitější úlohu konkrétní modalizátory, tedy slovesné lexikální výrazy MV hodnotícího (LH). Konkrétně

41 Viz např. Matte Bon (2005b; 2008).

se soustředíme na predikáty *esperar* a *temer(se)* a pokusíme se najít odpověď na otázku, jaký je ve výpovědích uvozených těmito LH vztah mezi potenciálností a hodnocením a jak se tento vztah promítá do volby slovesného způsobu i do českých překladů těchto konstrukcí.

3.1 *Esperar*

Sloveso *esperar* je ukázkovým příkladem predikátu, který v sobě spojuje sém „potenciálnost“, tj. nejistotu o realizaci děje představeného ve vedlejší větě, a sém „hodnocení“, eventuálně i sém „vůle“. Věta *Espero que lo hagas* implikuje nejen *No estoy seguro de que lo hagas*, ale také *Me gustaría que lo hicieras / Quiero que lo hagas*.

Odlišení sému vůle od sému osobního hodnocení je někdy velmi obtížné, řada autorů v souvislosti se slovesem *esperar* zmiňuje právě volitivnost – srov. např. Nowikow (2001, s. 92-93), Ridruejo (1999, s. 3229) – my se však přikláníme spíše k první zmíněné interpretaci (tj. koexistence potenciálnosti a hodnocení), a to zejména vzhledem k prostoru, který se po tomto predikátu otevírá pro použití indikativu. Lexikální výrazy vůle (LV), na rozdíl od LH, znemožňují rozvolnění kongruence, a pokud bychom pojímali sloveso *esperar* jako jeden z LV, byl by výskyt tohoto slovesného modu v daných konstrukcích neobhajitelný.

Naším primárním cílem v této kapitole je zjištění, jakým způsobem se sém osobního hodnocení (*h*) kombinuje s *p*, zda je možné určit, který z nich je převažující, a jako úlohu plní modální kongruence v těch případech, kdy ve výpovědi existují souběžně dva modální významy.

Po slovese *esperar* je možné uplatnit jak kongruenční subjunktiv, tak nekongruenční indikativ. Gramatikové se však rozcházejí v názorech na to, jaké sémantické následky tato alternace přináší.

Školskými gramatikami bývá často uváděno vysvětlení, podle něhož se subjunktiv uplatňuje tehdy, kdy chce mluvčí zdůraznit sém „hodnocení“, a indikativ, pokud chce mluvčí zdůraznit sém „reálnost“. Konstrukce s *esperar que* + subjunktiv by tak měly odpovídat českým konstrukcím se slovesem *doufat*, případně anglickým se slovesem *hope*; ekvivalentem *esperar que* + indikativ by pak v češtině mělo být sloveso *čekat*, v angličtině sloveso *wait*.

Tento výklad problematiky je však velmi zjednodušující, řada autorů ho vyvrací – viz např. Ridruejo (1999, s. 3229), RAE (2009, s. 1898) – a nepotvrdila ho ani korpusová analýza. Lingvisté se shodují, že sém hodnocení z těchto konstrukcí nemizí ani v případě použití indikativu: „*aunque «esperar + subjuntivo» suele corresponder a esperar o hope, son frecuentes los casos en los que tiene el sentido de attendre o wait [...]. A la vez, «esperar + indicativo», que solo suele emplearse*

con futuro, denota normalmente ‘esperanza’“ (RAE: 2009, s. 1898). Otázka, zda má převaha jednoho MV nad druhým nějaký vliv na volbu diktálního modu, tak zůstává nezodpovězena.

Porto Dapena (1991) v souvislosti s alternací mezi subjunktivem a indikativem futura v těchto konstrukcích hovoří o významové neutralizaci (cf. s. 140), což se však vzhledem k pozornosti, která je tomuto predikátu v gramatikách věnována, jeví jako nepravděpodobné.

Třetí možné vysvětlení nabízí Haverkate (2002), který u slovesa *esperar* považuje za převládající sém potenciálnosti a opozici indikativ / subjunktiv vysvětluje prostřednictvím větší či menší nejistoty mluvčího o realizaci propozice:

[T]he complement clause takes the subjunctive mood because of the *irrealis* character of the embedded proposition. This proposition describes a desirable and, at the same time, anticipated state of affairs; as a consequence, it is typified by a low degree of information value. [...]

If indicative complementation takes place, the use of the future tense or the conditional is obligatory. Although the desiderative element of meaning cannot be considered to be entirely cancelled, the semantic focus is on the expression of a prediction or expectation (s. 101).

Toto vysvětlení, které bere v potaz především potenciálnost celé výpovědi, se však může jevit jako problematické ve světle analýz představených v kapitole 2. Bylo poukázáno na to, jak obtížně přijímají subjunktiv ta slovesná vyjádření *p*, která nejsou negována. Bez současné podpory negace se po nich subjunktiv uplatňoval jen zřídka a jeho užití jsme ve většině případů hodnotili jako výrazně příznakové. Převaha tohoto slovesného způsobu po *esperar* tak naznačuje, že pro volbu modu zde musí platit poněkud jiná pravidla než v případě ostatních slovesných LP.

3.1.1 Korpusová analýza

3.1.1.1 Kritéria vyhledávání

Naše pozorování zkoumají sloveso *esperar* z jiného úhlu. Za pomoci korpusu *InterCorp* jsme provedli analýzu užívání slovesného způsobu v konstrukcích s *espero que* a (*él / ella*) *espera que* (Tabulky 27 a 28). Volba první a třetí osoby zkoumaného slovesa není náhodná; zatímco v případě potenciálnosti má otázka, zda je mluvčí shodný se subjektem věty, výrazný vliv na volbu modu, ve výpovědích vyjadřujících MVH je tento faktor relativně málo podstatný. Je-li sém

p sémem převažujícím, měla by se tedy frekvence užití subjektivu a indikativu měnit v závislosti na slovesné osobě, v opačném případě by rozdíly neměly být nijak markantní.

Na rozdíl od výsledků představených v minulé kapitole, kde jsme se soustředili na frekvenci užívání jednotlivých modů u konkrétních autorů a možnosti překladu zkoumaných konstrukcí jsme zmiňovali spíše okrajově, zde jsme pozornost přesunuli právě k nim, aby bylo možné zjistit, zda se významový rozdíl mezi užitím subjektivu a indikativu nějak promítne do českých překladů slovesa *esperar*.

Analýzy byly opět provedeny na subkorpusu tvořeném pouze španělskými originály (viz Příloha 1) a jejich českými překlady, španělština byla tedy v těchto případech vždy výchozím jazykem.

Opačný přístup představuje Tabulka 29, která zkoumá užívání slovesa *esperar* v překladech anglických originálů. V tomto případě bylo zkoumání provedeno na relativně malém subkorpusu (1 256 963 pozic), který je tvořen všemi na *InterCorpu* dostupnými anglickými originály a španělskými překlady děl těchto autorů: Douglas Adams, Dan Brown, Francis Scott Fitzgerald, Kazuo Ishiguro, J. K. Rowling a J. R. R. Tolkien (jejich soupis viz Příloha 2). Tento postup byl zvolen, neboť *InterCorp* nenabízí k porovnání žádný španělský originál s příslušným překladem anglickým.

Vzhledem k menšímu počtu analyzovaných textů bylo v tomto případě upuštěno od vyhledávání konkrétních slovesných tvarů a zkoumány byly všechny konstrukce s *esperar*, a to ve všech časech a osobách.

Cílem těchto analýz bylo zjištění, jaké anglické konstrukce jsou do španělštiny překládány pomocí tohoto slovesa a zda má míra potenciálnosti / osobního hodnocení obsažená v anglickém originálu nějaký vliv na volbu modu ve španělštině.

Analýzy byly provedeny v průběhu března a dubna 2014 a dotazy na korpusu byly zadávány obdobným způsobem jako v předchozí kapitole.

Pro Tabulku 27 měl dotaz podobu:

```
[!word="[Nn]o"][word="[Ee]spero"][word="que"],
```

obdobně pro Tabulku 28:

```
[!word="[Nn]o"][word="[Ee]spera"][word="que"].
```

Pro Tabulku 29 byl dotaz zadán pomocí lemmatu:

[!word="[Nn]o"][lemma="esperar"][word="que"].

Z výsledků byly následně ručně vyfiltrovány pro nás nerelevantní výskyty, tedy především případy, kdy za slovesem *esperar* nenásledovala vedlejší věta (typ: *espero que sí*), a dále věty, v nichž tvar *espera* vystupoval v roli imperativu, jednalo se o neosobní vyjádření *se espera que*, případně podmínkem bylo *usted*. Vzhledem k tomu, že v prvních dvou analýzách nebylo při vyhledávání užito lemmatu, musely být ručně odfiltrovány i případy, kdy slovo *espera* fungovalo jako substantivum (*la espera que*), nikoli jako verbum.

3.1.1.2 Výsledky korpusové analýzy

ESPERO QUE

Český překlad	Indikativ	Subjunktiv
Čekat / počkat / vyčkat	-	1
Očekávat	1	3
Doufat	7	203
Domnívat se	-	1
Myslet	-	3
Předpokládat	-	1
Věřit	-	2
Jiný překlad	1	-
Nepřeloženo	-	1
CELKEM	9	215

*Tabulka 27: Volba modu po *espero que* a české překlady této konstrukce*

(ÉL / ELLA) ESPERA QUE

Český překlad	Indikativ	Subjunktiv
Čekat / počkat / vyčkat	-	9
Očekávat	-	4
Doufat	-	4
Myslet	-	1
Jiný překlad	-	1
CELKEM	0	19

Tabulka 28: Volba modu po (él / ella) espera que a české překlady této konstrukce

ESPERAR QUE

Anglické protějšky	Indikativ	Subjunktiv	Kondicionál temporální povahy
Wait	-	5	-
Await	-	1	-
Hope	3	109	3
Hopefully	-	2	-
Expect	1	24	1
Look forward	-	2	1
Trust	-	4	-
Wish	-	1	-
Long	-	1	-
Think	1	-	-
Suppose	-	1	-
Count on	-	1	-
Jiná konstrukce	-	4	-
Chyba korpusu	-	6	-
CELKEM	5	161	5

Tabulka 29: Anglická slovesa, která byla do španělštiny přeložena pomocí esperar, a volba modu po tomto slovese

3.1.1.3 Analýza výsledků

Z tabulek je patrná výrazná převaha subjunktivu nad nekongruenčním indikativem, a to poněkud překvapivě i ve třetí osobě, kde jsme použítí jiného než kongruenčního modu nenalezli. Situace se zde tedy liší od slovesných LP, neboť subjunktiv velmi výrazně převládá i po kladném tvaru slovesa *esperar*, kongruence je dostatečně silná i bez pomoci negace. Zajímavé však také je, že tato kongruence se nerozvolňuje ani tehdy, pokud mluvčí nevystupuje v roli podmětu. Zatímco u LP v takových případech výrazně stoupá frekvence užití indikativu, s jehož pomocí se může mluvčí distancovat od nejistoty obsažené v modalizátoru a prezentovat propozici vedlejší věty ze svého pohledu jako reálnou (viz kapitola 2.4.2 této práce), *esperar* se takto nechová.

Analýza českých a anglických respondentů této konstrukce zároveň vyvrací výše zmíněný názor, že s kongruenčním subjunktivem by sloveso vystupovalo jako LH (tedy jako protějšek českého *doufat* a anglického *hope*), s indikativem jako LP / LR (protějšek českého *čekat* / *očekávat* a anglického *wait*).

Tyto výsledky by tedy naváděly ke konstatování, že původní předpoklad o spojení potenciálnosti a hodnocení ve výpovědích s *esperar* se příliš nepotvrdil a tyto konstrukce se chovají jako ostatní výpovědi s MVH, v nichž subjunktiv kongruuje se sémem hodnocení při eventuální možnosti rozvolnění této kongruence za účelem příznakového posílení sému „reálnost“. Tento závěr se však začne jevit jako problematický při zkoumání konkrétních výskytů této konstrukce z pohledu převládajícího modálního významu.

Na korpusu můžeme najít řadu případů, v nichž se subjunktiv po *esperar que* objevuje i tam, kde je současná přítomnost sému pozitivního hodnocení budoucí události takřka vyloučená. Srovnajme:

"So all I've got to wait for now is Snape to steal the Stone," Harry went on feverishly, "then Voldemort will be able to come and finish me off... Well, I suppose Bane'll be happy."

„Takže já teď musím jen čekat, až Snape Kámen ukradne,“ pokračoval Harry horečně, „a pak už Voldemort přijde a sprovodí mě ze světa... Předpokládám, že Bane bude spokojený.“

—Así que lo único que tengo que hacer es esperar que Snape robe la Piedra —continuó febrilmente Harry—... Entonces Voldemort podrá venir y terminar conmigo... Bueno, supongo que Bane estará contento.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 03.04.2014. J. K. Rowling – *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, přel. Vladimír Medek (cs), Alicia Dellepiane (es). Podtrženo autorkou práce).

He had expected the keystone to be a map, or a complex series of directions, perhaps even encoded. The keystone, however, bore the simplest of inscriptions. Job 38:11.

Očekával, že základní kámen bude plán cesty nebo podrobný návod, možná dokonce zašifrovaný. Na základním kameni však bylo docela prostě napsáno: Job 38:11.

Esperaba que la clave fuera un mapa, o una compleja serie de indicaciones, incluso codificadas. Pero su inscripción era mucho más sencilla: Job 38:11.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 03.04.2014. Dan Brown – *The Da Vinci Code*. Přel. Zdik Dušek (cs), Juanjo Estrella (es). Podtrženo autorkou práce).

V obou výše uvedených ukázkách použili španělští překladatelé konstrukci *esperar que* + subjunktiv v kontextu, kde lze jen těžko očekávat, že by sloveso *esperar* skutečně vyjadřovalo naději či radostné očekávání. Harry Potter nechce, aby profesor Snape ukradl Kámen mudrců, a hrdina z druhého úryvku (jedná se zápornou postavu mnicha Silase) jistě nedoufá, že nalezne těžko rozluštitelnou, zašifrovanou mapu. Oba subjekty si tak realizaci děje představeného propozicí vedlejší věty závislé na *esperar* nepřejí, pouze ji předpokládají a tato propozice je předmětem nejistoty (tedy sém „potenciálnost“), nikoli osobního hodnocení.

Sém „hodnocení“ zcela postrádá také anglický originál (*wait for Snape to steal the Stone; expect the keystone to be a map*) i český překlad (*čekat, až Snape ukradne Kámen; očekávat, že základní kámen bude plán cesty*).

V uvedených případech není pochyb o tom, že subjunktiv kongruuje s modálním významem potenciálním, nikoli hodnotícím, neboť ten v daném kontextu chybí. Úlohou tohoto modu je prezentovat děj vedlejší věty jako předpokládaný, ale nejistý.

Při zkoumání konstrukcí s *esperar que* jsme však našli i řadu opačných případů, v nichž sloveso *esperar* nepochybně sém osobního hodnocení obsahovalo, v diktu se však poměrně neočekávaně objevil nekongruenční indikativ, a to jak v překladu anglického díla, tak ve španělském originálu:

I hope each of you will be a credit to whichever house becomes yours.

Doufám, že každý budete dělat své koleji čest, ať už se dostanete do kterékoliv z nich.

Espero que todos vosotros seréis un orgullo para la casa que os toque.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 03.04.2014. J. K. Rowling – *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, přel. Vladimír Medek (cs), Alicia Dellepiane (es). Podtrženo autorkou práce).

Si esperaba que esos días a caballo con Regina por las soledades de California le enfriarían el amor, se llevó un chasco, porque cuando inevitablemente llegaron al presidio de Monterrey, estaba enamorado como un adolescente.

Pokud doufal, že dny strávené s Reginou na koni v odlehlých místech Kalifornie zchladí jeho vzplanutí, skončilo to naprostým fiaskem – když jednoho dne nevyhnutelně dorazili do pevnosti Monterrey, byl zamilovaný jako kluk.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 03.04.2014. Isabel Allende – *El Zorro*, přel. Monika Baďurová. Podtrženo autorkou práce).

V obou případech je indikativu použito pro oslabení potenciálnosti, děj představený větou vedlejší závislou na *esperar* je představen jako velmi pravděpodobný, subjekt si je jeho realizací takřka jist (bez ohledu na to, že například v druhém případě k ní nakonec nedojde).

Rozbor výše uvedených ukázek by tak mohl navádět k závěru, že volba modu po slovese *esperar* se řídí spíše pravidly platnými pro LP a kongruence se posiluje / rozvolňuje pouze v závislosti na míře pravděpodobnosti. Tato teorie však již byla vyloučena, jednak s ohledem na výraznou převahu užití subjunktivu v těchto konstrukcích, a to i ve třetí osobě, jednak vzhledem ke gramatikami zmiňované nemožnosti užití indikativu v jiném než budoucím čase (srov. Ridruejo: 1999, s. 3229). Obojí je v rozporu se způsobem, jakým se chovají výpovědi s MVP. Je tedy zřejmé, že v těchto výpovědích musí subjunktiv kongruovat i s jiným modálním významem než pouze s potenciálností, což je možné dobře pozorovat například zde:

Espero que no sufriera tanto en su infancia como la otra Aline Gauguin.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 03.04. 2014. Mario Vargas Llosa – *El paraíso en la otra esquina*. Podtrženo autorkou práce).

Na korpusu je navíc možné najít velké množství příkladů, u nichž není možné přesně určit, zda převládá sém „potenciálnost“, či „hodnocení“, interpretace, podle níž by *h* převládalo nad *p*, se však jeví jako pravděpodobnější:

Celos. Quien no los ha sentido no puede saber cuánto duelen ni imaginar las locuras que se cometen en su nombre. En mis treinta años de vida los he sufrido solamente aquella vez, pero fue tan brutal la quemadura que las cicatrices no se han borrado y espero que no se borren nunca, como un recordatorio para evitarlos en el futuro.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 03.04. 2014. Isabel Allende – *Retrato en sepia*. Podtrženo autorkou práce).

U tohoto úryvku můžeme konstatovat, že pravděpodobnost, že by nedošlo k realizaci děje, který je ve španělštině prezentován pomocí subjunktivu (*que no se borren*), je velmi malá. Subjunktiv zde tak kongruuje spíše se sémem hodnocení a autorka výroku velmi pravděpodobnou realizaci děje hodnotí pozitivně, jako připomínku, která jí pomůže vyhnout se podobným problémům v budoucnosti.

Zároveň je však jen těžko možné představit si situaci, v níž by mluvčí použil slovesa *esperar* k uvození děje, jehož realizací si je naprosto jistý, sém potenciálnosti není tedy možné nikdy eliminovat zcela, na rozdíl od sému hodnocení, který (jak bylo pozorováno výše) výpovědi s tímto slovesem postrádat mohou.

3.1.2 Shrnutí

Můžeme konstatovat, že konstrukce se slovesem *esperar* skutečně stojí na pomezí mezi MVH a MVP, přičemž sém potenciálnosti není možné odstranit. To nás přivádí k předpokladu, že nad sémem osobního hodnocení (pozitivní hodnocení předpokládaného děje) převažuje. Sém hodnocení však hraje důležitou roli při volbě slovesného způsobu, neboť posiluje kongruenci, která by bez jeho současné přítomnosti byla pravděpodobně mnohem volnější (podobně jako je tomu u ostatních LP), posílení modální kongruence současnou přítomností dvou MV jsme ostatně pozorovali již u konstrukcí *es posible que* a *es probable que* (viz kapitola 2).

Pro výskyt diktálního subjunktivu nicméně může být dostačující i samotný sém potenciálnosti, viz jeho výskyty v konstrukcích, které modální význam hodnotící zcela postrádaly nebo v nich byl přítomen jen velmi okrajově. Na druhé straně samotný sém hodnocení, při současné velmi nízké míře potenciálnosti, kongruenci neudržel, a v diktu se tak objevil nekongruenční indikativ. To opět svědčí pro předpoklad, že *p* v tomto případě převažuje nad *h*, jež potom funguje podobným způsobem jako například *negace* u výrazů MVP, tj. kongruenci posiluje, samo ji však nevytváří.

3.2 *Temer(se)*

Sloveso *temer(se)* je možné považovat za protiklad *esperar*. Oba predikáty představují děje představené ve vedlejší větě jako nejisté, oba zároveň ve většině případů implikují jejich hodnocení. Zatímco slovesem *esperar* však nejistý děj hodnotíme pozitivně, *temer(se)* se pojí s negativní emocí, nevolí.

Podobně jako tomu bylo v případě *esperar*, ani zde neexistuje mezi lingvisty shoda v tom, zda je *temer(se)* možné považovat spíše za lexikální výraz MVP, či MVH (v řadě gramatik se pochopitelně operuje s jinou terminologií, podstata sporu je však tato). RAE (2009) v souvislosti s tímto slovesem zmiňuje na prvním místě emocionálnost: „El temor constituye, sin duda, un tipo de emoción. El empleo del subjuntivo en el complemento oracional del verbo *temer* es, por tanto, enteramente esperable“ (s. 1896). Jak si však správně všimá Haverkate (2002), výrazy MVH, za nimiž následuje subjunktiv, komentují pouze děje, které jsou považovány za reálné:

[T]he subject of *temer(se)* is attributed both an emotional and a dubitative attitude towards the content of the embedded proposition. [...]

Obviously, the state of affairs described by the *que* clause is not real, but a hypothetical one. Although the speaker of the sentence adopts a negative propositional attitude, the subjunctive in the subordinate clause is not triggered by his/her expressing an emotional evaluation, as that would require reference not to a hypothetical state of affairs, but to a state of affairs presupposed to be real. In other words, it is the *potentialis* interpretation of the embedded proposition which explains the use of the subjunctive (s. 102-103).

Ani zde se plně neztotožňujeme s žádnou z uvedených interpretací. Považujeme za zcela oprávněný Haverkateho názor, že nejistá realizace znemožňuje dívat se na tyto konstrukce stejně jako na jiné výpovědi s MVH, tvrzení, že subjunktiv zde kongruuje pouze se sémem potenciálnosti, se však opět jeví jako problematické, a to z velmi podobných důvodů jako u *esperar* – i zde je jeho výskyt výrazně vyšší než u jiných slovesných LP, jež nejsou negovány, a jeho frekvence stoupá ve třetí osobě (v porovnání s osobou první).

Oproti dříve zkoumanému *esperar* je zde situace komplikována ještě faktem, že sloveso *temer* se může objevovat v pronominální i nepronominální variantě (*me temo / temo*), přičemž volba mezi těmito dvěma alternativami má vliv na užití diktálního modu; gramatiky si všimají výrazně vyšší frekvence užití subjunktivu po nepronominálním *temer* (viz např. RAE: 2009, s. 1896). V českém školském prostředí se tak prosazuje tendence vnímat pronominální *temerse* a nepronominální *temer* jako dvě samostatná slovesa, přičemž první bývá považováno za ekvivalent českého *obávat se*, druhé za ekvivalent českého *bát se*. Toto vysvětlení je pochopitelně pro naše účely naprosto nedostačující, přesto se i zde se pokusíme zjistit, zda jsou české překlady konstrukcí s *temer* a *temerse* schopny zachytit významový rozdíl mezi nimi a odrazit sémantické následky, které má ve španělštině následná volba mezi indikativem a subjunktivem.

3.2.1 Korpusová analýza

3.2.1.1 Kritéria vyhledávání

Pro zkoumání tohoto výrazu byl zvolen stejný postup jako u předchozího modalizátoru – zkoumali jsme výskyty konstrukcí s *temo que* (Tabulka 30), *(él / ella) teme que* (Tabulka 31) a *me temo que* (Tabulka 32)⁴² a zaměřili se na četnost výskytu subjunktivu a indikativu po těchto výrazech i české překlady slovesa *temer(se)*.

Analýzy byly provedeny v průběhu března a dubna 2014 a dotaz byl zadáván obdobně jako u slovesa *esperar* – pro Tabulku 30 měl formu:

```
[!word="[Mm]e"][word="[Tt]emo"][word="que"],
```

pro Tabulku 31:

```
[word="[Mm]e"][word="temo"][word="que"],
```

pro Tabulku 32:

```
[!word="[Ss]e"][word="[Tt]eme"][word="que"].
```

Kritéria pro určení, které výsledky jsou pro naše zkoumání relevantní, byla také stejná jako u slovesa *esperar* a šumy, jež jejich uplatněním vznikly, byly následně odfiltrovány ručně.

42 Pronominální *temerse* ve třetí osobě jsme z korpusových analýz vyřadili, neboť v konstrukcích se *se teme que* vystupuje tento tvar převážně v roli neosobního vyjádření, bez vztahu ke konkrétní osobě. To má z hlediska modality značný vliv, a zkoumání těchto konstrukcí by tak mohlo přinést zkreslené výsledky.

3.2.1.2 Výsledky korpusové analýzy

TEMO QUE

Český překlad	Indikativ	Subjunktiv
<i>Bát se</i>	1	-
<i>Obávat se</i>	7	12
<i>Mít strach</i>	-	1
<i>Snad</i>	-	1
<i>Myslet</i>	-	1
CELKEM	8	15

Tabulka 30: Volba modu po *temo que* a české překlady této konstrukce

ME TEMO QUE

Český překlad	Indikativ	Subjunktiv
<i>Bát se</i>	1	3
<i>Obávat se</i>	53	11
<i>Soudit</i>	1	-
Nepřeloženo	-	1
CELKEM	55	15

Tabulka 31: Volba modu po *me temo que* a české překlady této konstrukce

(ÉL / ELLA) TEME QUE

Český překlad	Indikativ	Subjunktiv
<i>Bát se</i>	-	10
<i>Obávat se</i>	-	5
<i>Mít strach / dostat strach</i>	-	6
<i>Mít obavy</i>	-	1
CELKEM	0	22

Tabulka 32: Volba modu po (*él / ella*) *teme que* a české překlady této konstrukce

3.2.1.3 Analýza výsledků

Frekvenční tabulky potvrzují, že pronominální *me temo* a nepronominální *temo* se z hlediska volby diktálního modu nechovají stejně. Výrazně vyšší frekvence užití subjunktivu v druhém případě naznačuje, že ať už tento modus kongruuje se sémem hodnocení či potenciálnosti, tento sém zde musí být silnější.

Významový rozdíl však současně není dostatečně silný na to, aby ho české ekvivalenty dokázaly zachytit (do jejich volby se ostatně zásadně neodráží ani užití modu po daném výrazu), a ve všech případech se jako zcela převládající jeví překlad pomocí českého slovesa *obávat se*. Ten se na jednu stranu zdá poměrně vhodný, neboť emocionálnost obsažená ve španělském *temer(se)* zřejmě opravdu není tak silná, jako tomu (zvláště v některých kontextech) může být u českého *bát se*, u něž jsme původně očekávali, že bude v překladech uplatňováno výrazně častěji. Na druhou stranu opět vychází najevo, že porovnání situace ve španělštině s jiným jazykem pochopení španělské modality příliš nepomáhá. Nepřímo se tak znovu potvrzuje teze vyslovená v úvodu práce, totiž že tato jazyková kategorie je v každém jazyce organizována zcela svébytně a její porovnání napříč jazyky může přinést zajímavé výsledky, případně poukázat na aspekty, které by si zasloužily hlubší zkoumání, v žádném případě však není možné zkoumat ji za pomoci týchž měřítek.

Podrobnější pohled na konkrétní konstrukce obsahující zkoumaný modalizátor naznačuje, že situace je obdobná jako u *esperar*. Jak u pronominálního *temer*, tak u nepronominálního *temerse* se typy výskytů dají rozdělit přibližně do čtyř skupin:

- 1.) Nejpočetnější skupinou byly podle očekávání případy, v nichž se v rámci jedné výpovědi kumulovaly sémy „potenciálnost“ i „osobní hodnocení“, přičemž oddělení jednoho od druhého se jeví jako nemožné:

Si hace una tontería, y me temo que la haga, estamos perdidos.
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Miguel de Unamuno – *Nada menos que todo un hombre*. Podtrženo autorkou práce).

«Ruega por mí esta noche», le dijo. «Temo que sea muy larga».
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Gabriel García Márquez – *Del amor y otros demonios*. Podtrženo autorkou práce).

V obou ukázkách je děj vedlejší věty uvozené pomocí *temo / me temo* zjevně nejistý, mluvčí si jeho realizaci není zcela jist (MVP), zároveň ji hodnotí jako nežádoucí (MVH).

- 2.) Méně početnou skupinu tvořily ty výskyty, v nichž byl sém potenciálnosti velmi oslaben, a v diktu se tak objevil nekongruenční indikativ, a to i přesto, že sém hodnocení zůstával ve výpovědi zachován:

—Bien, pues acordemos: qué quieres de nosotros.

—Completa discreción.

—Oquey, seremos discretos. ¿Podemos marcharnos ya?

—Temo que necesito alguna garantía.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*. Podtrženo autorkou práce).

Aunque mucho me temo que a mi edad ya no soy una prueba para el celibato de nadie...

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Arturo Pérez Reverte – *La piel del tambor*. Podtrženo autorkou práce).

Zřejmě nejvýstižnější parafrází těchto konstrukcí by bylo souřadné souvětí s LH typu *sentir* následovaným spojkou *pero*, jež by uvozovala větu s modálním významem reálným: *temo que necesito alguna garantía ≈ lo siento, pero necesito alguna garantía*.

- 3.) Třetím typem byly konstrukce, v nichž je sém „hodnocení“ výrazně oslaben (je možné uvažovat i o jeho naprosté eliminaci), modální kongruence však zůstává zachována díky potenciálnímu charakteru propozice vedlejší věty, tj. vysoké míře *p*:

Se presenta en la sala común con sus bluyins descoloridos, zapatones de leñador, chaqueta de cuero negro y una boina como la que usaba mi abuelo, que se compró en la Plaza Mayor; a pesar del atuendo, parece un antiguo marinero genovés,

temo que lo detengan en la calle para preguntarle las rutas de navegación hacia el Nuevo Mundo.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Isabel Allende – *Paula*. Podtrženo autorkou práce).

V daném případě je parafráze navrhovaná u předchozího typu vyloučena: *temo que lo detengan en la calle* ≠ *lo siento, pero lo detendrán en la calle*. V úvahu přichází spíše některý z LP: *temo que lo detengan en la calle* ≈ *puede que lo detengan en la calle*.

- 4.) Poslední skupinu tvoří výskyty, v nichž sém osobního hodnocení pravděpodobně převládá nad potenciálností, *p* však, podobně jako tomu bylo u *esperar*, není možné nikdy eliminovat zcela (interpretace, podle níž by si byl mluvčí pravdivostí propozice vedlejší věty zcela jist, se jeví jako nemožná):

Me temo que mi resistencia a salir con ella se apoye más que nada en un vigilado temor a quedar mal.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Mario Benedetti – *La tregua*. Podtrženo autorkou práce).

En un principio me atosigó bastante la llegada de los civiles, y aunque hacía esfuerzos por aparentar serenidad, mucho me temo que mi turbación no permitiera mostrarla.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 06.04.2014. Camilo José Cela – *La familia de Pascual Duarte*. Podtrženo autorkou práce).

3.2.2 Shrnutí

Zkoumání slovesa *temer(se)* nás dovádí k obdobným závěrům, jež bylo možné učinit u slovesa *esperar*: v konstrukcích s tímto modalizátorem dochází k propojení *p* a *h*, přičemž sém potenciálnosti může být oslaben, jeho naprostá eliminace však není možná. Diktální opozice subjektiv / indikativ slouží primárně k odstínění míry potenciálnosti / reálnosti propozice vedlejší věty, sém „hodnocení“ má za určitých okolností schopnost kongruenci upevnit, sám však prostor pro uplatnění subjektivu nevytváří.

Odlišná frekvence užití subjunktivu po pronominální a nepronominální variantě tohoto slovesa vede k předpokladu, že sém potenciálnosti je u *temerse* slabší než u *temer*, otázka míry *h* se z hlediska následné volby modu jeví jako nerelevantní, neboť analýzy prokázaly, že kongruence se zde realizuje primárně se sémem „potenciálnost“. Z tohoto hlediska se tedy také jeví jako nevhodné ztotožňovat nepronominální *temer* s českým *bát se* a pronominální *temerse* se slovesem *obávat se*, neboť toto zjednodušující srovnání implikuje hlavní rozdíl mezi oběma výrazy právě v míře *h*. Ta však nehraje zdaleka tak velkou roli, jak bylo původně očekáváno. Ostatně obdobně se ukázalo jako nemožné ztotožňovat konstrukce *esperar que* + subjunktiv s českým protějškem *doufat* (případně anglickým *hope*) a *esperar que* + indikativ s *čekat* (eventuálně angl. *wait*).

3.3 Závěry

Zkoumání konstrukcí, které v sobě pojí modální význam potenciální s modálním významem hodnotícím, prokázalo, že chování diktálního subjunktivu je v těchto případech velmi specifické a kumulace dvou modálních významů je odlišuje od výpovědí, které vyjadřují pouze MVH, případně pouze MVP.

Analýzy překladů těchto konstrukcí ukazují, že specifika těchto predikátů stojících v šedé zóně přechodu mezi *p* a *h* není v češtině ani v angličtině možné dost dobře zachytit a snaha o jejich přenos do jiného jazyka může vést ke značnému zkreslení.

Zkoumání konkrétních výskytů těchto modalizátorů dále ukázala, že kongruence se zde v prvním plánu realizuje se sémem potenciálnosti. To se jeví jako zjištění poměrně překvapující vzhledem k tomu, že modální kongruence ve výpovědích s MVP bývá výrazně volnější než u MVH, což by mohlo svádět k předpokladu, že sém „hodnocení“ musí být silnější než sém „potenciálnost“. Právě přítomnost sému osobního hodnocení se však v těchto konstrukcích stává upevňujícím prvkem, který posiluje modální charakter výpovědi a otevírá širší prostor uplatnění kongruenčního modu. Jeho role je tak do jisté míry srovnatelná s rolí, již vykonává negace ve výpovědích s MV potenciálním, tj. vystupuje v roli periferního modálního významu, který posiluje kongruenci. Rozdíl mezi nimi však tkví v tom, že negace se podílí na posílení sému potenciálnosti, hodnocení však na potenciálnost žádný vliv nemá, existuje nezávisle na ní, a posiluje tak modální charakter výpovědi jako celku.

Potvrzuje se tedy původní předpoklad, že výpovědi obsahující více modálních interpretací je třeba zkoumat odděleně a vždy mít na paměti jejich velmi specifické postavení v rámci modálního systému.

4

Modální význam hodnotící → modální význam volní

V této kapitole se zaměříme na vztahy, které můžeme nalézt mezi modálním významem hodnotícím a modálním významem volním (MVV). Tento MV „charakterizuje obsah výpovědi (děj predikátoru) jako předmět vůle, pojaté buď subjektivně (rozkaz, přání, úmysl), nebo objektivně (nutnost)“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 249).

Vyjádřování vůle je jedním ze základních pilířů modality jazyka, a těší se tak pochopitelně velké pozornosti lingvistů. Modální význam volní bezesporu disponuje nejširší škálou prostředků pro své vyjádření. Ve španělštině může mluvčí děj představit jako předmět vůle prostřednictvím imperativu (*¡Abre la ventana!*), subjunktivu / deziderativu (*¡Que abra la ventana!*; *¡Ojalá abra la ventana!*), konstrukce s lexikálním výrazem vůle (LV) v diktu následovaným kongruenčním subjunktivem (*Quiero que abras la ventana*), případně modálním slovesem (*Debes abrir la ventana*). Přeneseně je pak pro vyjádření vůle možné použít tvary indikativu futura (*¡Abrirás la ventana ahora mismo!*), sém vůle v sobě nese i řada výpovědí formálně vystupujících jako vyjádření modálního významu tázacího (*¿Por qué no abres la ventana? / ¿Puedes abrir la ventana?*).

Je zřejmé, že tento výčet rozhodně nemusí být konečný a v závislosti na dané komunikační situaci je jako rozkaz možné interpretovat i výpovědi formálně vyjadřující zcela jiný modální význam (např. výpověď s MV reálným *Tengo mucho frío* pronesená v místnosti s otevřeným oknem může být vykládána jako zdvořilá žádost o to, aby její adresát okno zavřel, toto sdělení je však již bez znalosti konkrétní situace zcela nerozšifrovatelné). Otázka, nakolik jsou přenesená vyjádření vůle závislá na konkrétním výskytu a nakolik je možné skutečný obsah jejich sdělení poznat i bez znalosti kontextu, spadá spíše do oblasti pragmatiky a komunikačních intencí mluvčího, některé aspekty této problematiky však zmiňujeme v kapitole 5.

Na následujících stranách budou předmětem našeho zájmu opět zejména lexikální vyjádření vůle, analýzy se nicméně zaměří na jiný aspekt, než jaký bývá obvykle v gramatikách zmiňován.

Jak již bylo řečeno, modální význam volní a jeho lexikální vyjádření jsou předmětem neutuchajícího zájmu lingvistů zabývajících se modalitou. V gramatikách můžeme nalézt i nesčetné pokusy o jejich klasifikaci, která má umožnit lepší orientaci v různých typech vyjádření vůle. Tyto klasifikace však berou v úvahu v zásadě pouze tyto aspekty volby konkrétního LV:⁴³

- 1.) Postavení mluvčího vzhledem k adresátovi výpovědi – je zřejmé, že existence tak velkého množství systémových i nesystémových prostředků vyjádření vůle je důsledkem toho, že často chceme / potřebujeme, aby nějakou činnost provedla osoba, již ze společenských důvodů nemůžeme jednoduše nakázat, aby ji vykonala. Řada pokusů o klasifikaci morfologických, lexikálních, eventuálně i pragmatických způsobů vyjádření vůle vychází právě z postavení, které mluvčí zaujímá vzhledem k posluchači.

Relativně stručně, avšak zároveň i velmi výstižně, shrnuje z tohoto úhlu pohledu situaci ve španělštině Hengeveld (1988), a to za pomoci jednoduché osy vyjadřující čtyři *degrees of directness*, jimž odpovídají čtyři modelové typy španělských výpovědí:

- a. ¡Enseñele su biblioteca!
- b. Quiero que usted le enseñe su biblioteca.
- c. Usted debe enseñarle su biblioteca.
- d. ¿Puede usted enseñarle su biblioteca? (s. 259).⁴⁴

Z pragmatického hlediska se způsoby vyjadřování vůle ve španělštině zabývá například i Haverkate (1976), jenž předkládá seznam několika španělských LV, které rozlišuje podle toho, zda vyjadřují nařízení (*order*), nebo žádost (*request*) (cf. s. 69).

43 Stručně na tomto místě shrnujeme pouze přístupy, které vycházejí ze situace ve španělštině. Univerzalisticky pojaté koncepce třídí vůli také podle dalších měřítek, jednotlivé typy však většinou odpovídají typům modálních sloves.

44 Příklady jsou převzaty od autora, v originále se však ve španělských větách objevují drobné chyby (chybějící přízvuk ve slově *enseñele*, slovo *usted* je psáno s velkým počátečním písmenem), tyto nepřesnosti tedy od autora nepřejímáme a v textu uvádíme španělské příklady ve správné podobě.

- 2.) Druhý typ přístupu k LV, poněkud bližší způsobu, jakým je na modalitu nahlíženo v této práci, je zastoupen v řadě španělských gramatik, jež byly na předchozích stranách již často citovány (např. Sastre Ruano: 1997; Ridruejo: 1999; RAE: 2009). Autoři přistupují k jednotlivým LV nikoli z hlediska situace, v níž je možné jich užít, nýbrž snaží se o klasifikaci, která by brala v potaz odlišné sémantické zabarvení konkrétních výrazů. Sastre Ruano (1997) je hodnotí následovně:

Distinguimos entre verbos de *voluntad* –en los que los rasgos [+ *volición*] [+ *deseo*] son predominantes–, verbos de *influencia* caracterizados por los rasgos [+ *ruego*, *consejo*, *mandato*, *permiso*, *prohibición*, *obligación*, *necesidad*] y los verbos de *sentimiento*, *apreciación* y *juicio de valor*, con los cuales el hablante expresa su reacción ante un hecho, sucedido o no (s. 63).

Tato klasifikace sice stojí na jiných základech než u autorů zmíněných v bodě 1, zároveň však ve výsledku opět hodnotí jednotlivé LV podle míry direktivnosti, kterou mluvčí vyjadřuje.

Zajímavé je přitom i začlenění sloves, které autorka označuje jako *verbos de sentimiento*, *apreciación* a *juicio de valor*, k predikátům vyjadřujícím vůli mluvčího. Vztah mezi vyjádřením vůle a osobního hodnocení je velmi úzký, a to do té míry, že někteří autoři přesně nerozlišují mezi těmi oblastmi, které jsou v této práci označovány jako modální význam volní a modální význam hodnotící. Viz také kapitola 3, kde bylo zmíněno, že sloveso *esperar* někdy bývá hodnoceno jako výraz vůle, podobně Kovacci (1992) řadí mezi volitivní predikáty (*predicados volitivos*) i sloveso *temer* a v souvislosti s nimi zmiňuje i výraz *es preferible* (cf. s. 46), který stojí na pomezí mezi objektivním vyjádřením vůle a hodnocení.

- 3.) Typ číslo dva se prostupuje ještě se třetím způsobem pohledu na LV, který byl zmíněn již v citaci v úvodu této kapitoly. LV mohou být tříděny na výrazy vyjadřující vůli pojatou subjektivně (*quiero que lo hagas*) a objektivně (*es necesario que lo hagas*).

Z hlediska volby diktálního modu se tyto typy nijak neliší (ve vedlejší větě se objevuje subjunktiv eventuálně nahraditelný infinitivem), rozdílné jsou však ze sémantického hlediska, neboť v prvním případě lze vystopovat původce vůle, v případě druhém je děj vedlejší věty prezentován jako nutný / vhodný / žádoucí vzhledem k okolnostem, vnějším podmínkám apod., původce vůle zde však chybí.

- 4.) Vedle přítomnosti / absence původce vůle je možné brát v úvahu také přítomnost / absenci adresáta, tj. osoby, k níž mluvčí svou vůli směřuje. Toto základní třídění na vůli pojatou apelově (rozkaz, žádost, prosba atd. namířené ke konkrétnímu předpokládanému konateli děje) a neapelově (mluvčí vyjadřuje svou vůli, neobrací se však ke konkrétní osobě) bylo použito i v úvodu této práce, v podkapitole věnované vyjadřování vůle ve španělštině, italštině, rumunštině a angličtině (viz kapitola 1.4.1.6).

Tento způsob klasifikace používá ve své koncepci i Zavadil (srov. např. Zavadil – Čermák: 2010, s. 252), na jeho základě rozlišuje mezi imperativem (morfologické vyjádření MV volního imperativního, který vyjadřuje vůli pojatou apelově – typ: *¡Hazlo!*) a deziderativem (morfologické vyjádření MV volního deziderativního, který vyjadřuje vůli pojatou neapelově – typ: *¡Que lo haga!*).

4.1 LV podle míry h

V této kapitole se pokusíme o vlastní klasifikaci LV, a to s ohledem na současnou přítomnost MVH. Vycházíme z toho, že MV volní a MV hodnotící jsou si velmi blízké – vyjadřuje-li mluvčí svou vůli, je prakticky nemožné eliminovat z výpovědi i sém hodnocení události, která je předmětem této vůle. Výpověď typu *Quiero que lo hagas* je tak možné volně parafrázovat jako *Me gustaría que lo hicieras*.

Není přitom náhodou, že při hledání výpovědi s MVH, která by se co nejvíce přibližovala modelové konstrukci *Quiero que...*, přicházejí v úvahu výpovědi obsahující zároveň MV potenciální kondicionální. Potenciálnost je dalším ze sémů, který je v LV implicitně přítomen. Prezentuje-li mluvčí nějaký děj jako předmět své vůle, musí se jednat o děj, jehož realizace spadá do budoucnosti, a jako taková je tedy více či méně nejistá (srovnejme: *Quiero que lo hagas ahora mismo / Quiero que lo hagas el año que viene / *Quiero que lo hicieras ayer*). Jakkoli jsou však *p* a *h* ve výpovědích s MVV přítomny, jejich míra může být i velmi nízká, aniž by toto mělo nějaký vliv na modální význam výpovědi a především na modální kongruenci, jež je v případě MV volního, na rozdíl od MVP i MVH, neporušitelná.⁴⁵

⁴⁵ Případy, kdy je souvětňná konstrukce s diktálním subjunktivem nahrazena polopredikační konstrukcí s infinitivem, nelze hodnotit jako rozvolnění kongruence, neboť nefinitní tvary slovesné kategorií modu nevyjadřují, jejich použití je prostředkem kondenzace druhého sdělení (nezřídka obligatorním), samy o sobě však nejsou morfologickým vyjádřením žádného modálního významu (tj. ani reálného, ani non-reálného), a při této kondenzaci tak mohou zastupovat jak indikativ, tak subjunktiv.

Ve větě *Creo saber de qué me hablas* zastupuje infinitiv oznamovací způsob (*Creo que sé de qué me hablas*),

Naši klasifikaci LV vyjadřujících subjektivně pojatou vůli jsme tedy sestavili právě s ohledem na míru *h*, kterou tyto výrazy obsahují. Její vypracování by mělo poskytnout odpověď na otázku, zda se tento typ třídění v některých místech protíná s klasifikacemi stručně představenými výše a zda je volba konkrétního konkrétního LV skutečně závislá pouze na typu vůle a postavení mluvčího vůči posluchači, či zda míra *h* do této volby nějakým způsobem také promlouvá.

Jako východisko pro organizaci výrazů vůle nám posloužily klasifikace Sastre Ruano (1997 – viz výše) a klasifikace představená v *Mluvnici současné španělštiny* (Zavadil – Čermák: 2010), která třídí lexikální vyjádření subjektivní vůle na výrazy žádací, práci a intenční (cf. s. 263). Zároveň se však snažíme o vytvoření systému svébytného, který se řídí kritérii popsány výše. Třídění LV, jež na základě našich zkoumání navrhuje, zachycuje Tabulka 33.

zatímco *Quiero hacerlo* znamená doslova *Quiero que yo lo haga*, rozdíl je zde pouze v tom, že španělština (podobně jako čeština) ve druhém případě jinou než polopredikační konstrukci nepřipouští. Srovnajme však v této souvislosti obdobnou konstrukci rumunskou *Vreau să lucrez* s kongruenčním konjunktivem (viz kapitola 1.4.1.6.1 této práce).

	Výrazy přání	Výrazy prosby, žádosti	Výrazy rozkazu, svolení, zákazu	Výrazy intenční	Výrazy kauzativní	Výrazy pobídky, rady
Pozitivní hodnocení (<i>me gustaría que...</i>)	a. <i>anhelar</i> <i>ansiar</i>	a. <i>rogar</i> <i>suplicar</i>	a. <i>imponer</i> <i>forzar</i>	a. <i>luchar por</i> <i>esforzarse por</i>	a. -	a. <i>exhortar a</i>
	b. <i>desear</i> <i>necesitar</i>	b. <i>insistir</i> <i>exigir</i>	b. <i>ordenar</i> <i>mandar</i> <i>obligar</i>	b. <i>empeñarse en</i>	b. -	b. <i>animar a</i>
	c. <i>querer</i>	c. <i>pedir</i>	c. <i>decir</i>	c. <i>procurar</i> <i>aspirar a</i> <i>pretender</i> <i>pensar</i>	c. <i>conseguir</i> <i>lograr</i>	c. <i>invitar a</i> <i>recomendar</i> <i>aconsejar</i> <i>sugerir</i>
	d. <i>preferir</i>	d. -	d. -	d. <i>intentar</i> <i>tratar</i>	d. -	d. <i>ayudar a</i>
Neutrální hodnocení (<i>no me importaría que...</i>)			e. <i>facilitar</i>		e. -	
			f. <i>consentir</i> <i>aceptar</i>		f. -	
			g. <i>permitir</i> <i>autorizar</i> <i>dejar</i>		g. <i>causar</i> <i>hacer</i> <i>suponer</i>	
			h. <i>tolerar</i>		h. -	
Negativní hodnocení (<i>no me gustaría que..</i>)			i. <i>oponerse</i>	i. -	i. -	i. -
			j. <i>negarse</i>	j. -	j. -	j. -
			k. <i>impedir</i>	k. <i>renunciar</i>	k. <i>evitar</i>	k. <i>desaconsejar</i>
			l. <i>vetar</i> <i>prohibir</i>	l. -	l. -	l. -

Tabulka 33: Naše klasifikace LV (vzhledem k míře h, kterou obsahují)

4.1.1 Analýza

Tabulka 33 ukazuje, že LV skutečně mají rozdílnou míru *h*, která se musí promítat i do jejich volby. Sém *h* ve výrazech vůle je v zásadě trojího typu: mluvčí může eventuální realizaci diktálního děje hodnotit pozitivně (tj. přát si ji, vyžadovat ji), stavět se k ní neutrálně (tj. nebránit jí, ale ani ji nevyžadovat), případně negativně (tj. zakazovat ji, protestovat proti ní).

Přechody mezi těmito třemi základními typy jsou pozvolné; porovnejme například sloupec s výrazy přání, v němž na prvním místě stojí LH vyznačující se velmi vysokou mírou *h* (*anhelar*; *ansiar*), na konci seznamu pak stojí sloveso *preferir*, které také obsahuje sém „pozitivní hodnocení potenciální události“, blíží se však již skupině následující (tj. neutrální hodnocení), neboť pomocí tohoto predikátu mluvčí vyjadřuje, že jeden z možných způsobů realizace se větnému subjektu jeví jako vhodnější, jeho užití však zároveň implikuje, že ani ostatní nabízené možnosti nejsou zcela nežádoucí.

Srovnajme:

(1) A: —¿Quién va a preparar la cena?

B: —Carlos o Marta.

A: —Pues yo deseo / quiero que sea Marta.

(2) A: —¿Quién va a preparar la cena?

B: —Carlos o Marta.

A: —Pues yo prefiero que sea Marta.

Jak v příkladu (1), tak v příkladu (2) mluvčí A vyjadřuje, že žádoucím vyústěním situace by pro něj bylo, aby večeři připravila Marta. První příklad však implikuje, že druhou možnou realizaci děje (tj. že večeři připraví Carlos) mluvčí hodnotí negativně nebo je pro něj přinejmenším méně přijatelná než v příkladu (2), kde mluvčí opět vyjadřuje svou vůli (tj. aby to byla Marta, kdo uvaří), zároveň však nenaznačuje, že by situace, kdy by jídlo připravil Carlos, pro něj byla zcela nepřijatelná.

Podobně můžeme pozorovat, že zatímco si lze bez větších problémů představit situaci, v níž by bylo možné užit věty typu *Prefiero que lo hagas tú, pero no me importa que lo haga Carlos*, obdobná konstrukce, kde by však sloveso *preferir* bylo zaměněno za jiný LV ze stejného sloupce, může v řadě kontextů vyznívat jako protimluv (*Quiero que lo hagas tú, pero no me importa que lo haga Carlos*).

Přesná interpretace je v těchto případech pochopitelně závislá na konkrétní komunikační situaci, jsme si vědomi toho, že výše zmíněné závěry jsou do jisté míry zjednodušující a nelze je absolutizovat, jeví se však jako zcela zřejmé, že hlavním rozlišovacím prvkem mezi LV *querer* a *preferir* je právě míra *h*.

Tato interpretace se přitom nijak nerozchází s druhým možným pohledem na situaci naznačenou v příkladech (1) a (2), který bere v úvahu postavení mluvčího vzhledem k posluchači. Pro jejich lepší analýzu z tohoto hlediska opět chybí znalost širšího kontextu, příklad (1) nicméně implikuje, že mluvčí A je v pozici, kdy má právo uplatnit svou vůli, tedy rozhodnout o tom, kdo bude připravovat večeři, má tudíž zároveň nárok vyjádřit jednoznačně své hodnocení nastávající situace a očekávat, že na toto hodnocení bude brán zřetel.

Příklad (2) lze potom z tohoto pohledu interpretovat dvěma způsoby:

- 1.) Mluvčí A je ve stejné pozici jako v příkladě (1), otázka, kdo bude vařit večeři, mu však neleží na srdci tolik jako v předchozím případě, a z toho důvodu je sám *h* v jeho výpovědi oproti (1) oslaben.
- 2.) Mluvčí A není v situaci, kdy by mohl rozhodovat o tom, kdo bude vařit, nemá tedy ani právo vyjádřit, byť implicitně, své negativní hodnocení situace, kdy by večeři místo Marty připravil Carlos, volí tedy predikát, který naznačuje, jakým směrem se jeho vůle upírá, pozitivní hodnocení jedné z možných realizací však oslabuje z toho důvodu, aby jeho výpověď neimplikovala, že druhou možnost hodnotí negativně.

Oba přístupy k volbě LV jsou spolu v tomto případě úzce provázány a fungují v souhře, porovnejme však další predikáty z tohoto sloupce: na volbu mezi LV typu *ansiar* / *anhelar* a *querer* již postavení, které mluvčí zaujímá vůči posluchači, nemá vliv. Tato se odehrává především v rovině míry *h*, tj. nakolik pozitivně hodnotí subjekt realizaci možného děje.

V modelovém příkladu s večeří by slovesa *querer* a *preferir* mohla být za určitých podmínek nahrazena i slovesy *desejar* či *necesitar*, jako velmi nepravděpodobná se však jeví stejná výpověď se slovesy *ansiar* či *anhelar*, neboť otázka, kdo bude vařit, za normálních okolností nevyvolává natolik silnou emotivní reakci, aby ospravedlnila jejich použití.

Podobně by však bylo obtížné nahradit predikáty *ansiar* a *anhelar* v následujících příkladech nalezených na korpusu *InterCorp* jinými LV ze stejné skupiny, neboť ty by již nebyly schopny vyjádřit právě vysokou míru emocionalitu:

Por fin sale el sol y el oso blando alza una cara transitada y pueril hacia el gongo de miel que vanamente ansía.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 17.04.2014. Julio Cortázar – *Historias de cronopios y famas*. Podtrženo autorkou práce).

Pero, acaso porque lo anhelo con demasiada intensidad, no puedo llorar y tan sólo logro parpadear con falso énfasis.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 17.04.2014. Mario Benedetti – *Gracias por el fuego*. Podtrženo autorkou práce).

Náhrada jiným LV by s sebou (vedle oslabení *h*) přinášela také vyšší míru pravděpodobnosti, než jakou vyjadřují *ansiar* a *anhelar*. Obou sloves je použito v kontextech, kde je realizace děje, jež uvozují, velmi nepravděpodobná. V prvním příkladu je tato nepravděpodobnost podpořena příslovcem *vanamente*, ve druhém příkladu je realizace popřena další větou (*pero, acaso porque lo anhelo con demasiada intensidad, no puedo llorar*).

Sém potenciálnosti se ve výpovědích s MVV vedle sému vůle a sému hodnocení objevuje v různé míře vždy. Tato míra *p* je pak v některých případech přímo úměrná míře *h*, již LV obsahují (viz uvedené konstrukce), v některých případech je na ní však zcela nezávislá. Srovnajme např. intenzí výrazy *intentar / tratar*, které v porovnání s *luchar / esforzarse por* obsahují relativně nízkou míru *h*, nelze však tvrdit, že v prvním případě by i míra *p* byla nižší než v případě druhém. *Parecía imposible, pero intentó conseguirlo / Parecía imposible, pero luchó por conseguirlo* – v obou případech se subjekt s větším (*luchar por*) či menším (*intentar*) úsilím pokouší o realizaci děje, ta se však vždy jeví jako nepravděpodobná.

Přechody mezi neutrálním a negativním hodnocením hypotetické situace jsou pozorovatelné i při zkoumání opačné strany tabulky, viz sloupec obsahující výrazy, které jsme označili jako „výrazy rozkazu, svolení, zákazu“. Také zde můžeme vidět pozvolný přesun od jednoznačně pozitivního hodnocení určitého děje (LV *imponer, mandar* atp.) k hodnocení neutrálnímu (*facilitar, consentir*...). Plynulý přechod mezi hodnocením neutrálním a negativním pak představuje predikát *tolerar*, jímž dává mluvčí svolení k nějaké činnosti (neutrální *h*), implikuje však, že tato činnost mu není zcela po chuti (negativní *h*). Viz následující příklady užití tohoto LV:

Sus padres habían tolerado durante su infancia las fotos de hadas y columpios como un capricho inocente, pero consideraron un riesgo inmenso que luciera ante las cámaras su nuevo porte de mujer.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 18.04.2014. Isabel Allende – *Retrato en sepia*. Podtrženo autorkou práce).

El método de la madre, por ejemplo, podría definirse así: tolerar toda postura e insolencia del niño que moleste a los otros, incluidas las visitas, pero castigar todo gesto o palabra del niño que la moleste a ella personalmente.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 18.04.2014. Mario Benedetti – *La tregua*. Podtrženo autorkou práce).

Toto verbum tak označuje přechod do oblasti negativního hodnocení, v níž může mluvčí opět odstupňovat míru svého nesouhlasu od vyjádření nelibosti či protestu (*oponerse, negarse* – nižší míra *h*) k zákazu (*impedir, prohibir* – vyšší míra *h*), tedy zrcadlovému odrazu výrazů obsahujících pozitivní hodnocení (*imponer, ordenar, mandar*).

4.2 Závěry

Zkoumání výrazů s modálním významem volním z hlediska současné přítomnosti sému *h* nás dovedlo k závěru, že při volbě konkrétního LV hraje roli více faktorů. Nesnažíme se na tomto místě upírat na důležitosti postavení mluvčího vůči adresátovi vůle, je nepochybné, že toto hledisko hraje při zkoumání výpovědi s MVV zásadní roli. Analýzy provedené v této kapitole však dokazují, že i v těchto případech má důležitou úlohu míra *h* obsažená v konkrétních LV. Ta může být v některých případech dokonce faktorem rozhodujícím. Tím je potvrzena teze vyslovená v úvodu této kapitoly, podle níž jsou modální významy volní a hodnotící velmi úzce provázány a vyjádření vůle bez současné přítomnosti *h* se jeví jako nemožné.

Do vztahů mezi modálními významy volním a hodnotícím může současně zásadním způsobem promlouvat také míra *p* obsažená v LV. Vzájemné prolínání jednotlivých MV je i zde velmi výrazné.

Byl-li v úvodu této práce vysloven záměr zkoumat španělskou modalitu z pohledu vztahů mezi MV, pak je na tomto místě možné konstatovat, že ani zaměření se na současný výskyt dvou MV nemusí být pro analýzu vztahů uvnitř modálního systému vždy dostačující. Bližší zkoumání souběhu tří a více MV je již mimo naše vymezené cíle, ukazuje se však, že tato málo prozkoumaná oblast skýtá mnoho podnětů k dalšímu bádání, které by mohlo pomoci zpřesnit naše chápání modalit jako jazykové kategorie.

Analýzy provedené v této kapitole by měly posloužit ještě k jednomu účelu, totiž k poukázání na to, jak velkou roli hraje emocionalita při vyjadřování vůle. Tento obecný závěr lze přitom vztáhnout nejen k modalitě španělské, nýbrž k této jazykové oblasti všeobecně. Poukázáním na roli, již sám hodnocení hraje při volbě LV, se zároveň snažíme poukázat na místo, které emocionalita zastává v modálním systému jako takovém. Úloha, již vykonává, je zcela nezastupitelná a vliv MVH na výpovědi s MVV (ať už z pohledu volby LV, či z pohledu účinku, který míra h vyvolá v adresátovi) je jen dalším z důkazů, že emocionální hodnocení patří do sféry modalit a při jejím zkoumání není možné od něj abstrahovat.

5

Modální význam volní → modální význam tázací

V této kapitole přesuneme pozornost od modálního významu hodnotícího k modálnímu významu tázacímu (MVT) a poukážeme na jeho provázanost s modálním významem volním. Modální význam tázací „charakterizuje obsah výpovědi jako předmět výzvy k potvrzení nebo doplnění informace. V jeho obsahové motivaci se prolíná složka rozumová se složkou volní“ (Zavadil – Čermák: 2010, s. 249).

Volní složka je tedy součástí samotné definice MVT, v této části budeme analyzovat některé aspekty jejich vztahu, v souladu s vytyčeným cílem této práce budou v centru zájmu zejména lexikální specifika výpovědí s MVT.

Modální význam tázací se po formální stránce vyznačuje absencí samostatného slovesného způsobu, který by upozorňoval na non-reálný charakter propozice obsažené ve výpovědi s MVT. Absence morfologického markeru je ve španělštině nahrazována suprasegmentálními prostředky, v řadě případů pak i příznakovou změnou slovosledu. Po stránce významové se MVT dotýká zejména modálních významů potenciálního a volního.

Vztah mezi těmito MV lze opět pozorovat na více rovinách a v obou směrech. Naprostou většinu otázek mluvčí formuluje, aby upozornil na to, co mu není známo, a zároveň za účelem získání této informace, odstranění nejistoty. Každá otázka, na niž mluvčí očekává odpověď, musí obsahovat i sém vůle (*¿Estás en casa? ≈ Quiero / Necesito saber si estás en casa*). Ten je však přítomen i ve většině otázek rétorických, u nichž mluvčí neočekává reakci adresáta (který navíc často chybí), podobné konstrukce lze nicméně chápat jako neadresné vyjádření vůle (*¿Estará en casa? / Me pregunto si está en casa ≈ Quisiera yo saber si está en casa / Ojalá supiera si está en casa*).

Z hlediska sému „vůle“ je tedy možné rozlišovat mezi adresnými a neadresnými otázkami, rozdíl mezi nimi se však ve většině případů neodehrává v rovině +/- v, nýbrž je srovnatelný s členěním zmíněným v předchozí kapitole, totiž absencí / přítomností adresáta vůle (apelově /

neapelově pojatá vůle). Některým problémům spojeným s neadresnými otázkami a uplatněním probabilitivu bude věnována pozornost v kapitole 6.

Vztah mezi vůlí a otázkou lze pozorovat i ve druhém směru – již v předchozí části bylo naznačeno, že výpovědi formálně vystupující jako otázky je často možné interpretovat jako zdvořilé žádosti (*¿Puedes abrir la ventana? / ¿Por qué no abres la ventana? ≈ Abre la ventana, por favor*).

Oba tyto aspekty vztahu mezi MVP a MVV je pochopitelně možné zkoumat z hlediska pragmatického (s ohledem na situaci ve španělštině se této problematice věnují např. Haverkate: 1979; Portolés: 2004; Dumistrescu: 1993; Mulder: 1993) v naší práci se však pokoušíme o poněkud jiný pohled na výše zmíněné typy konstrukcí. V této části budou předmětem našeho zkoumání tázací věty uvozené slovesem *poder* a naším cílem je zjištění, jaká je úloha tohoto modálního slovesa v rámci daných výpovědí. Zkoumání funkce slovesa *poder* zároveň předesílá téma kapitoly předposlední, v níž bude věnována pozornost právě polyfunkčnosti španělských modálních sloves.

5.1 Otázky uvozené slovesem *poder*

Sloveso *poder* patří do skupiny španělských modálních sloves (více k této problematice viz kapitoly 1.4.1.3 a 1.4.1.8.2 a kapitola 7 této práce). V Zavadilově koncepci je definováno jako prostředek vyjadřování MV potenciálního možnostního.

Pro nás stojí toto sloveso na pomezí mezi MVP (vyjádření možnosti, příležitosti – *puede hacerlo ≈ tiene la capacidad para hacerlo / es posible que lo haga*) a MVV (vyjádření svolení – *puede hacerlo ≈ tiene el permiso para hacerlo / no está prohibido que lo haga*). Jak přesvědčivě ukazuje Silva-Corvalán (1995), konkrétní interpretace daného užití tohoto modálního slovesa je často velmi obtížná a v praxi dochází k prolínání obou MV. Nás však v této chvíli zajímají především možnosti využití tohoto modalizátoru ve výpovědích s MVT.

Pozornosti lingvistů neuniklo, že velkou část otázek uvozených tímto slovesem je ve skutečnosti možné interpretovat jako prosby, nikoli jako dotazy na skutečnou schopnost. Haverkate (1979) např. upozorňuje, že mohou být doplněny konstrukcí *acceder al ruego*: *María le dijo a su amiga: “¿Podrías traerme un vaso de agua?”, y esta accedió al ruego* (cf. 106).

Toto doplnění nicméně předpokládá znalost konkrétní komunikační situace, věta *¿Podrías traerme un vaso de agua?* nemusí nutně vylučovat ani druhou možnou interpretaci a může být chápána také jako: *Byla bys schopna přinést mi sklenici vody?*, tj. *Máš doma nějakou sklenici? Je zde voda, kterou bys do ní mohla nalít? Jsi schopna dojít s ní až ke mně?...*

Cílem našeho zkoumání je tedy zjištění, zda (s výjimkou konkrétní komunikační situace) existují ve španělštině ještě další faktory, které by posluchači pomohly správně určit, jakou funkci sloveso *poder* v tázací výpovědi zastává.

Výchozí typologie analyzovaných konstrukcí je následující:

A Zdvořilá žádost (převládá MVV):

¿Puedes ayudarme? ≈ Ayúdame, por favor.

B Dotaz na schopnost / možnost (převládá MVT):

poder má význam „být schopen něco udělat / mít možnost něco udělat“:

¿Puedes ayudarme? ≈ ¿Estás capacitado para ayudarme? / ¿Hay algo que te impida ayudarme?

C Dotaz na svolení (MVT a MVV jsou v rovnováze):

¿Puedo hacerlo? ≈ ¿Tengo el permiso para hacerlo?

D Dvojitá interpretace (MVT a MVV jsou v rovnováze):

¿Puedes ayudarme? ≈ ¿Estás capacitado para ayudarme? + Ayúdame, por favor.

5.1.1 Korpusová analýza

5.1.1.1 Kritéria vyhledávání

Pro lepší pochopení funkce *poder* v tázacích konstrukcích byla opět použita korpusová analýza. Na korpusu *InterCorp* jsme vyhledali tázací věty uvozené tímto slovesem, a to pomocí dotazu:

```
[word="¿"] [lemma="poder"] [tag="VLinf"].
```

Analýzy byly provedeny v průběhu května 2014. Subkorpus byl opět omezen pouze na španělské originály a vypuštěny byly neosobní výrazy typu *puede saberse, podría decirse, podrá ser que* atp.

Získali jsme 172 relevantních výskytů, jimž jsme následně přiřadili jednu z výše zmíněných interpretací (ve většině případů jsme se seznámili i s kontextem dané výpovědi, který zajistil, aby interpretace byla co možná nejpřesnější). Při analýzách jsme brali v úvahu konkrétní tvar slovesa *poder*.

5.1.1.2 Výsledky korpusové analýzy

Interpretace→	A Zdvořilá žádost	B Dotaz na schopnost / možnost	C Dotaz na svolení	D Dvojí interpretace
Převládající MV→ Tvar slovesa <i>poder</i> ↓	MVV	MVT	MVT + MVV	MVT + MVV
<i>Puedo</i>	1	18	41	5
<i>Puedes</i>	4	11	-	16
<i>Puede (él / ella)</i>	-	1	2	-
<i>Puede (usted)</i>	2	4	-	10
<i>Podía (yo)</i>	-	5	4	-
<i>Podía (él / ella)</i>	-	5	-	1
<i>Podían (ellos)</i>	-	1	-	-
<i>Podían (ustedes)</i>	-	1	-	-
<i>Podían (ustedes)</i> – tvar <i>podían</i> zde vystupuje v roli kondicionálu	-	-	1	-
<i>Pudiste</i>	-	2	-	-
<i>Pudo (él)</i>	-	1	-	-
<i>Podré</i>	-	-	1	-
<i>Podrás</i>	-	3	-	1
<i>Podrá (él / ella)</i>	-	1	-	-
<i>Podremos</i>	-	2	-	2
<i>Podrán (ellos)</i>	-	3	-	-
<i>Podría (yo)</i>	-	1	1	-
<i>Podrías</i>	2	-	-	1
<i>Podría (usted)</i>	5	3	-	2
<i>Podríamos</i>	1	1	2	2
<i>Podrían (ellos)</i>	-	2	-	-
CELKEM	15	65	52	40
%	8,7	37,8	30,2	23,3

Tabulka 34: Interpretace tázacích konstrukcí uvozených *poder*

5.1.1.3 Analýza výsledků

Z analýzy výpovědí zaměřené na jejich formální stránku vyplývá několik závěrů.

Na prvním místě můžeme konstatovat, že jednoznačná interpretace „zdvořilá žádost“ se, navzdory původním očekáváním, v praxi neukázala jako příliš častá. Z celého vzorku jsme pouze v patnácti případech, tedy v cca v 9 % výskytů, byli schopni jednoznačně stanovit, že konkrétní tázací konstrukce uvozená *poder* má skutečně funkci vyjádření vůle (MVV), a jako otázka tak vystupuje pouze formálně. Jistě ne náhodou bylo ve většině těchto výpovědí podmětem *tú*, případně *usted*, v přibližně jedné polovině těchto případů byla zdvořilost podpořena kondicionálem:

—Ya que es usted tan amable, y aunque sé que abuso de su paciencia, ¿podría ayudarme a entender un acontecimiento en que creo que estuvieron involucrados los templarios?
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 07.05.2014. Julia Navarro – *La Hermandad de la Sábana Santa*. Podtrženo autorkou práce).

Poněkud nečekaně se však i v relativně malém počtu výskytů tohoto typu interpretace objevily také konstrukce, v nichž bylo sloveso *poder* v první osobě (singuláru i plurálu):

—¿Quién es él ? —le pregunté, al ver que callaba otra vez—. ¿Puedo saber al menos con quién te vas?
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 07.05.2014. Mario Vargas Llosa – *Travesuras de la niña mala*. Podtrženo autorkou práce).

Z povahy vůle, která se nemůže vztahovat k dějům, které již proběhly, vyplývá, proč tato interpretace nebyla ani v jednom případě možná tam, kde se sloveso *poder* objevilo v minulém čase. Pozoruhodná je však nulová frekvence tohoto výkladu v případech, kdy bylo sloveso v čase budoucím (třikrát jsme však našli konstrukci s dvojitým možným výkladem).

Jsou-li předmětem vůle děje, které se mají odehrát v budoucnosti, pak převládající použití slovesa *poder* v tázacích výpovědích s MVV v čase přítomném svědčí o značné formalizaci těchto konstrukcí, kde *poder* zastupuje LV typu *querer*, které se za normálních okolností objevuje také v přítomném čase.

Srovnejme:

(1) **Quiero** que me traigas un vaso de agua.

(2) **¿Puedes** traerme un vaso de agua?

Obě výpovědi jsou při bližším srovnání velmi podobné, tato podoba je však poněkud zastřena nutností užít polopredikační konstrukci ve (2). Vynikla by lépe, pokud bychom namísto infinitivu měli možnost uplatnit kongruenční subjunktiv (**Puedes que me traigas un vaso de agua*⁴⁶).

Schematicky znázorněné tak obě konstrukce vypadají následovně:

V₁ indikativu přítomného času + (*que*) + V₂ infinitiv / subjunktiv referující k budoucnosti

Rozdíl spočívá v pouhé změně perspektivy, z níž je představován předmět vůle (tj. *traer un vaso de agua*): v (1) je závislý na slovese *querer*, které je v první osobě, a odkazuje tak k mluvčímu, ve (2) je předmět vůle závislý na slovese *poder* ve druhé osobě, odkazuje tudíž k adresátovi, čímž je zdůrazněna možnost jeho volby (závislost realizace diktálního děje na adresátově rozhodnutí), to má za následek, že (2) je vnímána jako zdvořilejší než (1).

Druhá možná interpretace, tj. dotaz na schopnost, eventuálně možnost, se překvapivě ukázala jako nejčastější. Zcela převládala tam, kde se sloveso *poder* objevovalo v minulém čase, tedy v situacích, které velmi znesnadňují volní interpretaci:

No sólo los cadetes imitaban al teniente Gamboa: como él, Huarina había adoptado la posición de firmes para citar el reglamento. Pero con esas manos delicadas y ese bigote ridículo, una manchita negra colgada de la nariz, ¿podía engañar a alguien?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 08.05.2014. Mario Vargas Llosa – *La ciudad y los perros*. Podtrženo autorkou práce).

Relativně častá byla však tato interpretace u konstrukcí s *puedes*, a to zejména ve spojení se slovesy označujícími nějakou mentální či fyzickou schopnost / aktivitu:

Venga, levántate, coño... si sólo te han rozado... ¿puedes andar?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 08.05.2014. Pedro Almodóvar – *Todo sobre mi madre*. Podtrženo autorkou práce).

46 Srovnajme rumunské *Poți să-mi aduci un pahar cu apă?* – doslova: „Můžeš, abys mi přinesl sklenici vody?“, viz kapitola 1.4.1.8.2.

La música bullía dentro de mí, galopaba por mis venas, contenía el mundo, y dentro del mundo a mí misma, a mi verdadero yo que había permanecido dormido allí dentro tantos años y acababa de despertar furioso, emborrachado de entusiasmo. Cristina, ¿puedes entender esto?

Asentí despacio, incapaz de pronunciar palabra. Sí, había sentido aquello muchas veces escuchando música, pero no conseguía imaginar que mi hermana pudiera haberlo sentido también, y mucho menos que fuera capaz de describirlo de aquella manera.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 08.05.2014. Lucía Etxebarria – *Amor, curiosidad, prozac y dudas*. Podtrženo autorkou práce).

Třetí typ výkladu zkoumaných konstrukcí – žádost o svolení – byl podle očekávání spjat především s první osobou (singuláru i plurálu):

—Perdón. ¿Puedo sentarme aquí, contigo, a terminar esta cerveza?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 08.05.2014. Mario Benedetti – *Buzón de tiempo*. Podtrženo autorkou práce).

Tenemos que llegar a La Coruña, a ver si allí podemos embarcarnos a América pero aún nos falta la mitad del camino y el invierno nos muerde los talones. ¿Podríamos seguir viaje con vosotros? —les preguntó Diego. Los Roma nunca habían recibido una solicitud de esa clase por parte de un gadje.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 08.05.2014. Isabel Allende – *El Zorro*. Podtrženo autorkou práce).

Poslední typ, v klasifikaci označovaný jako „dvojí interpretace“, byl opět převážně spjat se slovesnými osobami *tú* a *usted*. Jako typ D jsme označovali každý výskyt, kde nebylo možné jednoznačně rozhodnout, zda mluvčí vyjadřuje žádost, nebo se dotazuje. Zajímavé však je, že ve většině případů se nemožnost určit jeden z nabízených výkladů nedala připsat nedostatečnému kontextu. Analyzované výpovědi dvě interpretace obsahovaly záměrně:

Partiendo de que no sé qué demonios es esa Fortaleza de la que habla, ¿puede decirme de forma inteligible por qué se nos retiene aquí?

Pareció rebuscar en su memoria hasta dar con un registro vulgar:

—Digamos que saben ustedes demasiado. ¿Le parece esto lo suficientemente inteligible?—

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 14.05.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*. Podtrženo autorkou práce).

Ve výše uvedeném příkladu je konstrukci *¿puede decirme de forma inteligible por qué se nos retiene aquí?* možné vykládat dvojím způsobem:

- 1.) *Díganos por qué se nos retiene aquí* – žádost (MVV).
- 2.) *¿Es capaz de decirnos de forma inteligible por qué se nos retiene aquí? (¿Existen motivos inteligibles para nuestra retención?)* – dotaz na schopnost (MVP).

Oba typy výkladu se ve výpovědi se objevují společně, čemuž odpovídá i reakce adresáta: mluvčí reaguje na implicitní žádost *díganos por qué se nos retiene aquí* (*Digamos que saben ustedes demasiado.*) a zároveň odpovídá na dotaz, zda je schopen formulovat důvody zadržení srozumitelně (*¿Le parece esto lo suficientemente inteligible?*).

Této záměrné dvojznačnosti si v souvislosti se slovesy *poder* a *deber* všimá i Silva-Corvalán (1995) a svá pozorování shrnuje takto: „speakers themselves may not intend to communicate one message to the exclusion of all other possible ones compatible with a given context of occurrence“ (s. 100).

Převaha této interpretace u konstrukcí uvozených (*usted*) *puede / podría* a *puedes / podrías* není nijak překvapující, zajímavá je však vysoká frekvence tohoto typu výskytu.

Typ D se, v menší míře, objevoval i tam, kde bylo sloveso *poder* v první osobě. Také v těchto případech byla ve většině případů dvojznačnost záměrem mluvčího, nevyplývala tedy z nedostatečného kontextu, kombinovaly se zde však jiné typy výkladu než v předchozím případě; konstrukce *¿puedo...?* byla současně otázkou na možnost (*existují nějaké překážky v realizaci...?*) a dotazem na svolení (*dovolíte mi, abych...?*):

—No necesitan apuntarnos —dijo la señora d'Harcourt, adelantándose—. No estamos armados y tampoco vamos a escapar. ¿Puedo hablar con el jefe? Para explicarle qué hacemos aquí.
(ÚČNK – InterCorp. Cit. 14.05.2014. Mario Vargas Llosa – *Lituma en los Andes*. Podtrženo autorkou práce).

5.1.2 Shrnutí

Z pozorování vyplývá závěr, že volba slovesné osoby verba *poder* má na interpretaci konkrétní tázací výpovědi vliv výrazně vyšší, než jsme původně předpokládali. Předem určené interpretační typy nejsou tedy realizovány zcela náhodně, pouze v závislosti na konkrétní

komunikační situaci, naopak jsou silně provázány s konkrétními slovesnými osobami, což adresátovi velmi usnadňuje správnou reakci na danou výpověď.

Je však nesporné, že pouhá slovesná osoba není pro jednoznačné určení správné interpretace dostačující, toto můžeme pozorovat zejména v tázacích výpovědích uvozených *puedes*, kde se s vysokou frekvencí objevovaly dva typy výkladu: „dotaz na schopnost / možnost“ a typ „dvojitá interpretace“. Podobně v konstrukcích s *puedo* převládaly typy „dotaz na schopnost / možnost“ a „dotaz na svolení“.

To vede k předpokladu, že zde musí existovat ještě další faktory, které adresátovi umožňují správné dešifrování konkrétní výpovědi. Pro jejich determinaci jsme podrobili tytéž korpusové výsledky druhému zkoumání, tentokrát zaměřenému na sémantiku plnovýznamového slovesa (infinitivu) následujícího za *poder*.

5.1.3 Korpusová analýza č. 2

5.1.3.1 Kritéria vyhledávání

Analyzovány byly výskyty tázacích konstrukcí s *poder*, které jsme získali v první fázi vyhledávání. V úvahu jsme brali pouze ty konstrukce, jejichž infinitivy měly $f \geq 3$, vypuštěno bylo sloveso *hacer*, které v konstrukcích plnilo různou funkci v závislosti na přímém předmětu, který řídilo (*¿puedo hacer algo por ti? ≈ ¿puedo ayudarte? / ¿puedo hacerte una pregunta ≈ ¿puedo preguntarte algo?*). Výsledky zachycuje Tabulka 35.

5.1.3.2 Výsledky korpusové analýzy

Interpretace→	A Zdvořilá žádost	B Dotaz na schopnost / možnost	C Dotaz na svolení	D Dvojitá interpretace
Převládající MV→ Infinitiv následující za slovesem poder ↓	MVV	MVT	MVT + MVV	MVT + MVV
<i>ayudar</i>	1	1	-	6
<i>conseguir</i>	-	3	-	-
<i>contar</i> (<i>con alguien / con algo</i>)	-	3	-	-
<i>decir</i>	-	-	-	15
<i>explicar</i>	-	-	-	6
<i>hablar</i>	-	3	-	2
<i>imaginar</i>	-	3	-	-
<i>ir</i>	-	1	5	1
<i>irse</i>	-	1	5	-
<i>llamar</i>	-	-	3	1
<i>llevar</i>	-	-	-	3
<i>preguntar</i>	-	-	4	-
<i>quedarse</i>	-	-	2	1
<i>resistir</i>	-	3	-	-
<i>seguir*</i>	-	2	1	-
<i>sentarse</i>	-	-	3	-
<i>ver</i>	-	2	1	-
CELKEM	1	22	24	35
%	1,2	26,8	29,3	42,7

* vynechány případy, kdy *seguir* plnilo funkci polopomocného slovesa v perifrastické konstrukci

Tabulka 35: Interpretace tázacích konstrukcí uvozených poder

5.1.3.3 Analýza výsledků

Tento typ analýzy se jeví jako velmi účinný nástroj pro determinaci správné interpretace zkoumaných konstrukcí. Zkoumání jasně prokázala, že výklad je výrazně závislý na typu plnovýznamového slovesa.

V některých případech byl jeden typ interpretace jediným, který se u daného slovesa vyskytoval – viz slovesa sdělení *decir* a *explicar*, která se vždy v objevovala v konstrukcích s dvojitým výkladem, tedy ve výpovědích kumulujících modální význam tázací (*jsi schopen mi říci / vysvětlit?*) s modálním významem volným (*řekni mi / vysvětli mi*):

El padre Yves observó a Marco Valoni antes de preguntarle.

—Perdón, señor Valoni, pero ¿podría decirme qué busca?

—Padre Yves, ni el señor Valoni sabe lo que busca, pero el caso es que quiere saber quién ha tenido relación con la Síndone en los últimos veinte años y nosotros se lo vamos a facilitar.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 14.05.2014. Julia Navarro – *La Hermandad de la Sábana Santa*. Podtrženo autorkou práce).

Ve spojení se slovesem *poder* v první osobě by obdobné konstrukce jistě bylo možné interpretovat pomocí typu „dotaz na svolení“ (*¿puedo decirle la verdad? ≈ ¿me permites decirle la verdad?*), výklad pomocí typu „dotaz na schopnost“ se však jeví jako velmi nepravděpodobný.

Jednoznačné byly výsledky i u typově obdobného slovesa *preguntar*, které se na korpusu objevovalo pouze v kombinaci s první osobou verba *poder*. Sémantika plnovýznamového slovesa i slovesná osoba modalizátoru byly pro jednoznačné určení interpretačního typu (zde C – „dotaz na svolení“) zcela dostačující.

Zatímco slovesa sdělení se pojila s interpretačními typy C a D (tj. kombinace MVT + MVV), slovesa vyjadřující nějakou fyzickou či duševní činnost / schopnost (*conseguir, imaginar, ir(se), resistir, sentarse, ver*) poměrně jednoznačně implikovala interpretační typy B a C, k určení konkrétního výkladu pak opět posloužila slovesná osoba modalizátoru *poder* (první osoba se převážně pojila s typem C, u ostatních osob převládal typ B), případně slovesný čas:

Typ C (dotaz na svolení) – sloveso *poder* v 1. osobě:

—Me gustaría darle una explicación a su hija, señor Chien. ¿Puedo verla, por favor?

—Debo preguntarle a Lynn. Por el momento no desea ver a nadie, pero le haré saber si cambia de opinión —replicó el zhong-yi, acompañándolo a la puerta.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 15.05.2014. Isabel Allende – *Retrato en sepia*. Podtrženo autorkou práce).

Typ B (dotaz na schopnost / možnost) – sloveso *poder* ve 2. osobě:

—Soy el Turco, tu hermano, soy Salvador —le dijo, arrastrándose hacia él—. ¿Puedes oírme? ¿Puedes verme, Guaro?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 15.05.2014. Mario Vargas Llosa – *La fiesta del chivo*. Podtrženo autorkou práce).

Typ C (dotaz na svolení) – sloveso *poder* v přítomnosti:

—Perdóname, papá. Tengo que salir a hacer un encargo. ¿Puedo irme?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 15.05.2014. Mario Vargas Llosa – *La ciudad y los perros*. Podtrženo autorkou práce).

Typ B (dotaz na schopnost / možnost) – sloveso *poder* v imperfektu:

—¿No ve en qué estado estoy? —gimoteó el miope, señalándose los ojos enrojecidos, saltones, acuosos, huidizos—. ¿No ve que sin anteojos soy un ciego? ¿Podía irme solo, dando tumbos por el sertón?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 15.05.2014. Mario Vargas Llosa – *Guerra del fin del mundo*. Podtrženo autorkou práce).

5.2 Závěry

Korpusové analýzy prokázaly, že konkrétní interpretaci tázací výpovědi s *poder* je ve většině případů možné rozhodnout i bez znalosti širšího kontextu, při jejím určování hraje zásadní roli slovesná osoba (případně slovesný čas) verba *poder* a sémantika plnovýznamového slovesa, které polopredikační konstrukci doplňuje. Důležitost těchto faktorů je přitom proměnlivá, existují slovesa, která primárně nabízejí jedinou interpretaci, a to bez ohledu na tvar modalizátoru *poder* (např. *resistir*, které se pojilo s typem B „dotaz na schopnost / možnost“), u jiných je forma, v níž se vyskytuje modální sloveso *poder*, pro určení zcela zásadní. V souvislosti s konstrukcí *¿Puedo preguntar...?* je možné hovořit o lexikalizaci.

Přestože korpus často nabízí jen omezený kontext, do něž je možné zasadit konkrétní výpověď, nenalezli jsme žádnou, u níž bychom měli zásadní problém s určením správné interpretace. To nás přivádí k závěru, že role konkrétní komunikační situace je při zkoumání těchto konstrukcí poněkud přeceňována. Netvrdíme, že ve specifickém kontextu by nebylo možné některé z analyzovaných výpovědí chápat jiným způsobem, než který navrhuje my, totéž lze však říci o jakékoli výpovědi, ať už se slovesem *poder*, či bez něj.

Analýzy dále prokázaly, že ani sebelepší pochopení kontextu dané výpovědi v řadě případů neumožňuje odstranit jejich dvojznačnost, kterou lze vykládat jako záměr mluvčího. Tu tedy nelze chápat jako důsledek nedostatečné znalosti komunikační situace, právě naopak; korpus odhalil celou řadu tázacích konstrukcí, které od adresáta vyžadovaly reakci na obě složky významu – na element vůle i na element otázky / nejasnosti.

Je zřejmé, že v rámci oblasti modálního významu tázacího mají výpovědi uvozené *poder* velmi specifickou pozici. Již v úvodu jsme konstatovali, že každá tázací výpověď obsahuje i volní složku, sém *v* je přitom základním rozlišovacím prvkem mezi výpověďmi vyjadřujícími MVP (*creo que está aquí ≈ no sé si está aquí*) a výpověďmi s MVT (*¿está aquí? ≈ no sé si está aquí + quiero saber si está aquí*). Schematicky by situace tedy vypadala takto: $t = p + v$.

Přítomnost modalizátoru *poder* (který sám stojí na pomezí mezi MVP a MVV) může za určitých okolností znásobit volní složku celé výpovědi a přenést ji zcela do oblasti MV volního, jak však prokázala korpusová analýza, tyto případy nejsou tak časté, jak se nás někteří lingvisté zkoumající oblast pragmatiky snaží přesvědčit. Ve značné části případů zůstával původní tázací element zachován i při znásobení⁴⁷ sému vůle (schematicky: $v + t$, tedy: $v_1 + p + v_2$).

47 Rozlišujeme mezi posílením a znásobením sému – prvního termínu používáme v případech, kdy je posilován jeden a týž sém, tj. jeho modální význam se vztahuje k jedinému ději, viz konstrukce s MVP – *probablemente lo hace* / *probablemente lo haga* – potenčálnost se vždy váže ke slovesu *hacer*, prostřednictvím subjunktivu je ve druhém

Interpretace výpovědí v rovině zařazení k převládajícímu modálnímu významu (MVV, MVT, MVV + MVT) byla relativně snadná, u typů C a D (MVT + MVV) by při hlubší analýze pravděpodobně bylo možné určit, zda převládá *v*, či *t*, eliminace jednoho nebo druhého se však často ukázala jako zcela nemožná, což však nikterak neznesnadnilo adresátovo porozumění a následnou reakci.

Toto zjištění nás tedy opět přivádí ke konstatování, že prolínání několika MV v rámci jediné výpovědi je v jazyce jevem zcela přirozeným, objevujícím se na všech jeho rovinách, s nímž jsou mluvčí i adresáti (byť nevědomě) schopni operovat. Znovu se tak prokazuje, že při zkoumání modalit hraje důležitou roli vnímání výpovědí jako celku a při jejich následné analýze je třeba vzít na vědomí prostupnost jednotlivých modálních významů (typů modalit, modálních kategorií) a jejich schopnost vzájemné kooperace.

případě posílena. Termínu *znásobení* používáme tam, kde se v konstrukci pojí více sémů se stejným MV, každý se však vztahuje k jinému ději (působí tedy společně, ale nesčítají se) – viz konstrukce s MVT + MVV – *¿Puedes ayudarme? ≈ Quiero **saber** si puedes ayudarme + Quiero que me **ayudes*** (vůle se jednou vztahuje k *saber*, podruhé k *ayudar*). Při schematickém zobrazení tyto elementy vůle označujeme pomocí číselných příznaků (*v*₁, *v*₂...).

6

Modální význam tázací → modální význam potenciální

V následujících analýzách budeme pokračovat ve zkoumání specifických tázacích výpovědí, tentokrát se zaměříme na vztahy mezi MV tázacím a MV potenciálním.

Přítomnost *p* v konstrukcích s MVT již byla zmíněna v předchozí kapitole. Jedním z jejích důsledků je odlišné chování diktálního modu v tázacích výpovědích uvozených LP, které otevírají prostor uplatnění kongruenčního subjunktivu – srovnajme:

- (1) Creo que está cansado.
- (2) ¿Crees que está / esté cansado?

Tomuto fenoménu věnuje značnou pozornost např. Wasa (1999) a uvádí celou řadu tázacích konstrukcí uvozených slovesem *creer*, za nímž následuje diktální subjunktiv, včetně odpovědí na tyto otázky. Ze svého zkoumání vyvozuje závěr, že funkcí subjunktivu v těchto konstrukcích je fokalizace dikta:

Notamos que en todas las respuestas de (20)-(24), el oyente, sin excepción, no contesta ni sí ni no, sino que expresa su misma opinión sobre la proposición de la subordinada. El subjuntivo nos indica que la subordinada es ahora el foco. Podremos decir que el hablante elige el subjuntivo para indicar el foco de su pregunta, reservándose su juicio epistémico acerca de la proposición del complemento (s. 124).

Tato teorie tedy opět vidí opozici užití indikativu a subjunktivu jako prostředek zdůraznění / oslabení důležitosti jedné z částí výpovědi. Podobně se k problematice subjunktivu v tázacích větách staví i Ahern (2008):

[El subjuntivo] se reserva en las oraciones interrogativas a las oraciones subordinadas que pueden contener, donde cumple una función de mostrar matices más o menos sutiles en relación con el foco de la pregunta: nos ayuda, por ejemplo, a determinar si se está preguntando sobre el contenido de la oración principal, o bien sobre el de la subordinada, como podemos observar en el contraste:

1. ¿Notaste que la niña se pusiera triste?
2. ¿Notaste que la niña se puso triste?

En (1), entenderíamos que lo que el hablante quiere saber es si es verdad o no lo que se expresa en la oración subordinada, *que la niña se pusiera triste*.

En (2), entendemos que el hablante no tiene dudas sobre contenido de la oración subordinada, sino que trata de confirmar lo expresado en la oración principal: si el oyente lo ha notado o no (s. 37).

Již jsme vyjádřili naše pochybnosti ohledně univerzální použitelnosti této teorie, výhrady máme i k její aplikaci na tázací výpovědi, neboť zde si závěry zcela protiče s pozorováními, která se vztahují například k výpovědím vyjadřujícím osobní hodnocení. V těch se zastánci tohoto přístupu shodují, že fokalizačním modem je indikativ, zatímco subjunktiv ve větě vedlejší umožňuje chápat její propozici jako již známou či všeobecně přijímanou (viz k tomu např. Ahern: 2008, s. 23-24; dále k této problematice viz úvod ke kapitole 3 této práce).

V souladu s interpretací subjunktivu jako kongruenčního modu, který reaguje na přítomnost sémů *p*, *v* a *h*, již jsme v této práci přijali, chápeme výše uvedené výpovědi jako konstrukce, v nichž zvýšená nejistota mluvčího posiluje potenciálnost propozice vedlejší věty, která pak přirozeně přijímá subjunktiv. Možnost jeho uplatnění i ve zmíněné výpovědi uvozené LR *notar* pak potvrzuje původní předpoklad, že sém *p* je inherentní složkou modálního významu tázacího (dynamika vztahu mezi *t* a *p* je zde srovnatelná se vztahem potenciálnost – negace popsaným v kapitole 2).

Bylo také již konstatováno, že specifickým rysem MVT je absence vlastního slovesného způsobu, který by signalizoval přítomnost *t*. MVT je tedy modálním významem v mnoha směrech atypickým a jeho přesah do oblasti jiných modálních významů je velmi výrazný. Pro lepší pochopení vztahů, které panují mezi MVT a MVP, jsme vybrali specifický typ výpovědí, konkrétně otázky uvozené probabilitivem, kde dochází k další (vícestupňové) kumulaci obou těchto modálních významů.

6.1 Tázací konstrukce s probabilitivem

Španělské tázací výpovědi se od svých oznamovacích protějšků odlišují pouze intonací, případně změnou slovosledu. Srovnejme:

(3) Está en casa.

(4) ¿Está en casa?

(5) Luis está en casa. / ?Está Luis en casa.

(6) ¿Luis está en casa? / ¿Está Luis en casa?

Pro (4) a (6) pak existuje i příznaková varianta, v níž mluvčí použije probabilitivu:

(7) ¿Estará (Luis) en casa?

Srovnejme vztah, který panuje mezi následujícími dvojicemi výpovědí:

(8) Estará en casa.

(9) ¿Estará en casa?

(10) Este chico será Luis.

(11) ¿Quién será este chico?

V (8) je obsah propozice představen jako non-reálný, zároveň však pravděpodobný (mluvčí má důvody myslet si, že subjekt je doma), tato pravděpodobnost podložena určitým oprávněným předpokladem (daná osoba např. touto dobou vždy bývá doma) či důkazem (např. světlo v okně) je vyjádřena prostřednictvím probabilitivu.

Sémantický odstín domnělosti, který v souvislosti s tímto modem zmiňují Zavadil – Čermák (2010, cf. s. 251), zůstává zachován i v tázací výpovědi (9), tedy otázce zjišťovací, nikoli však v otázce doplňovací (11), kterou může mluvčí vyslovit i v situaci, kdy nemá nejmenšího tušení, kdo zmíněný chlapec je. To vede k předpokladu, že funkce probabilitivu ve výpovědích s MVT musí být alespoň částečně odlišná od té, již tento modus zastává v konstrukcích oznamovacích, které vyjadřují MV potenciální probabilitivní.

Další důkaz pro toto tvrzení nalezneme při parafrázi těchto konstrukcí pomocí modálního slovesa. Tohoto specifického rysu tázacích výpovědí s probabilitivem si v italštině všímá Squartini (2010), když konstatuje, že zatímco oznamovací výpověď s tímto modem (epistémickým futurem podle autorovy terminologie) můžeme parafrázovat pomocí slovesa *dovere*, jeho užití v obdobné konstrukci tázací je problematické:

[Suonano alla porta.] *Sarà* il postino.

[Suonano alla porta.] *Deve essere* il postino.

[Suonano alla porta.] *Sarà* il postino?

[Suonano alla porta.] *??Deve essere* il postino? (cf. s. 116⁴⁸).

V souvislosti s užíváním modálního slovesa *dovere / deber* můžeme konstatovat shodu mezi italštinou a španělštinou, v níž jsou rovněž přijatelné pouze první tři zmíněné konstrukce, tázací výpověď s touto modální opisnou vazbou je těžko představitelná: *Será el cartero / Debe (de) ser el cartero / ¿Será el cartero? / ??¿Debe (de) ser el cartero?*⁴⁹

Obdobná konstrukce se však objevuje v katalánštině, kde je pozice probabilitivu oproti španělštině slabší. Starší gramatiky považují užívání tvarů vypůjčených od futura pro vyjádření pravděpodobnosti za hispanismus a doporučují se mu vyhnout. Badia Margarit (1985) konstatuje:

A este respecto, es de notar una diferencia fundamental entre catalán y castellano: al uso típico castellano del futuro y condicional para expresar la probabilidad en el presente y en el pasado, respectivamente, responde el catalán invariablemente con la perífrasis de *deure* + infinitivo (con *deure* en presente o en imperfecto de indicativo, en uno y otro de ambos casos); así, al cast. «serán estudiantes» corresponde el cat. *deuen ésser estudiants* [...] no obstante, no son raros castellanismos como *seran estudiants* (s. 391).

Jak sám Badia Margarit připouští, užívání paradigmatu *parlaré* pro vyjádření probabilitivnosti je pod vlivem španělštiny relativně časté, Zavadil (2014) v současnosti již hovoří o probabilitivu jak ve španělštině, tak v katalánštině:

48 Příklady přejímáme v nezměněné podobě od autora, vypouštíme pouze anglické překlady, které u nich uvádí.

49 V úvahu by však přicházelo užití slovesa *poder*, viz k tomu např. RAE (2009, s. 1771-1772).

Probabilitiv (probabilitiu) je morfologickou realizací MV potenciálního probabilitivního. V katalánštině nedisponuje žádným paradigmatem, které by bylo vlastní jen jemu. Jeho vyjádřením jsou nespécifická paradigmata *parlaré* (indikativ futura // probabilitiv prézentu), *parlaria* (indikativ metapréterita // kondicionál eventuální // probabilitiv préterita); *hauré parlat* (indikativ anteprézentu // probabilitiv perfekta); *hauria parlat* (indikativ antemetapréterita // kondicionál ireální // probabilitiv antepréterita) (s. 86, citováno z rukopisu).

I přes stále silnější prosazování morfologického probabilitivu má však v katalánštině premorfologický prostředek *deure* + infinitiv v tomto směru důležitější postavení než jeho španělský protějšek *deber* (*de*) + infinitiv, což se projevuje mimo jiné i v tázacích větách, v nichž katalánština, na rozdíl od španělštiny, konstrukci s modální perifrastickou konstrukcí umožňuje.

Přestože i v češtině existuje možnost užití tvarů futura pro vyjádření pravděpodobnosti – *To bude (asi) pošťák* (viz k tomu např. Štícha a kol: 2013, s. 781), v otázkách mohou být možnosti jeho uplatnění omezeny (srovnejme: *??To bude pošťák?*) a jako přirozenější se v tomto konkrétním kontextu jeví konstrukce typu *Že by to byl pošťák?*, pro niž se ujal termín *deliberativní otázka*: „Speciálním typem dubitativních (pochybnostních) otázek zjišťovacích jsou tzv. **otázky deliberativní**, jež M klade sám sobě. Je to mj. i běžný postup literární stylizace vnitřní řeči postav. Bývají uvozeny partikulí *že* s kondicionálem nebo spojkovou částicí *jestlipak*“ (Štícha a kol: 2013, s. 763).

Z výše uvedeného vyplývá, že románské i české protějšky španělských otázek uvozených probabilitivem mohou být značně heterogenní, vycházíme však z předpokladu, že právě jejich porovnání napříč více jazyky by mohlo pomoci lépe porozumět funkci probabilitivu v těchto konstrukcích. Následující korpusové analýzy tak zkoumají tyto tázací výpovědi z několika úhlů. Na prvním místě analyzujeme situaci ve španělštině a pokoušíme se zjistit, jaký modální význam ve zkoumaných konstrukcích převládá. Tato zkoumání doplňujeme o stručné kontrastivní studie španělsko-české a španělsko-katalánské.

6.1.1 Situace ve španělštině

Také ve španělštině bývá v souvislosti s otázkami uvozenými probabilitivem často zmiňován jejich rétorický charakter (viz např. RAE: 2009, s. 1772-1773). Přítomnost / absence adresáta je důležitá také z hlediska modality, neboť definuje typ volní složky těchto výpovědí (apelově / neapelově pojatá vůle).

Vzhledem k zaměření této práce ponecháme stranou komplexní typologii tázacích výpovědí a termínů jako rétorická či deliberativní otázka nebudeme nadále užívat. Pro účely našeho zkoumání jsou rozhodující jiná kritéria, volíme tedy termíny analogické s termíny užívanými v souvislosti MVV, totiž otázka apelová / neapelová.

Z hlediska modálních významů můžeme konstatovat, že neapelové otázky s probabilitivem se vyznačují zejména posílením sému *p* (mluvčí vyjadřuje primárně svou nejistotu, neformuluje dotaz směřovaný ke konkrétnímu posluchači), od výpovědí oznamovacích se pak tyto konstrukce liší přítomností elementu vůle, tj. *chci / chtěl bych vědět, zda...*, jenž je součástí každé výpovědi s MVT.

Srovnajme:

(12) *Luis estará en casa. ≈ Luis está probablemente en casa.* – MVP probabilitivní (vyjádření pravděpodobnosti bez volní složky).

(13) *¿Dónde está Luis? ≈ Te pregunto dónde está Luis.* – MVT (volní složka významu se vztahuje k adresátovi otázky, nadále hovoříme o apelovém *t* – MVTa).

(14) *¿Dónde está Luis? ≈ Me pregunto dónde está Luis.* – MVT (volní složka významu je neapelová, tj. MVTnon-a).

(15) *¿Dónde estará Luis? ≈ Me pregunto dónde puede estar Luis.* – MVT + MVP (probabilitiv zdůrazňuje *p*, volní složka významu je neapelová – MVTnon-a).

(16) *¿Dónde estará Luis? ≈ Te pregunto dónde puede estar Luis.* – MVT + MVP (probabilitiv zdůrazňuje *p*, volní složka významu je apelová – MVTa).

Zjednodušeně tedy můžeme říci, že modelová výpověď (15) se od (14) liší přítomností MVP probabilitivního (tj. posílením *p*), od (13) ji odlišuje i absence adresáta. (16) má oproti (13) posílenou potenciálnost (probabilitivnost).

6.1.1.1 Korpusová analýza

6.1.1.1.1 Kritéria vyhledávání

Faktor existence / non-existence adresáta byl určen jako rozhodující pro korpusovou analýzu, kterou jsme provedli na korpusu *InterCorp* (vyhledávání bylo opět omezeno na subkorpus tvořený španělskými originály).

Analýzy proběhly v srpnu 2014. Vyhledávání mělo dvě fáze; v první byly vyhledány tázací konstrukce uvozené paradigmatem *hablará* (ve všech osobách), ve fázi druhé byly analyzovány tázací konstrukce, v nichž se před probabilitivem objevilo tázací zájmeno. Dotazy měly tuto podobu:

```
[word="¿"][word=".*rá.*|.*ré.*|.*remos"&tag="V.*"],  
[word="¿"][tag="INT"][word=".*rá.*|.*ré.*|.*remos"&tag="V.*"].
```

Z výsledků byly vypuštěny nerelevantní výskyty, kdy vyhledaný tvar slovesa nebyl tvarem probabilitivu (futura) – např. *esperáis, querés*. Analyzováno bylo dále pouze paradigma *hablará*, paradigma *habré hablado* bylo také vyřazeno.

Výskyty, které jsme získali, jsme podrobně prostudovali, seznámili se s kontextem, který nám k nim korpus mohl nabídnout, a následně je přiřadili k jednomu ze dvou předem stanovených typů:

A – Neapelová otázka (možné parafrázovat konstrukcí: *Me pregunto...*)

B – Apelová otázka (možné parafrázovat konstrukcí: *Te pregunto...*)

Jsme si vědomi určitých nepřesností, které se v této analýze mohou objevit – při zkoumání není ve většině případů možné rozlišit, zda paradigma *hablará* vystupuje v roli futura, či probabilitivu, zkoumání nás přivádí k závěru, že v praxi dochází k synkretizaci obou významů a sémantické a temporální odstíny [+prob] a [+fut] se prolínají do té míry, že odlišení jednoho od druhého je prakticky nemožné. Výhrady mohou být vzneseny i proti způsobu analýzy, která je do jisté míry subjektivní – přiřazování k typům A a B jsme prováděli na základě kontextu, který nám korpus nabídl, ten je však pochopitelně omezený. Rozhodujícími faktory pro nás byla především přítomnost adresáta, k němuž mluvčí otázku směřuje, předpokládaná schopnost na otázku odpovědět a konečně i samotná přítomnost / nepřítomnost odpovědi. Zvláště poslední jmenované kritérium se může jevit jako problematické, neboť mluvčímu se může dostat i odpovědi na otázku, na niž původně žádnou reakci nečekal. Jak konstatuje Lyons (1986 [1977]):

If I say *I wonder whether the door is open* or *I don't know whether the door is open*, which (like the question *Is the door open?*) express my doubt as to the state-of-affairs which obtains, the addressee can appropriately respond to my utterance, if he is in position to do so, by resolving my doubt (s. 755).

Podle stejné logiky můžeme pochopitelně v analyzovaných výskytech najít situace, kdy mluvčí na otázku, jež byla původně zamýšlena neapelově, dostal od posluchače uspokojující odpověď. Takové výskyty bohužel v našem zkoumání nejsme schopni rozlišit a připadly by pod typ B, tedy otázka pojatá apelově.

Navzdory výše uvedeným nedostatkům, které naší analýze dopředu přiznáváme, je z pozorování možné vyvodit řadu závěrů. Výsledky jsou shrnuty v Tabulkách 36 a 37, obdobně jako v minulé kapitole, i zde jsme brali v potaz slovesnou osobu, v níž se predikát zkoumané konstrukce objevil.

6.1.1.1.2 Výsledky korpusové analýzy

Slovesná osoba	A Neapelová otázka MVTnon-a + MVP probabilitivní (<i>Me pregunto...</i>)	B Apelová otázka MVTa + MVP probabilitivní (<i>Te pregunto...</i>)
<i>Yo</i>	33	2
<i>Tú / Vos</i>	10	22
<i>Él / Ella / Ello</i>	113	11
<i>Usted / Vos</i>	1	9
<i>Nosotros</i>	2	5
<i>Vosotros</i>	-	-
<i>Ellos / Ellas</i>	19	6
<i>Ustedes</i>	-	3
Neosobní vyjádření <i>Habrá</i>	5	3
Neosobní vyjádření <i>Habrá de</i>	1	-
CELKEM	184	61
%	75,1	24,9

Tabulka 36: Interpretace tázacích konstrukcí uvozených paradigmatem *hablará* (bez tázacího zájmena)

Slovesná osoba	A Neapelová otázka MVTnon-a + MVP probabilitivní (<i>Me pregunto...</i>)	B Apelová otázka MVTa + MVP probabilitivní (<i>Te pregunto...</i>)
<i>Yo</i>	5	-
<i>Tú / Vos</i>	5	1
<i>Él / Ella / Ello</i>	70	12
<i>Usted / Vos</i>	1	2
<i>Nosotros</i>	3	1
<i>Vosotros</i>	-	1
<i>Ellos / Ellas</i>	3	1
<i>Ustedes</i>	-	-
Neosobní vyjádření <i>Habrá</i>	2	-
CELKEM	89	18
%	83,2	16,8

Tabulka 37: Interpretace tázacích konstrukcí uvozených tázacím zájmenem, za nímž následuje paradigma hablará

6.1.1.1.3 Analýza výsledků

Z tabulek vyplývá především výrazná převaha interpretačního typu A, která potvrzuje původní předpoklad, že zkoumané konstrukce se realizují především jako neapelové otázky, které neočekávají reakci adresáta. Nijak nepřekvapuje vysoká frekvence tohoto typu tam, kde je sloveso v první osobě singuláru, průkaznější je však v tomto případě velká četnost této interpretace v osobě třetí (ve třetí osobě sg. se objevila v cca 91 %, respektive 85 % případů):

Me acordé de todas las islas de las Antillas. Aquella mujer era mi primera oportunidad, pero también podía ser la última. “¿Entenderá castellano?”, me dije, tratando de descifrar el rostro de la muchacha que distraídamente, todavía sin verme, arrastraba por el camino sus polvorientas pantuflas de cuero.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.08.2014. Gabriel García Márquez – *Relato de un naufrago*. Podtrženo autorkou práce).

—¿De dónde salió esta criatura? preguntaba masticando el aire. ¿Será mi hija, mi nieta o una alucinación de mi cerebro enfermo? Es morena, pero tiene los ojos parecidos a los míos... Ven aquí, chiquilla, para mirarte de cerca.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.08.2014. Isabel Allende – *Eva Luna*. Podtrženo autorkou práce).

V obou ukázkách je paradigmatu *hablará* užito pro zdůraznění dubitativního charakteru otázky, přítomnost sémantického odstínu „domnělost“ je však v obou případech sporná.

Funkce tohoto modu lépe vynikne v těch případech, kdy je přítomen také posluchač. Užitím probabilitivu mu dává mluvčí najevo neapelový charakter své otázky, v níž převládá MV potenciální:

Entonces mi madre me dijo: “ah, dice Tere que vayas. Vino a buscarte”. “¿Ah, sí?” le dije yo; “qué raro, ¿qué querrá?” Y de veras no sabía para qué me había buscado, era la primera vez que lo hacía y sospeché algo. Pero no lo que pasó. “Se ha enterado de mi cumpleaños y me va a felicitar”, decía yo. Estuve en su casa de dos saltos.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 13.08.2014. Mario Vargas Llosa – *La ciudad y los perros*. Podtrženo autorkou práce).

Užití indikativu v dané komunikační situaci by implikovalo, že mluvčí očekává na svou otázku odpověď. Zatímco sekvenci, kde za otázkou *¿qué querrá?* následuje vnitřní monolog vypravěče, nepociťujeme jako neukončenou, užití indikativu by vyvolalo očekávání odpovědi, čtenář by postrádal matčinu reakci na položenou otázku.

Je možné obecně konstatovat, že ve všech zvolených ukázkách je paradigma *hablará* pocíťováno jako přirozenější a jeho náhrada indikativem (jakkoli není nemožná) se nejeví jako ideální. O jeho pevné pozici v tomto typu výpovědi svědčí ostatně i celková frekvence výskytu interpretačního typu A, která přesahuje 70 %.⁵⁰

50 Procentuální vyjádření je nicméně nutno brát s určitou rezervou, neboť výsledky mohou být zkresleny typem děl, která tvoří subkorpus, s nímž pracujeme. Připomínáme, že se jedná o díla beletristická, pro něž jsou neapelové otázky poměrně hojně užívaným stylistickým prostředkem.

6.1.2 České protějšky zkoumaných konstrukcí

6.1.2.1 Korpusová analýza

6.1.2.1.1 Kritéria vyhledávání

Specifický charakter zkoumaných konstrukcí potvrzuje i analýza jejich českých protějšků, která byla provedena na témže subkorpusu, pouze jsme nyní upustili od dvoufázového vyhledávání s tázacím zájmenem a bez něj, dotaz tak měl podobu:

```
[word="č"][tag="INT"]?[word=".*rá.*|. *ré.*|. *remos"&tag="V.*"].
```

Opět nás zajímají systémové protějšky zkoumaných konstrukcí, otázky translatologického charakteru ponecháváme stranou.

Analýzy proběhly v srpnu 2014. Kritéria pro manuální selekci relevantních a nerelevantních výskytů byla totožná s předchozí analýzou (viz kapitola 6.1.1.1.1). Výsledky zachycuje Tabulka 38.

6.1.2.1.2 Výsledky korpusové analýzy

Český překlad	Počet výskytů	%	
Futurum	59	40,3	
Dokonavý tvar přítomného času	83		
(Že +) kondicionál	27	7,7	
Přítomný čas	41	14,8	
Minulý čas	9		
Infinitiv	2		
<i>Asi</i> + přítomný / minulý čas	26	24,7	
<i>Snad</i> + přítomný / minulý čas	26		
<i>Jestlipak</i> + přítomný / minulý čas	18		
<i>Jestli</i> + přítomný / minulý čas	1		
<i>Třeba</i> + přítomný / minulý čas	5		
<i>Možná</i> + přítomný / minulý čas	1		
<i>Vůbec</i> + přítomný / minulý čas	1		
<i>Skutečně</i> + přítomný / minulý čas	1		
<i>Opravdu</i> + přítomný / minulý čas	2		
<i>Copak</i> + přítomný / minulý čas	4		
<i>Co když</i> + přítomný / minulý čas	2		
<i>Asi</i> + futurum / dokonavý	3		4,3
<i>Snad</i> + futurum / dokonavý	2		
<i>Jestlipak</i> + futurum / dokonavý	6		
<i>Nejspíš</i> + futurum / dokonavý	1		
<i>Což</i> + futurum / dokonavý	1		
<i>Cožpak</i> + futurum / dokonavý	1		
<i>Vůbec</i> + futurum / dokonavý	1		
Modální sloveso <i>moci</i>	8	3,1	
Modální sloveso <i>mít</i> (za povinnost)	3	1,1	
Záporná otázka + přítomný / minulý čas	4		
Záporná otázka + futurum / dokonavý	1	0,3	
Typ: <i>Co se to děje?</i>	6	1,7	
Přeloženo jinak	7	2	
CELKEM	352	100	

Tabulka 38: České překlady španělských tázacích konstrukcí s paradigmtem *hablará*

6.1.2.1.3 Analýza výsledků

Také české protějšky zkoumaných otázek reflektují jejich zvýšenou potenciálnost. Na prvním místě co do četnosti jsou podle očekávání překladatelská řešení, která kopírují španělskou konstrukci (tázací věta se slovesem v budoucím čase, případně v dokonavém tvaru času přítomného), ve 29 % případů je však volena možnost posílení potenciálnosti prostředkem lexikálním (většinou se jednalo o adverbium), sloveso se pak převážně objevovalo v čase přítomném, spíše výjimečně byla potenciálnost posílena dvakrát (LP + futurum / dokonavý tvar slovesa):

Ese Renato de cristal azogado ¿reflejará la nada de mi cielo de zinc?

Tenhle Renato ve rtuťovém zrcadle – zrcadlí snad moje plechové nic?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Mario Benedetti – *Buzón de tiempo*, přel. Jan Matuš, Miloslav Uličný. Podtrženo autorkou práce).

Llaman a la puerta. ¿Quién será? Es el camarero de Paixariños.

Někdo zvoní. Kdo to asi bude? Číšník z Paixariños.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pedro Almodóvar – *Patty Diphusa y otros textos*, přel. Anežka Charvátová. Podtrženo autorkou práce).

6.1.3 Katalánské protějšky zkoumaných konstrukcí

6.1.3.1 Korpusová analýza

6.1.3.1.1 Kritéria vyhledávání

Subkorpus, na němž by bylo možné zkoumat katalánské překlady španělských originálů, případně španělské překlady originálů katalánských, je velmi omezený. *InterCorp* v současné chvíli (srpen 2014) nabízí pouze dvě díla: španělský román *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán* Pabla Tusseta s katalánským překladem *Lo millor que li pot passar a un croissant* (přel. Marta Pera) a katalánský originál *La pell freda* Alberta Sáncheze Piñola se španělským překladem *La piel fría* (přel. Claudia Ortego Sanmartín).

Při zachování podoby dotazu, která byla užita při porovnávání španělštiny s češtinou, jsme získali pět relevantních výskytů zkoumaných konstrukcí.

Ve druhé fázi jsme dohledali katalánské konstrukce se slovesem *deure* v přítomném čase. Protože katalánský subkorpus není lemmatizován, byl dotaz zadán pomocí slovního tvaru *deu*.* (bez rozlišení velkých a malých písmen). Získané výsledky obsahovaly řadu šumů (použití slovesa v oznamovací větě, použití slova *deu* ve významu číslovky *deset* atp.), při omezené velikosti subkorpusu však jejich ruční filtrace nebyla náročná. Tímto způsobem jsme dohledali tři relevantní výskyty, a v konečném součtu jsme tak získali k analýze osm konstrukcí. To je pochopitelně počet značně omezený, a výsledky tohoto zkoumání proto nelze absolutizovat, naznačují však několik zajímavých tendencí.

6.1.3.1.2 Výsledky korpusové analýzy

La pell freda (katalánština → španělština)

I) kat. futurum (probabilitiv) → šp. futurum (probabilitiv):

Els atacs sempre són nocturns, i ara s'allarguen més i més cada jornada. Què passarà quan les nits durin vint hores, o més?

Puesto que los ataques siempre son nocturnos, y la oscuridad se dilata más y más cada jornada, ¿qué ocurrirá cuando las noches duren veinte o más horas?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Albert Sánchez Piñol – *La pell freda*, přel. Claudia Ortego Sanmartín. Podtrženo autorkou práce).

II) kat. modální sloveso *deure* → šp. probabilitiv:

El cap és perfecte. Em refereixo a una perfecció llisa, una esfericitat neta d'aspreses. Una volta esplèndidament rodona, quan en els sers humans acostuma a tenir diverses connotacions i prolongacions. Deu ser així per suportar les pressions abismals?

El cráneo es perfecto. Me refiero a una perfección lisa, una esfericidad limpia de asperezas. Una bóveda espléndidamente redonda, sin hoyos, sin bultos. ¿Será así para soportar las presiones abismales?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Albert Sánchez Piñol – *La pell freda*, přel. Claudia Ortego Sanmartín. Podtrženo autorkou práce).

Lo mejor que le puede pasar a un cruasán (španělština → katalánština)

III) šp. futurum (probabilitiv) → kat. kondicionál:

Es una dirección de Barcelona: me interesa mucho saber hasta qué punto está relacionada con el dominio que te he dado. ¿Podrás conseguir todo eso de los alemanes?

És una adreça de Barcelona: m'interessa molt saber fins a quin punt està relacionada amb el domini que t'he donat. Podries treure'n tot això, dels alemanys?

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Marta Pera. Podtrženo autorkou práce).

IV) šp. probabilitiv → kat. indikativ:

¿Será un sofá barrera suficiente para una bala?, me pregunté.

Un sofá és barrera sufficient per una bala?, em vaig preguntar.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Marta Pera. Podtrženo autorkou práce).

V) šp. probabilitiv (futurum) → kat. probabilitiv (futurum):

¿Sabrà la Fina cómo elaborar algo tan complicado?: he rogado a Nuestra Señora de Microsoft para que no se haga un lío al replicar el ADN, y confío en que algún especialista en genética de la Seguridad Social le explicará despacito lo que tiene que hacer.

Sabrà com elaborar una cosa tan complicada, la Fina?: he pregat a Nostra Senyora de Microsoft perquè no es faci un embolic al replicar l'ADN, i confio que algun especialista en genètica de la Seguretat Social li explicarà a poc a poc què ha de fer.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Marta Pera. Podtrženo autorkou práce).

VI) šp. probabilitiv → kat. modální sloveso *deure*

Ocho mil pelas. ¿Cuánto será en euros? Pensé en pagarla en ese mismo momento, pero preferí que le llegara a mi Estupendo Hermano para joderle un poco la reaparición.

Vuit mil peles. Quant deu ser en euros? Se'm va acudir pagar-la en aquell mateix moment, però vaig preferir que li arribés al meu Magnífic Germà per xeringar-li una mica la reparació. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Marta Pera. Podtrženo autorkou práce).

Estarás contento, ¿no?, me has jodido el día completo. Espero que me expliques a qué viene tanto jaleo.

Deus estar content, eh?, m'has espatllat tot el día. Espero que m'expliquis a què ve tant de rebombori. (ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Marta Pera. Podtrženo autorkou práce).

—¿Qué pasa: más adivinanzas?, ¿por algún sitio se saldrá, no? Tenemos tres pistolas, una porra y un perro de porcelana. Si con todo eso no nos abrimos camino...

—Què passa: més endevinalles?, per algun lloc es deu sortir, no? Tenim tres pistoles, una porra i un gos de porcellana. Si amb tot això no ens obrim camí...

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 16.08.2014. Pablo Tusset – *Lo mejor que le puede pasar a un cruasán*, přel. Marta Pera. Podtrženo autorkou práce).

6.1.3.1.3 Analýza výsledků

Analyzované výskyty, přestože nemnohé, zachycují dva typy španělských tázacích vět s paradigmatem *hablará*. Příklad I představuje tázací větu, v níž v semému slovesa převládá sém [+fut], dubitativní charakter však zůstává zachován (ze širšího kontextu vyplývá, že otázka je neapelová). Příklad II je opět neapelová otázka bez sému [+fut], v níž je v katalánštině využita modální opisná vazba, španělská překladatelka tuto konstrukci nahrazuje probabilitivem. V příkladu III převládá v semému španělského *podrás* opět sém [+fut], sém „non-reálnost“ je však i zde zachován (katalánská překladatelka ho odráží prostřednictvím kondicionálu). Ve IV je španělský probabilitiv nahrazen v katalánštině indikativem, dubitativní charakter otázky však zůstává díky dovětku: *me pregunté / em vaig preguntar*. V příkladu V je v obou jazycích použito paradigmatu *hablará / parlarà*, na rozdíl od I se však zde kloníme k převládající interpretaci dubitativní (se současným zachováním sému [+fut]). Příklady shrnuté v bodu VI pak jsou pak zrcadlovým odrazem př. II, tj. španělská konstrukce s probabilitivem nahrazená v katalánském překladu modální opisnou vazbou.

Výsledky dále potvrzují již dříve konstatované tvrzení, že tázací konstrukce s paradigmatem *hablará* preferují neapelovou interpretaci (s výjimkou př. III byly všechny otázky neadresné), přičemž převaha sému „non-reálnost“ nad sémem [+fut] jí sice otevírá širší prostor, není však nezbytná (viz př. I).

6.2 Závěry

Můžeme konstatovat, že se potvrdila v úvodu vyslovená teze, podle níž probabilitiv plní v tázacích konstrukcích jinou roli než ve větách oznamovacích.

Korpusová analýza odhalila, že se s vysokou frekvencí objevuje v tázacích větách neapelových, přičemž jeho úkolem je poukázat na dubitativní charakter dané výpovědi, což má v komunikaci za následek, že další účastníci rozmluvy nemají potřebu na položenou otázku reagovat. Slovesný tvar je přitom často základním rozlišovacím prvkem mezi otázkou apelovou a neapelovou (v mluveném projevu bychom mohli uvažovat ještě o změnách v intonaci).

To vede k závěru, že v prostředí modálního významu tázacího je v probabilitivu sém „domnělost / probabilitivnost“ nahrazen sémem „dubitativnost“. Pro realizaci paradigmatu *hablará* v tomto typu tázacích vět proto navrhuje termín *dubitativ*, který charakterizujeme jako morfologické vyjádření MV potenciálního dubitativního.

Fakt, že tento modální význam je omezen na prostředí tázacích výpovědí, je pak dalším důkazem vzájemného ovlivňování jednotlivých MV. Vztah, který byl analyzován v této části práce, můžeme chápat dvojím způsobem: prostředí MV tázacího působí na MV potenciální (konkrétně na jeho podtyp MVP probabilitivní) a upravuje některé z jeho významových složek, potlačuje sémy „pravděpodobnost“, „domnělost“ a posiluje dubitativnost. Výskyt dubitativu, tj. jednoho z morfologických vyjádření MV potenciálního, současně mění charakter otázky, konkrétně volní složky MV tázacího, a transponuje ji z prostředí otázek apelových do oblasti tázacích výpovědí neapelových.

Podobná souhra nemusí nastat za všech okolností, je však častá a současné španělštině již relativně pevně zakotvená (jak dokazují korpusové analýzy). V češtině a katalánštině, tedy v jazycích, kde pozice probabilitivu / dubitativu není ve srovnání se španělštinou tak silná, existují jiné nástroje, jak zdůraznit dubitativní charakter otázky. Některé jsou systémové (katalánská konstrukce *deure* + infinitiv, české otázky uvozené *že* + kondicionál), některé nesystémové (např. užití adverbii vyjadřujících MVP v češtině).

Přestože to původně nebylo naším cílem, analýzy nepřímo prokázaly také silné postavení probabilitivu v současné španělštině. Polyfunkčnost paradigmatu *hablará* v rámci MVP je

důkazem jeho začlenění do modálního systému. Zkoumání jeho výskytů v tázacích větách poukázalo sice na jedné straně na silné propojení s původní funkcí těchto slovesných tvarů (tj. vyjádření temporálního významu futurálního), která je od významů „probabilitivnost“, „domnělost“ často neodlučitelná, zároveň však prokázalo, že prostředí, v nichž by toto paradigma mohlo být vnímáno pouze jako indikativ futura (tj. bez současného sému „non-reálnost“), se vyskytují velice zřídka.

Jsou tedy pro nás provedená zkoumání dalším z důkazů, že užívání tohoto paradigmatu pro vyjádření pravděpodobnosti, domnělosti či dubitativnosti nelze již v současném jazyce považovat za přenesené užití futura, a termíny typu *futuro epistémico* či *futuro de conjetura* se tak pro španělštinu nejeví jako vhodné.

7

Modální význam potenciální → modální význam volní

Modální významy, které budou předmětem našeho zkoumání v této kapitole, jsme již na předchozích stranách několikrát analyzovali v souvislosti s jejich propojením s MV hodnotícím a MV tázacím, nyní se zaměříme na jejich vzájemnou kooperaci, jež byla doposud zmiňována spíše okrajově.

MV volní i MV potenciální se vzájemně prostupují v různých oblastech. Je jim společný sém non-reálnosti, který zde definuje děj propozice jako možný, nikoli však naprosto jistý.

Ahern (2008) v souvislosti s predikáty typu *desear, querer, animar, rogar, pedir, exigir, conseguir, permitir, lograr, obligar* konstatuje:

[S]u significado implica que la situación de la oración subordinada se presenta como posible, y por tanto prospectiva (es decir, referida al futuro) con respecto al tiempo de referencia del predicado subordinante. En otros términos, lo que comparten todos estos predicados consiste en el hecho de que determinan que la oración subordinada se entienda como una situación aún no realizada, que puede ser deseable o no (s. 21).

K dalšímu propojování těchto modálních významů dochází u některých sloves, které ve spojení s diktálním subjunktivem stojí na pomezí mezi MVP a MVR. Nowikow (2001) zmiňuje například *admitir*: „este verbo, a diferencia de *imaginar* y *suponer*, se combina con mayor facilidad con el SUBJ. Sin embargo, en tales casos, el significado de *admitir*, con frecuencia, se ve matizado de ‘permiso’ o ‘aceptación’ sin que se pueda excluir la creación de un marco ficticio“ (s. 94).

Nejvýrazněji se však vztah mezi *p* a *v* projevuje v sémantice španělských modálních sloves (MS), těm budeme proto věnovat pozornost na následujících stranách.

7.1 Španělská modální slovesa

Španělská MS mohou vystupovat jak v roli markerů MV potenciálního, tak MV volního. Srovnajme:

Puede estudiar. ≈ Es posible que estudie. // Es capaz de estudiar. / Tiene el permiso para estudiar.

Debe (de) estudiar. ≈ Probablemente estudia. / Tiene la obligación de estudiar.

Tiene que estudiar. ≈ Lo más probable es que estudie. / Tiene la obligación de estudiar.

Španělské gramatiky v souvislosti s konstrukcemi *poder / deber (de) / tener que* + infinitiv hovoří spíše o modálních opisných vazbách (srov. např. Gómez Torrego: 1999; RAE: 2009), my se však podržíme opět Zavadilovy terminologie (srov. např. Zavadil: 1980, s. 114-115) a budeme užívat termínu modální slovesa, který je bližší způsobu, jakým tyto predikáty zkoumáme (zajímají nás především samotná slovesa, nikoli perifrastický charakter konstrukcí, v nichž se objevují).

Neexistuje jednoznačná shoda v tom, kolik modálních sloves můžeme ve španělštině najít. RAE (2009) zmiňuje primárně pouze *tener que, deber (de), poder, haber que* a *haber de* (cf. s. 2140-2150), Gómez Torrego (1999) hovoří i o „otras construcciones de infinitivo con significado de «modalidad»“, k nimž řadí konstrukce se slovesy *lograr, conseguir, intentar, tratar de* a *querer* (cf. s. 3362-3364).

My se budeme věnovat pouze slovesům, které za žádných okolností neumožňují doplnění vedlejší větou se slovesem v subjunktivu. Ze zkoumání dále vyřadíme *haber que*, které se vyskytuje pouze ve třetí osobě a je omezeno na neosobní vyjádření, a *haber de*, které je v mnoha ohledech srovnatelné s *tener que* a liší se spíše stylisticky, nikoli z hlediska modality:

[*Haber de*] [c]on valor obligatorio rivaliza con <*tener que* + infinitivo>. Esto hace que, mientras que esta es, de entre las perífrasis obligativas, la de mayor uso tanto en la lengua oral como en la escrita, aquella aparezca relegada casi de forma exclusiva al lenguaje literario y en clara tendencia a la desaparición. En el registro coloquial es raro su uso. A pesar de todo, coinciden ambas construcciones en significar «obligación activa», la que se impone el hablante, y «obligación pasiva», la que le viene impuesta al hablante (Gómez Torrego: 1999, s. 3355).

Budou tedy předmětem našeho zájmu MS *poder, deber (de)* a *tener que*.

Lingvistické přístupy k jejich zkoumání lze rozdělit do několika skupin, uvedeme nyní ty nejdůležitější vždy se zmíněním několika lingvistických prací, které v dané oblasti považujeme za zajímavé:

- 1.) Jak již bylo zmíněno, konstrukce s těmito slovesy jsou předmětem zájmu lingvistů, kteří se zabývají problematikou opisných slovesných vazeb ve španělštině – např. Gómez Torrego (1999), García Fernández et al. (2006) – tito autoři se nicméně zaměřují právě na jejich perifrastický charakter bez většího zohlednění místa daných MS v modálním systému. Větší důraz na provázání těchto konstrukcí s oblastí modality však klade Fernández de Castro (1999).
- 2.) Druhou skupinu reprezentují autoři, kteří zkoumají sémantiku španělských MS. Ta jsou nezdůvodně dávana do souvislosti s modálními slovesy anglickými (srov. např. Cornillie: 2010) a autoři se orientují na jejich použití v různých kontextech, přičemž se snaží o vytvoření typologie možných interpretací. Podnětné studie z této oblasti nabízejí např. Sirbu-Dumitrescu (1988), Silva-Corvalán (1995) nebo Cornillie (2007; 2010). Obdobně jsme ke zkoumání modálního slovesa *poder* přistoupili i my v kapitole 5.
- 3.) O něco méně je zastoupen třetí možný přístup, který si všímá toho, že španělská MS se chovají odlišně v závislosti na tom, v jakém slovesném čase se ve výpovědi objevují – k tomuto tématu viz např. Laca (2006; 2008), Borgonovo – Cummins (2007).
- 4.) Z hlediska role, kterou plní MS v rámci španělské modality, je jejich problematika pochopitelně zmiňována také v pracích, které zkoumají tuto oblast jako celek – viz Zavadil (1980), Zavadil – Čermák (2010), Haverkate (2002).

V této kapitole se pokusíme o syntézu přístupů č. 2 a 4. Vzhledem k zaměření této práce nás primárně zajímá otázka, co zapříčiňuje, že MS mohou vystupovat jako LV i LP.

Tato polyfunkčnost modálních sloves bývá v souvislosti s nimi vždy zmiňována na předních místech. Nejedná se přitom o jev ojedinělý, který by byl omezen pouze na španělštinu, pozorovat ho můžeme jak v jazycích izolačních (např. angličtina), tak flektivních – srovnajme Štícha et al. (2013), kteří v souvislosti s českým slovesem *muset* rozlišují hned pět významů: *potřebnostní*, *volní*, *pravděpodobnostní*, *nutnostní* a *možnostní* (cf. s. 781-783). Podrobně se problematice českých modálních sloves věnují i Panevová – Benešová – Sgall (1971), kteří hovoří o významech *nutnostním*, *možnostním* a *volním* (cf. s. 127).

RAE (2009) v souvislosti s možnými interpretacemi MS hovoří o *modalidad personal o radical*⁵¹ (odpovídala by významům potřebnostnímu, volnímu a nutnostnímu) a *modalidad epistémica, impersonal o proposicional* (odpovídala by významům pravděpodobnostnímu a možnostnímu) (cf. s. 2140).

V přístupu, z něž vycházíme v této práci, jsou španělská MS uvedena takto:

Klauzární modální konstrukce jsou ve španělštině závazné pro tzv. **modální slovesa** (slovesa s čistě modálním významem): *querer* (MV volní intenční), *tener que* (MV volní nutnostní – nutnost je objektivizovaná vůle), *deber* (MV volní nutnostní), *haber de* (MV volní nutnostní), *poder* (MV potenciální možnostní) (Zavadil – Čermák: 2010, s. 264).

Definice *deber* je později ještě zpřesněna:

Modální sloveso *deber* ‘mít povinnost’ s významem volním nutnostním vyjadřuje ve spojení s infinitivem významový **odstín debitivní**, je-li však užito předložky *de*, nabývá významu **potenciálního probabilitivního**. To je ovšem významové vymezení odpovídající normě spisovného jazyka. V praxi, zejména v jazyce mluveném, jsou obě konstrukce volně zaměňovány (Zavadil – Čermák: 2010, s. 266).

Navážeme na tuto terminologii, v zájmu větší terminologické přesnosti však rozšíříme seznam podtypů MV volního a MV potenciálního. Pro interpretaci, kterou RAE označuje jako *modalidad radical*, budeme užívat termínů MV volní nutnostní / záhodnostní / možnostní, pro interpretaci epistémickou (*modalidad epistémica*) termínů MV potenciální nutnostní / probabilitivní / možnostní.

7.1.1 Vztah mezi vůlí a potenciálností

Vztahu mezi vůlí a možností si všímá již Lyons (1986 [1977]), podle nějž: „the notion of permission [...] is related to possibility in the same way that obligation is related to necessity“ (s. 832). Obdobnou analogii mezi MVV a MVP můžeme najít i u zkoumaných španělských modálních sloves.

51 Toto označení vychází z anglického termínu *root modality*, v souvislosti s MS s ním operuje např. Silva-Corvalán (1995). Viz kapitola 1 této práce.

Tener que a deber (de)

Tato MS ve své volní interpretaci charakterizují obsah výpovědi jako více či méně nezbytný, vynucený příkazem, okolnostmi atp. Sémantický rozdíl mezi oběma je (alespoň v přítomném čase) poměrně subtilní, nicméně patrný:

En contraste con *deber*, *tener que* – en su lectura radical – parece expresar más bien un significado de necesidad inexorable, de condición *sine qua non* para el cumplimiento de la acción. [...] Es lo que las gramáticas tradicionales suelen designar con el término bastante vago de “obligación más fuerte” [...] y que nosotros preferimos llamar “imposición” para distinguirla de la “obligación” expresada por *deber*, que tiene, por contraste, carácter facultativo en cuanto obedece a la simple conveniencia (Sirbu-Dumitrescu: 1988, s. 141).

Pro bližší odlišení těchto významových odstínů můžeme hovořit o MV volním nutnostním (*tener que*) a MV volním záhodnostním (*deber*).

Obdobně jako je u *deber* míra nezbytnosti v rámci volní interpretace oproti *tener que* slabší, je slabší i míra pravděpodobnosti propozice, kterou uvádí v interpretaci potenciální:

En sus usos epistémicos «*tener que* + infinitivo», expresa una inferencia certera o una conclusión palmaria, por oposición a la probabilidad denotada por «*deber de* + infinitivo» [...]. Mientras que *Debe de haber sido muy difícil* deja abierta la posibilidad de que lo que se describe no sea tal como es presentado, en *Tiene que haber sido muy difícil* se expresa la seguridad o el convencimiento del hablante de que la dificultad ha existido efectivamente (RAE: 2009, s. 2145).

Je tedy míra potenciálnosti v případě *deber* relativně nízká, viz sémantická blízkost těchto konstrukcí a výpovědí s probabilitivem, a hovoříme o MVP probabilitivním, zároveň je však vyšší než u konstrukcí s *tener que*, které se velmi přibližují modálnímu významu reálnému, a v souvislosti s ním tak hovoříme o MV potenciálním nutnostním.

Poder

Paralelně míru vůle / potenciálnosti vyjadřuje i MS *poder*, které se nachází na opačné straně škály. Ve své volní interpretaci definuje děj jako teoreticky možný vzhledem ke schopnostem subjektu:

(1) Puedes conducir \approx Estás capacitado para conducir (Tienes el carné de conducir),

případně vnějším okolnostem

(2) Puedes conducir \approx Te doy mi permiso para conducir (Te presto el coche).

Ani v jednom případě však realizace diktálního děje není mluvčím nijak vyžadována, staví se k ní zcela neutrálně, což zapříčiňuje, že obdobné výpovědi je možné zcela přirozeně doplnit vedlejší větou typu *si quieres*. Obdobná konstrukce s MS *deber* či *tener que* je však prakticky vyloučená:

(3) Puedes conducir si quieres.

*Debes conducir si quieres.

*Tienes que conducir si quieres.

Prostřednictvím vět s *poder* (ve volní interpretaci) otevírá mluvčí subjektu **možnost** něco udělat, proto je na místě hovořit o MV volním možnostním.

Interpretace potenciální je opět analogická s interpretací volní. Prostřednictvím *tener que* a *deber (de)* mluvčí vyjadřoval své více (*tener que*) či méně (*deber de*) pevné přesvědčení o platnosti předkládané propozice, *poder* prezentuje tuto propozici pouze jako teoreticky možnou. Vysoká míra potenciálnosti pak otevírá prostor kontrafaktickým doplněním, která jsou s ostatními MS také obtížně představitelná:

(4) Puede estar en la oficina, pero tal vez ya se ha ido.

??Debe de estar en la oficina, pero tal vez ya se ha ido.

*Tiene que estar en la oficina, pero tal vez ya se ha ido.

Paralelismus mezi volní a potenciální interpretací MS má však mnohem hlubší kořeny, které vycházejí ze samotné podstaty pojmů jako možnost, pravděpodobnost či nutnost. Výstižně situaci shrnuje Gómez Torrego (1999) svým konstatováním:

En toda 'probabilidad' se esconde una 'obligación'. Cuando se dice, por ejemplo, *Mi padre debe de estar en casa* (= «es probable que esté...»), el hablante expresa una hipótesis obligado por las circunstancias externas o pragmáticas: porque hay luz en la casa; porque ya es tarde; porque se ha oído algún ruido, etc., es decir, se da una situación 'causa' (las distintas secuencias del *porque*) que obliga a que mi padre esté en casa (s. 3348).

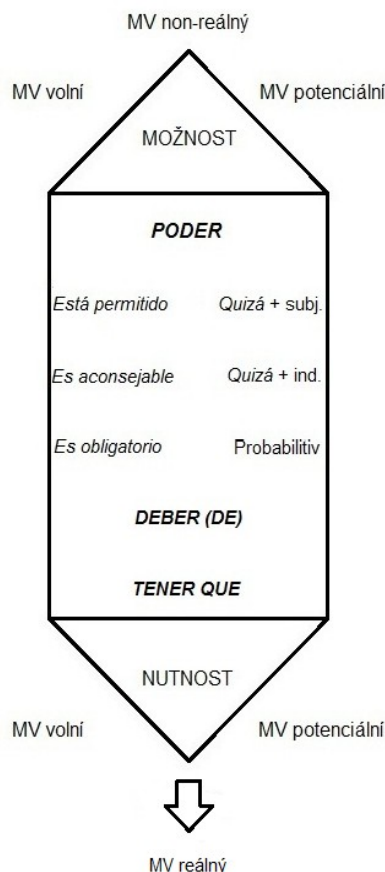
Tento vztah pak pochopitelně platí i obráceně, tj. každá povinnost / nutnost v závislosti na tom, nakolik je silná, ústí do vyšší či nižší míry jistoty. *Puedes conducir* ve své volní interpretaci prezentuje diktální děj jen jako teoreticky dovolený, a tudíž v praxi nejistý, *Tienes que conducir* implikuje nutnost realizace diktální propozice, což vede ke zvýšené pravděpodobnosti, že k ní skutečně dojde.

7.2 Závěry

Sém „non-reálnost“, který je společný MVV i MVP, pojí oba modální významy na bazální úrovni a umožňuje jejich vzájemnou kooperaci. Polysemantičnost modálních sloves je pak pouze vnější manifestací tohoto vztahu.

Jejím nepřímým důkazem může být i výše zmíněná zaměnitelnost *deber* a *deber de*, která by teoreticky měla být markery odlišných MV, vzájemná provázanost modálních významů potenciálního a volního však vede k tomu, že jsou *deber* a *deber de* v praxi běžně zaměňována.

Vztahy mezi MVV a MVP tedy schematicky reprezentujeme takto:

Obrázek 8: MV non-reálný → MV reálný

Východiskem pro MV volní i MV potenciální je alespoň teoretická možnost realizace propozičního děje, která je vyjádřena prostřednictvím MS *poder*, škálu na obou stranách uzavírá nutnost (*deber – tener que*), jejímž logickým vyústěním je modální význam reálný, který propozici charakterizuje jako skutečnou.

Modální slovesa tvoří základní kostru této škály, fakt, že se formálně chovají jako opisné slovesné vazby, tj. neumožňují bližší modální diferenciaci diktálního slovesa, které je obligatorně v infinitivu, však výrazně omezuje možnosti bližšího odstínění subjektivního postoje mluvčího. To je ve španělštině dále vyjadřováno lexikálně a za pomoci verbálních modů. Jsou tedy modální slovesa důležitou součástí španělské modality, nelze je však s ní v žádném případě ztotožňovat.

Zjednodušeně můžeme konstatovat, že jejich důležitost je přímo úměrná tomu, nakolik verbální systém konkrétního jazyka tíhne k analytičnosti. Není v žádném případě náhodné, že izolární angličtina disponuje relativně širokým spektrem modálních sloves, která jí umožňují další

odstupňování různých postojů mluvčího. Zároveň jsou tato slovesa užívána s vysokou frekvencí i tam, kde po nich španělština sáhnout nemusí.

Srovnajme například tyto ukázky z paralelního korpusu:

I mean you may think it's a long way down the road to the chemist, but that's just peanuts to space.

Quiero decir que quizá piense que es como un largo paseo por la calle hasta la farmacia, pero eso no es nada comparado con el espacio.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 25.08.2014. Douglas Adams – *The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy*, přel. Benito Gómez Ibáñez. Podtrženo autorkou práce).

They must have Bernini references.

Habrá referencias a Bernini.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 25.08.2014. Dan Brown – *The Da Vinci Code*, přel. Juanjo Estrella. Podtrženo autorkou práce).

It was thought that you might turn far aside to avoid pursuit, and become lost in the Wilderness.

Se decía que tú harías un rodeo para evitar que te persiguieran y que te perderías en las tierras desiertas.

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 25.08.2014. J. R. R. Tolkien – *The Fellowship of the Ring*, přel. Luis Domènech. Podtrženo autorkou práce).

'I could have gone deeper if I'd known -'

Hubiera ido más a fondo, de haber sabido que...

(ÚČNK – InterCorp. Cit. 25.08.2014. Francis Scott Fitzgerald – *The Great Gatsby*, přel. E. Piñas. Podtrženo autorkou práce).

Španělština, která zachovává flektivní charakter verbálního systému, tak široké prostředí pro uplatnění MS nepotřebuje, neboť dokáže odlišovat mnohdy i velmi subtilní modální rozdíly kombinací lexikálních prostředků a slovesných způsobů – indikativu, subjunktivu, probabilitivu a kondicionálu.

V této souvislosti můžeme připomenout také situaci v italštině, jež disponuje obdobným systémem modů, zatímco repertoár modálních sloves je tu dokonce ještě omezenější

než ve španělštině (více k tomu viz kapitola 1). Naopak si můžeme povšimnout výraznější role modálního slovesa *deure* v katalánštině, kde se jeden ze slovesných způsobů (probabilitiv / dubitativ) prosazuje s většími obtížemi než ve španělštině (viz kapitola 6).

8

Závěry

Můžeme na tomto místě konstatovat, že se potvrdil původní předpoklad, podle něž ke kombinaci či prolínání více modálních významů dochází na všech úrovních jazyka, a problematiku šedých zón tak v žádném případě nelze označit za marginální. Případové studie uvedené v jednotlivých kapitolách naopak jasně dokázaly, že šedých zón je uvnitř modálního systému velké množství, jsou jeho neoddělitelnou součástí a jejich zkoumání se pro hlubší poznání španělské modality ukázalo jako velmi užitečné, v mnoha případech i nezbytné.

Přestože jsme od počátku očekávali, že oblastí přechodů mezi MV bude relativně mnoho, jejich počet a především šíře způsobů, jimiž se modální významy prolínaly, tato očekávání dalece předčily. Několikrát jsme se přitom setkali s prostředím, v němž se postupovaly dokonce více než dva MV.

8.1 Typy přechodů mezi MV

Typy přechodů mezi MV můžeme shrnout do tří základních typů: škálová realizace, souběh MV a prolínání MV v jejich základu.

8.1.1 Škálová realizace

O tomto typu bylo pojednáno v kapitole 1, jež se věnovala vztahům mezi modálním významem reálným a modálním významem potenciálním.

Bylo konstatováno, že tento vztah je v rámci španělského modálního systému ojedinělý, neboť zde nedochází ke kumulaci dvou MV, nýbrž k jejich postupnému přechodu. Tento přechod má přitom řadu fází, které se v praxi projevují prostřednictvím širokého spektra částečně synonymních výrazů potenciálnosti / reálnosti, které španělský mluvčí může, za určitých okolností, doplnit kongruenčním subjunktivem.

Alternace mezi indikativem a subjunktivem pro odstínění drobných sémantických rozdílů je prostředkem pohybu na škále, který v jazycích, jako je angličtina, nemá žádný přímý protějšek. Ten však postrádá i flektivní čeština, která prostřednictvím alternace mezi indikativem a kondicionálem nedokáže systémově postihnout tytéž významové odstíny, které jsou vyjadřovány ve španělštině. V úvodní kapitole bylo poukázáno na to, že škálová realizace je odlišná i v jazycích románských – viz italština, která s konjunktivem v obdobných konstrukcích nakládá jiným způsobem (srov. *creo que es – credo che sia; quizás es / sea – forse è*). Vyplývá tedy, že škála je i v jazycích velmi blízkých organizována odlišným způsobem.

Zkoumání provedená v kapitole 1 zároveň naznačila, že její vnímání je do jisté míry podřízeno i idiolektu konkrétního mluvčího (tj. u rozdílných autorů, jejichž díla nabízely korpus, převládá nezřídka v obdobných prostředích jiný slovesný způsob). To nás opět přivádí k závěru, že modalita je oblastí nesmírně komplikovanou a citlivou na subjektivní postoj mluvčích. Jeví se tak jako nezbytné chápat modalitu jazykovou jako oblast nezávislou na modalitě logické a zároveň se potvrzuje nutnost vytváření samostatných teoretických modelů této oblasti pro každý jazyk zvlášť.

8.1.2 Souběh MV

Tento typ vztahu jsme nejdůkladněji pozorovali v kapitole 3, kde byla analyzována prostředí, v nichž se souběžně objevovaly MV potenciální a MV hodnotící.

Vztah mezi těmito dvěma MV se, v kontextu ostatních studií, projevil jako nejvolnější. K současnému výskytu těchto dvou modálních významů docházelo pouze v konstrukcích uvozených některými slovesy – konkrétně jsme se zaměřili na *esperar* a *temer(se)*, eventuálně by bylo možné uvažovat i o dalších jako *confiar* či *comprender*, zmíněny byly také konstrukce *s es probable / posible que*. Celkově je však možné konstatovat, že MVP a MVH se v praxi projevují jako relativně nezávislé.

V dalších kapitolách jsme naznačili i další případy výskytů tohoto typu vztahu (srov. např. sloveso *admitir* – viz kapitola 7), souvislou pozornost jsme však později zaměřovali na méně izolované projevy vztahů mezi modálními významy.

Tento typ se od výše zmíněné škálové reprezentace zásadním způsobem odlišuje, neboť sémy vlastní každému z daných MV se ve výpovědi objevují současně. Zkoumání přitom dokázala, že jejich výskyt v rámci jedné výpovědi není možné označit za pouhou koexistenci, v níž by se dva MV objevovaly vedle sebe, aniž by na svou vzájemnou přítomnost nějak reagovaly. Analýzy konkrétních výskytů konstrukcí, v nichž se objevovaly sémy „hodnocení“ i „potenciálnost“,

poukázaly na to, že modální významy jsou v těchto případech schopny vzájemné kooperace. Projevem této kooperace byl pak výskyt kongruenčního subjunktivu v diktu. Tato modální kongruence se zároveň ukázala jako zcela systémová, tj. diktální subjunktiv jasně převažoval u všech zkoumaných konstrukcí, jeho eventuelní absence pak byla vysvětlitelná oslabením jednoho ze dvou MV.

Toto zjištění se může jevit jako poměrně překvapující, především v kontextu toho, co bylo řečeno výše, tj. že tento typ vztahu je v rámci modálního systému španělštiny nejméně výrazný a prostředí pro jeho uplatnění jsou omezená. Fakt, že i zde modalita na současný výskyt dvou MV reaguje zcela pravidelně, je pro nás důkazem, nakolik je oblast šedých zón pro jazyk přirozená, je jeho pevnou součástí a zároveň jak výraznou modální citlivost v této oblasti španělština projevuje.

I na tomto místě je možné konstatovat, že při srovnání dané oblasti napříč více jazyky (v případě souhry MV hodnotícího a MV potenciálního byly provedeny stručné kontrastivní studie anglicko-španělské a španělsko-české) jsme se setkali s výraznými odlišnostmi. V našem případě ani jeden z porovnávaných jazyků nereagoval na současný výskyt hodnocení a potenciálnosti tak výrazně jako španělština, což opět svědčí pro chápání modálních systémů jednotlivých jazyků jako do určité míry provázaných, v konečném důsledku však zcela nezávislých.

8.1.3 Prolínání dvou MV v jejich základu

S tímto typem realizace jsme se v průběhu práce setkali nejčastěji. V kapitolách 4, 5, 6 a 7 jsme se z více úhlů zabývali otázkami spojenými s modálními významy volním a tázacím, které se ukázaly jako výrazně závislé nejen jeden na druhém (volní složka je inherentní součástí MVT), nýbrž i na významech dalších. Jednou z významových složek MV volního je sém „potenciálnost“, tj. nejistota o realizaci diktálního děje, a sém „hodnocení“, který se vztahuje k ději, jenž mluvčí prezentuje jako předmět své vůle. Potenciálnost v sobě (vedle sému „vůle“ – tj. žádost o sdělení nějaké informace) nese také modální význam tázací (děj, který je předmětem otázky, nemůže být prezentován jako jistý).

Takto častý (a opět zcela přirozený) souběh modálních významů již v samotném základu některých z nich prokazuje, že studované šedé zóny nejsou oblastmi, v nichž by docházelo k jakémusi pnutí uvnitř španělské modality, nejsou prostředními *a priori* problémovými, s nimiž se jazyk snaží vyrovnat. Naopak jsou začasť zcela nezbytné pro jeho správné fungování – nelze položit otázku bez volní složky (a to ani v případě otázek rétorických – viz kapitoly 5 a 6), nelze vyjádřit vůli bez současného hodnocení eventuelní události (viz kapitola 4).

8.1.4 Shrnutí

Z pozorování představených v kapitolách 8.1.1-8.1.3 vyplývá jeden poměrně překvapující závěr.

Při zkoumání šedých zón španělské modaloty jsme se setkali pouze se třemi modálními významy, které v sobě primárně neobsahují i sémý vlastní jiným MV: jsou jimi MV potenciální, MV reálný a MV hodnotící.

Silné postavení MV potenciálního a reálného v rámci španělské modaloty, které z tohoto závěru vyplývá, bylo očekávané. Status (ne)jistoty mluvčího (či epistémické modaloty) nebývá v pracích věnujících se modalitě zpochybňován (srovnejme v této souvislosti kap. 1.3, v níž byly představeny různé typy přístupů ke zkoumání této oblasti – zatímco prostředky vyjádření vůle / nutnosti chápali různí autoři odlišným způsobem a organizovali je nesterajně, chápání epistémické modaloty jako jednoho z pilířů modaloty je v zásadě jednotné).

Analýzy provedené v rámci této práce nicméně dovádějí k závěru, že dalším základním modálním významem je ve španělštině MV hodnotící, který je v mnoha koncepcích odsunut na okraj zájmu (ve slovanské lingvistice se například o emocionalitě jako o jednom z modálních významů často neuvažuje vůbec).

Svědčí-li situace ve španělštině jednoznačně pro chápání oblasti osobního hodnocení jako oblasti modální (viz užití kongruenčního subjunktivu ve výpovědích s MVH), pak naše zkoumání nás dovedla k poznání, že tento modální význam je v rámci španělského modálního systému nejen nezpochybnitelný, jeho postavení je dokonce důležitější, než bývá všeobecně souzeno. Nezbývá tedy než opět konstatovat, že univerzalisticky pojaté koncepce, které ve svém základu operují pouze se základní dichotomií epistémická / deontická modalita, jsou pro španělštinu zcela nedostatečné.

8.2 Chápání modaloty ve světle získaných poznatků

V návaznosti na vše, co bylo uvedeno výše, chápeme tedy španělskou modalitu jako oblast naprosto specifickou (tj. jen obtížně porovnatelnou s modalitou jiných jazyků⁵²) a také nesmírně složitou, již není možné popsat pouze za pomoci několika předem stanovených typů spjatých v rámci jedné koncepce. Taková koncepce, je-li vytvořena pečlivě a s ohledem na španělštinu, může sloužit jako velmi dobré východisko, ani při použití přesné terminologie

52 Tímto pochopitelně nechceme naznačit, že by právě španělská modalita byla oproti modalitám jiných jazyků něčím výjimečná, jako specifickou a relativně samostatnou chápeme modalitu jakéhokoli jazyka.

a rozsáhlého inventáře podtypů jednotlivých typů modalit (či modálních významů) ji však nelze absolutizovat.

Šedé zóny chápeme jako inherentní součást španělského modálního systému, domníváme se přitom, že jsou natolik rozsáhlé, že by bylo obtížnější najít oblast, v níž by k naprosto žádnému sepětí dvou MV nedocházelo, než oblast, v níž by se alespoň dva modální významy na nějaké úrovni nepropojovaly. Nalezli jsme řadu situací, kdy bylo nutno uvažovat o souběhu nikoli dvou, nýbrž tří MV. Je otázkou do budoucna, zda tento počet je možné považovat za konečný, či zda existují i prostředí, jež umožňují vzájemné ovlivnění čtyř či dokonce více modálních významů. Jsme přesvědčeni, že prozkoumání těchto oblastí, které prozatím stojí na samém okraji zájmu, by mohlo do diskuse o povaze španělského (i jiného) modálního systému přinést mnoho nového.

Résumé

Tato práce se zabývá oblastmi uvnitř španělské modaloty, v nichž jsou spolu v kontaktu dva modální významy (MV). Tato prostředí jsou nazývána *šedými zónami* a objevují se napříč celým modálním systémem. Při jejich studiu vycházíme z koncepce modaloty vypracované Zavadilem (Zavadil: 1968; 1975; 1979a; 1979b; 1980; 1995; Zavadil – Čermák: 2008; 2010) a zaměřujeme se na šest oblastí, kde se vzájemně ovlivňují různé MV.

Kapitola první přináší úvod do problematiky studia modaloty a představuje důvody, pro něž nepovažujeme za vhodné popisovat ji prostřednictvím univerzalisticky pojatých koncepcí. V této části je také stručně představena terminologie, jíž je v práci užíváno.

Ve druhé kapitole se věnujeme vztahům mezi modálním významem reálným a modálním významem potenciálním. Konstatujeme, že tento vztah může být reprezentován pomocí číselné osy, která zobrazuje odlišné stupně jistoty, které mluvčí vyjadřuje vzhledem k obsahu výpovědi. Je představena metodologie, která umožňuje nalézt přibližnou pozici konkrétních konstrukcí na ose. Ta je doplněna o korpusovou studii, skrze níž je možné určit míru potenciálnosti obsaženou v jednotlivých lexikálních vyjádřeních MVP. Docházíme k závěru, že španělští mluvčí disponují dvěma hlavními prostředky, jak se pohybovat na této ose: volbou konkrétního LP a volbou modu, jež je nicméně do jisté míry podřízena charakteru modalizátoru.

Třetí kapitola se zabývá španělskými slovesy *esperar* a *temer(se)*, která v sobě kombinují sémy „potenciálnost“ a „hodnocení“. Cílem je určení převládajícího MV, s nímž se v diktu realizuje modální kongruence. Analýzy, jež obsahují i kontrastivní španělsko-české a anglicko-španělské studie, naznačují, že převládajícím modálním významem je v tomto případě MVP, přičemž MVH funguje v těchto konstrukcích obdobně jako např. *negace* v konstrukcích s modálním významem potenciálním, tj. kongruenci upevňuje, sám ji však nevytváří (na korpusu byly nalezeny výskyty, v nichž byla míra *h* poměrně silná, při současné malé míře potenciálnosti však byl ve vedlejší větě užít indikativ). Analýzy také prokázaly, že tradičně předkládané české překlady typu *doufat / bát se* pro *esperar / temer(se)* + subjunktiv a *očekávat / obávat se* pro *esperar / temer(se)* + indikativ jsou zavádějící a neodrážejí věrně situaci ve španělštině.

Čtvrtá kapitola se věnuje vztahům mezi MV volním a MV hodnotícím. Docházíme k závěru, že tyto modální významy jsou velmi úzce propojeny, neboť není možné vyjádřit vůli bez současného hodnocení události, která je předmětem této vůle. Je představena klasifikace lexikálních vyjádření vůle, která bere v potaz míru osobního hodnocení, již v sobě obsahují. Zkoumání

provedená v této části dokazují, že právě míra *h* je v některých případech rozhodujícím faktorem pro volbu konkrétního LV.

Pátá kapitola se zaměřuje na vztah mezi MV volním a MV tázacím. Také zde je provázání velmi úzké, neboť každá otázka obsahuje v sobě také sém vůle (*Chci vědět...*). V této části omezujeme naše zkoumání na otázky uvozené modálním slovesem *poder*. Skrze korpusovou analýzu se snažíme odhalit, zda (vedle znalosti širšího kontextu výpovědi) existují ještě další faktory, které pomáhají posluchači správně tyto konstrukce interpretovat a přiměřeně na ně zareagovat. Zkoumání odhalila, že těmito faktory jsou především slovesná osoba a čas modalizátoru *poder* a dále sémantika plnovýznamového slovesa (infinitivu), který za ním následuje.

Šestá kapitola zkoumá modální významy tázací a potenciální. Zabýváme se tázacími konstrukcemi uvozenými paradigmatem *hablará*. Naším cílem je zjištění, jakou roli tyto slovesné tvary zastávají v rámci tázacích vět. Docházíme k závěru, že jejich přítomnost v mnoha případech ovlivňuje charakter otázky, která je transponována z oblasti otázek apelových (tedy těch, u nichž je očekávána reakce adresáta) do oblasti otázek neapelových (tyto klade mluvčí sám sobě a reakci na ně neočekává).

Sedmá kapitola se zabývá MV volním a MV potenciálním. Skrze bližší prozkoumání španělských modálních sloves *poder*, *deber (de)* a *tener que* se snažíme odhalit vztahy, které panují mezi potenciálností a vůlí. Pozorování provedená v této části ústí v závěr, že modální významy volní a potenciální jsou úzce propojeny, neboť oběma je společný sém non-reálnost, jenž má své východisko v teoretické možnosti realizace nějaké činnosti (ta je reprezentována prostřednictvím modálního slovesa *poder*), která graduje až do nutnosti (MV volní nutnostní a MV potenciální nutnostní reprezentované MS *tener que*). Logickým dalším stupněm je pak představení děje jako reálného (tedy MVR). Poukázáním na návaznost analyzovaných MV na MV reálný se kruhově vracíme ke kapitole první, v níž byl analyzován právě tento modální význam.

Osmá kapitola obsahuje shrnutí závěrů, k nimž jsme během psaní práce dospěli. Jejich prostřednictvím je prezentován názor, že šedé zóny jsou zcela přirozenými částmi španělského modálního systému, který je s nimi schopen operovat, a podobně i mluvčí (třebaže nevědomě) je dokáže ve svých výpovědích využívat a na souběh více MV bez problémů reagovat.

Resumen

El presente trabajo se dedica al análisis de las zonas de la modalidad española donde se encuentran en contacto dos significados modales (o tipos de modalidad). Estas áreas, denominadas *zonas grises*, se hallan a varios niveles del sistema modal español. Partiendo del concepto de modalidad propuesto por Zavadil (Zavadil: 1968; 1975; 1979a; 1979b; 1980; 1995; Zavadil – Čermák: 2008; 2010), nos concentramos en seis entornos diferentes donde dos significados modales pueden entrar en combinación.

En el primer capítulo, hacemos una introducción a la problemática del estudio de la modalidad y presentamos los motivos por los cuales no consideramos idóneos los conceptos universales aplicados en esta área. Este capítulo incluye también una breve introducción a la terminología de Zavadil utilizada a lo largo del trabajo.

El segundo capítulo se dedica a las relaciones entre el significado modal real y el significado modal potencial. Constatamos que este tipo de relación se puede mostrar a través de una escala con la cual representar las diferentes posturas del hablante en relación con el contenido de su proposición. Presentamos una metodología para determinar la posición aproximativa de cada enunciado en la escala y la completamos con un estudio basado en los datos del corpus paralelo *InterCorp*, que nos ayuda a determinar el grado de potencialidad que expresan las diferentes expresiones léxicas del significado modal potencial. Llegamos a la conclusión de que los hablantes de español disponen de dos instrumentos que facilitan el desplazamiento por la escala: la selección de un LP concreto y la selección modal, limitada sin embargo esta última por las características de la expresión léxica.

El tercer capítulo incluye un estudio de dos verbos españoles: *esperar* y *temer(se)*, que combinan en sus respectivos sememas los significados modales potencial y valorativo. El objetivo del estudio es la determinación del significado modal predominante, por medio del cual se efectúa la congruencia modal. Los estudios que incluyen análisis contrastivos español-checo e inglés-español indican que el SM predominante no es el valorativo, sino el potencial. El SM valorativo tiene una función similar a la de la negación. Es capaz de fortalecer, en tales casos, la congruencia modal (el subjuntivo aparece mucho más a menudo con los verbos *esperar* y *temer(se)* que con otras expresiones léxicas de SM potencial sin negar), mas no es capaz de crearla por sí solo (hemos hallado ejemplos de construcciones que contienen un grado relativamente alto del sema “valoración”; aun así, hallándose reducido el sema de “potencialidad”, el modo dictal resulta el indicativo). Los análisis también demuestran que las traducciones checas que suelen ofrecer

las gramáticas para representar la diferencia semántica entre *esperar / temer(se) + subjuntivo* y *esperar / temer(se) + indicativo* (*doufat / bát se // očekávat / obávat se*) resultan engañosas y no son capaces de reflejar la diferencia de significado que se da en español.

El cuarto capítulo examina las relaciones entre los SM volitivo y valorativo. Constatamos que estos dos significados modales están estrechamente ligados ya que la expresión de la voluntad no es posible sin la simultánea expresión de la valoración emotiva del hecho presentado como objeto de la voluntad. Realizamos una clasificación de las expresiones léxicas del SM volitivo (LVo). Esta tiene como punto de partida el nivel del sema “valoración” incluido en tales expresiones. Llegamos a la conclusión de que hay situaciones en las que es justamente este nivel de valoración personal del hecho prospectivo lo que decide sobre la elección del LVo concreto.

En el quinto capítulo, tratamos los SM volitivo e interrogativo. También en este caso ambos SM se hallan estrechamente ligados ya que cada interrogación contiene en sí un factor volitivo (*Quiero saber...*). Nos limitamos al estudio de las construcciones interrogativas españolas introducidas por el verbo modal *poder*. Mediante un análisis del corpus intentamos determinar los factores que ayudan al interlocutor a descifrar el significado pretendido del enunciado (si se trata de una pregunta real o de un mandato cortés). El estudio nos lleva a la conclusión de que, efectivamente, existen factores que no están relacionados con el contexto más amplio y que sirven para realizar una interpretación concreta. Se trata de la persona y del tiempo verbal del verbo *poder* y de la semántica del infinitivo que le sigue. En la mayoría de los casos, son suficientes para poder predecir la reacción que se espera del interlocutor.

El sexto capítulo analiza las relaciones entre el SM interrogativo y el potencial. Trata el tema de las preguntas introducidas por el probabilitivo. Nuestro objetivo es descubrir cuál es la función de estas formas verbales dentro del marco de la interrogación. El análisis revela que su presencia muchas veces determina el carácter de la pregunta, que se transpone del ámbito de las preguntas apelativas (aquellas que requieren una respuesta del interlocutor) al ámbito de las preguntas no-apelativas (aquellas que se hace el hablante a sí mismo).

En el séptimo capítulo, analizamos las relaciones entre los SM volitivo y potencial. Estudiando la semántica de los verbos modales españoles, intentamos determinar la relación entre la voluntad y la potencialidad. A partir de las observaciones realizadas a lo largo de este capítulo, podemos constatar que dichos significados modales están estrechamente unidos ya que para ambos el punto de partida es la posibilidad de que un hecho se realice (representada por el verbo *poder*), posibilidad graduable hasta obtener una obligación o probabilidad muy fuerte (representada por *deber* y *tener que*) o incluso desembocar en la certeza absoluta (significado modal real).

El octavo capítulo incluye un resumen de las conclusiones a las que hemos llegado a lo largo del trabajo, gracias a las cuales trazamos la opinión de que las zonas grises de contacto entre varios significados modales son del todo naturales, de que el sistema modal es perfectamente capaz de operar con ellas (siendo incluso muchas veces imprescindibles para su funcionamiento), y de que los hablantes a su vez (aun si inconscientemente) saben utilizarlas así como reaccionar correctamente ante la concurrencia de dos significados modales.

Bibliografie

- AIKHENVALD, Alexandra (2006): *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- ALCÁZAR, Asier (2010): Information source in Spanish and Basque: a parallel corpus study. In *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Gabriele Diewald; Elena Smirnova (eds.). Berlin – New York: De Gruyter Mouton, s. 131-156.
- AHERN, Aoife (2008): *El subjuntivo: contextos y efectos*. Madrid: Arco Libros.
- ARCE CASTILLO, Ángela (1998): Los conectores pragmáticos como índices de modalidad en español actual. *E. L. U. A.* 12, s. 9-23.
- AUROVÁ, Miroslava (2013): El uso del subjuntivo/indicativo con el operador de modalidad quizá(s): Análisis del corpus. *Écho des études romanes* 9/1, s. 19-33.
- AUSTIN, John Langshaw – URMSON, James Opie – SBISÀ, Marina (1975): *How to Do Things with Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- BADIA MARGARIT, Antonio M. (1985): *Gramática catalana. Tomo I*. Madrid: Gredos.
- BALLY, Charles (1965): *Linguistique générale et linguistique française*. Bern: Éditions France Berne.
- BECKER, Martin (2010): Mood in Rumanian. In *Mood in the Languages of Europe*. Björn Rothstein – Rolf Thieroff (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 251-269.
- BECKER, Martin G. – REMBERGER, Eva-Maria (eds.) (2010): *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Berlin: De Gruyter.
- BELL, Anthony (1980): Mood in spanish: A discussion of some recent proposals. *Hispania* 63/2, s. 377-390.
- BELLO, Andrés (1988): *Gramática de la lengua castellana*. Madrid: Edaf.
- BLÜHDORN, Hardarik – REICHMANN, Tinka (2010): Modal readings of sentence connectives in German and Portuguese. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.) Berlin: De Gruyter, s. 15-38.
- BOLINGER, Dwight (1974): One subjunctive or two?. *Hispania* 57/3, s. 462-471.
- BORGONOVO, Claudia – CUMMINS, Sarah (2007): Tensed modals. In *Coreference, Modality, and Focus*. Luis Eguren – Olga Fernández Soriano (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- BORREGO, J. – ASENCIO, J. G. – PRIETO, E. (1992): *El subjuntivo: valores y usos*. Madrid: Sociedad General Española de Librería.
- BOSQUE, Ignacio (ed.) (1990a): *Indicativo y subjuntivo*. Madrid: Taurus.
- BOSQUE, Ignacio (1990b): Las bases gramaticales de la alternancia modal. Repaso y balance. In *Indicativo y subjuntivo*. Ignacio Bosque (ed.). Madrid: Taurus, s. 13-65.
- BOSQUE, Ignacio – DEMONTE, Violeta. (eds.) (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española, II*. Madrid: Espasa Calpe.
- BRANDT, Per Aage (2004): Evidentiality and enunciation. A cognitive and semiotic approach. In *Perspectives on Evidentiality and Modality*. Juana Marín Arrese (ed.). Madrid: Editorial Complutense, s. 3-10.
- BRENNER, Katja (2009): Formas de modalización del español. El superlativo absoluto con sufijo *-ísimo*. In *Deixis y modalidad en textos narrativos*. Gerda Hassler – Gesina Volkmann (eds.). Münster: Nodus Publikationen.
- BURÁŇOVÁ, Eva (1979): Vztah mezi pravděpodobnostní, dispoziční a záměrovou modalitou. *Slovo a slovesnost* 40, s. 98-101.
- BYBEE, Joan. – FLEISCHMAN, Suzanne (eds.) (1995): *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: Benjamins.
- BYBEE, Joan – PERKINS, Revere – PAGLIUCA, William (1994): *The Evolution of Grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- COATES, Jennifer (1983): *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croon Helm.
- COOK, Gerard LeStrang (1975): *Mode, Code, and Performance: Analyses and discussion of the indicative/subjunctive contrast in Spanish with reference to a theory of language use*. Los Angeles: University of California.
- CORNILLIE, Bert (2007): *Evidentiality and Epistemic Modality in Spanish (Semi-)Auxiliaries: A cognitive-functional approach*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- CORNILLIE, Bert (2010): An interactional approach to epistemic and evidential adverbs in Spanish conversation. In *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Gabriele Diewald – Elena Smirnova (eds.). Berlin – New York: De Gruyter Mouton, s. 309-330.
- Český národní korpus – InterCorp [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupné z: <<http://www.korpus.cz>>.
- ČSAV (1986): *Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.

- DARDANO, Maurizio – TRIFONE, Pietro (1989): *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- DECLERCK, Renaat (2011): The definition of modality. In *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. Adeline Patard – Frank Brisard (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 21-44.
- De HAAN, Ferdinand (2006): Typological approaches to modality. In *The Expression of Modality*. William Frawley (ed.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, s. 27-69.
- DeMELLO, George (1999): ['Lo' + adjetivo + 'es que'] seguido de indicativo/subjuntivo: 'lo importante es que tienes/tengas amigos'. *Hispanic Review* 67, s. 493-507.
- DIEWALD, Gabriele – SMIRNOVA, Elena (eds.) (2010): *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Berlin – New York: De Gruyter Mouton.
- DIMITRIU, Corneliu (1979): *Gramatica limbii române explicată*. Iași: Editura Junimea.
- DUMITRESCU, Domnița (1993): Función pragma-discursiva de la interrogación ecoica usada como respuesta en español. In *Aproximaciones pragmalingüísticas al español*. Henk Haverkate – Kees Hengeveld – Gijs Mulder (eds.). Amsterdam: Rodopi, s. 51-85.
- DUŠKOVÁ, Libuše et al. (2006): *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia.
- EGUREN, Luis – FERNÁNDEZ SORIANO, Olga (eds.) (2007): *Coreference, Modality, and Focus*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- FENTE GÓMEZ, Rafael – FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Jesús – FEIJÓO, Lope (1977): *El subjuntivo*. Madrid: Ediciones Aravaca.
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Jesús (1987): *El subjuntivo*. Madrid: EDI-6.
- FERNÁNDEZ DE CASTRO, Félix (1999): *Las perífrasis verbales en el español actual*. Madrid: Gredos.
- FLEISCHMAN, Suzanne (1995): Imperfective and irrealis. In *Modality in Grammar and Discourse*. Joan Bybee – Suzanne Fleischman (eds.). Amsterdam: Benjamins, s. 519-551.
- FRANZ, Annika (2009): ¿Modalización mediante la deixis personal? Un análisis del uso de *yo* y *tú* en diálogos de novelas. In *Deixis y modalidad en textos narrativos*. Gerda Hassler – Gesina Volkmann (eds.). Münster: Nodus Publikationen, s. 107-122.
- FRAWLEY, William (ed.) (2006): *The Expression of Modality*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- FRIEDMAN, Victor (1997): On the number of paradigms in the Romanian presumptive mood (modul prezumtiv). *Studii și cercetări lingvistice* 48, s. 173-179.

- FUENTES RODRÍGUEZ, Catalina (1991): Algunas reflexiones sobre el concepto de modalidad. *RESLA* 7, s. 93-108.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Luis et al. (2009): *Diccionario de perífrasis verbales*. Madrid: Gredos.
- GILI GAYA, Samuel (1966): *Curso superior de la sintaxis española*. La Habana: Edición Revolucionaria.
- GIURGEA, Ion – SOARE, Elena (2010): Modal non-finite relatives in Romance. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.). Berlin: De Gruyter, s. 67-94.
- GOLDIN, Mark (1974): A psychological perspective of the Spanish subjunctive. *Hispania* 57/2, s. 295-301.
- GÓMEZ TORREGO, Leonardo (1999): Los verbos auxiliares. Las perífrasis verbales de infinitivo. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ignacio Bosque – Violeta Damonte (eds.). Madrid: Espasa Calpe, s. 3323-3389.
- GONZÁLEZ CALVO, José Manuel (1995): Sobre el modo verbal en español. *Anuario de estudios filológicos* 15, s. 177-203.
- GONZÁLEZ VÁZQUEZ, Mercedes (2002): Hacia un concepto de modalidad. *Linguistica Pragmática* 12/2, s. 57-82.
- GRANDE ALIJA, Francisco (2002): *Aproximación a las modalidades enunciativas*. León: Universidad de León, Secretariado de Publicaciones y Medios Audiovisuales.
- GREPL, Miroslav (1973): Vyjadřování modalitní kategorie záměru. *Slovo a slovesnost* 34/1, s. 44-47.
- GREPL, Miroslav (1979): Některé problémy jistotní modality. *Slovo a slovesnost* 40/2, s. 102-104.
- GUITART, Jorge (1990): Aspectos pragmáticos del modo en los complementos de predicados de conocimiento y de adquisición de conocimiento en español. In *Indicativo y subjuntivo*. Ignacio Bosque (ed.). Madrid: Taurus, s. 315-329.
- GUȚU ROMALO, Valeria (ed.) (2008): *Gramatica limbii române I: Cuvântul. Tiraj nou, revizuit*. București: Editura Academiei Române.
- HAMPLOVÁ, Sylva (2004): *Mluvnice italštiny*. Praha: Leda.
- HASSLER, Gerda (1996): El valor citativo de las formas verbales. In *El verbo en español: aspectos morfosintácticos, sociolingüísticos y lexicogenéticos*. Gerd Wotjak (ed.). Frankfurt am Main: Vervuert, s. 81-92.
- HASSLER, Gerda (2010): Epistemic modality and evidentiality and their determination on a deictic basis. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.) Berlin: De Gruyter, s. 95-108.

- HASSLER, Gerda – VOLKMANN, Gesina (eds.) (2009): *Deixis y modalidad en textos narrativos*. Münster: Nodus Publikationen.
- HAVERKATE, Henk – HENGEVELD, Kees – MULDER, Gijs (eds.) (1993): *Aproximaciones pragmalingüísticas al español*. Amsterdam: Rodopi.
- HAVERKATE, Henk (1979): *Impositive Sentences in Spanish: Theory and description in linguistic pragmatics*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1979.
- HAVERKATE, Henk (2002): *The Syntax, Semantics and Pragmatics of Spanish Mood*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HENGEVELD, Kees (1988): Illocution, mood and modality in a functional grammar of Spanish. *Journal of Semantics* 6, s. 227-269.
- HIDALGO DOWNING, Laura (2004): Non-verbal markers of modality and evidentiality and the expression of writer stance in a comparable corpus of English and Spanish editorials and news articles. In *Perspectives on Evidentiality and Modality*. Juana Marín Arrese (ed.). Madrid: Editorial Complutense, s. 205-228.
- HLAVSA, Zdeněk (1979): Modalitní funkce sloves „sentiendi“. *Slovo a slovesnost* 40/2, s. 105-107.
- HUMMEL, Martin (2004): *El valor básico del subjuntivo español y románico*. Cáceres: Universidad de Extremadura.
- JIMÉNEZ JULIÁ, Tomás (1989): Modalidad, modo verbal y *modus* clausal en español. *Verba. Anuario galego de filoloxía* 16, s. 175-214.
- KARLÍK, Petr (1982): Má čeština konjunktiv? In *SPFFBU*, roč. 31, vol. 30, s. 124-130.
- KAUFMANN, Stefan – CONDORAVDI, Cleo – HARIZANOV, Valentina (2006): Formal approaches to modality. In *The Expression of Modality*. William Frawley (ed.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, s. 71-106.
- KLÍMOVÁ, Eva (2009): *Otázky vztahu slovesného modu a modality v italštině (na pozadí angličtiny a češtiny)*. Opava: Slezská univerzita v Opavě.
- KOVACCI, Ofelia (1992): *Comentario gramatical: Teoría y práctica, II*. Madrid: Arco Libros, 1992.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2011): *Volba modu ve španělských konstrukcích s modálním významem potenciálním (s přihlédnutím k situaci v češtině a italštině)*. Diplomová práce. Praha: FF UK.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2013a): Selección de modo indicativo o subjuntivo con adverbios como *quizá(s), tal vez, posiblemente y probablemente*. *Romanística Pragensia* 19, s. 137-148.

- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2013b): Las relaciones entre el significado modal real y el significado modal potencial en español. *Linguistica Pragensia* 23/2, s. 73-83.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Dana (2014): Univerzální koncepce modality a její aplikace na španělský modální systém. *Časopis pro moderní filologii* 96/1, s. 58-73.
- KRATZER, Angelika (1991): Modality. In *Semantics: An international handbook of contemporary research*. Arnim von Stechow – Dieter Wunderlich (eds.). Berlin: Walter de Gruyter, s. 639-650.
- LACA, Brenda (2006): *Tiempo, aspecto y la interpretación de los verbos modales en español*. [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/10/46/39/PDF/mod.aspALFAL2.pdf>>.
- LACA, Brenda (2008): *Temporalidad y modalidad*. [online]. [cit. 2013-04-29]. Dostupné z: <<http://hal.inria.fr/docs/00/17/56/76/PDF/TempMod.pdf>>.
- LACA, Brenda (2010): Mood in Spanish. In *Mood in the Languages of Europe*. Björn Rothstein – Rolf Thieroff (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 198-220.
- LINDSCHOUW, Jan (2010): Grammaticalization and language comparison in the Romance mood system. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.) Berlin: De Gruyter, s. 181-208.
- LIPSKI, John (1978): Subjunctive as Fact?. *Hispania* 61/4, s. 931-934.
- LOPE BLANCH, Juan (1990): Algunos usos de indicativo por subjuntivo en oraciones subordinadas. In *Indicativo y subjuntivo*. Ignacio Bosque (ed.). Madrid: Taurus, s. 180-182.
- LUNN, Patricia (1995): The evaluative function of the spanish subjunctive. In *Modality in Grammar and Discourse*. Joan Bybee – Suzanne Fleischman (eds.). Amsterdam: Benjamins, s. 429-449.
- LYONS, John (1986): *Semantics*. 2. svazky. Cambridge: Cambridge University Press.
- MANTECA ALONSO-CORTÉS, Ángel (1981): *Gramática del subjuntivo*. Madrid: Ediciones Cátedra, 1981.
- MARÍN ARRESE, Juana (ed.) (2004a): *Perspectives on Evidentiality and Modality*. Madrid: Editorial Complutense.
- MARÍN ARRESE, Juana (2004b): Evidential and epistemic qualifications in the discourse of fact and opinion: A comparable corpus study. In *Perspectives on Evidentiality and Modality*. Juana Marín Arrese (ed.). Madrid: Editorial Complutense, s. 153-184.
- MARINER BIGORRA, Sebastián (1972): Triple noción básica en la categoría modal castellana. *Revista de Filología Española* 54, s. 209-252.

- MARQUES, Rui (2010): Modality, context change potential and mood selection in European Portuguese. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.) Berlin: De Gruyter, s. 133-162.
- MARTINELL GIFRE, Emma (1985): *El subjuntivo*. Madrid: Coloquio.
- MARTÍNEZ CARO, Elena (2004): Evidentiality and the verbal expression of belief and hearsay. In *Perspectives on Evidentiality and Modality*. Juana Marín Arrese (ed.). Madrid: Editorial Complutense, s. 185-204.
- MATTE BON, Francisco (1998): Gramática, pragmática y enseñanza comunicativa del español como lengua extranjera. *Carabela* 43, s. 53-79.
- MATTE BON, Francisco (2005a): *Gramática Comunicativa del español: De la idea a la lengua. Tomo I*. Madrid: Edelsa.
- MATTE BON, Francisco (2005b): *Gramática Comunicativa del español: De la lengua a la idea. Tomo II*. Madrid: Edelsa.
- MATTE BON, Francisco (2008): El subjuntivo español como operador metalingüístico de gestión de información. *Revista de Didáctica ELE* 6/2008. [online]. [cit. 2013-12-11]. Dostupné z: <<http://marcoele.com/el-subjuntivo-espanol-como-operador-metalinguistico-de-gestion-de-la-informacion/>>.
- MOLINA PLAZA, Silvia (2004): The expression of deonticity in English and Spanish factual and argumental texts. In *Perspectives on Evidentiality and Modality*. Juana Marín Arrese (ed.). Madrid: Editorial Complutense, s. 229-244.
- MULDER, Gijs (1993): ¿Por qué no coges el teléfono?: acerca de los actos de habla indirectos. In *Aproximaciones pragmalingüísticas al español*. Henk Haverkate – Kees Hengeveld – Gijs Mulder (eds.). Amsterdam: Rodopi, s. 181-207.
- NAVAS RUIZ, Ricardo (1986): *El subjuntivo castellano*. Salamanca: Colegio de España.
- NEBESKÁ, Iva (1999): O předpokladech a očekáváních. *Slovo a slovesnost* 60/2, s. 92-101.
- NORDSTRÖM, Jackie (2010): *Modality and Subordinators*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- NOWIKOW, Wiaczesław (2001): *La alternancia de los modos Indicativo y Subjuntivo en las cláusulas subordinadas sustantivas: (metodología del análisis lingüístico)*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Im. Adama Mickiewicza.
- NUYTS, Jan (2001): *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- NUYTS, Jan (2006): Modality: Overview and linguistic issues. In *The Expression of Modality*. William Frawley (ed.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, s. 1-26.
- OTAOLA OLANO, Concepción (1988): La modalidad (con especial referencia a la lengua española). *Revista de Filología Española* 68/1, s. 97-117.
- PALMER, Frank Robert (1986): *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, Frank Robert (2001): *Mood and Modality. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PANEVOVÁ, Jarmila – BENEŠOVÁ, Eva – SGALL, Petr (1971): *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- PATARD, Adeline – BRISARD, Frank (eds.) (2011): *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- PEREGRIN, Jaroslav. Možné světy v logice. [online]. [cit. 2014-02-03]. Dostupné z: <jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/509.pdf > .
- PÉREZ SEDEÑO, María Encarnación (2001): Subjetividad y modalidad lingüística. *EPOS* 15, s. 57-70.
- PLUNGIAN, Vladimir (2010): Types of verbal evidentiality marking: an overview. In *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Gabriele Diewald – Elena Smirnova (eds.). Berlin: New York: De Gruyter Mouton, s. 15-58.
- PORTNER, Paul (2009): *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- PORTO DAPENA, José Álvaro (1989): *Tiempos y formas no personales del verbo*. Madrid: Arco Libros.
- PORTO DAPENA, José Álvaro (1991): *Del indicativo al subjuntivo: valores y usos de los modos del verbo*. Madrid: Arco Libros.
- PORTOLÉS, José (2004): *Pragmática para hispanistas*. Madrid: Editorial Síntesis.
- QUER, Josep (2010a): On the (un)stability of mood distribution in Romance. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.). Berlin: De Gruyter, s. 163-180.
- QUER, Josep (2010b): Mood in Catalan. In *Mood in the Languages of Europe*. Björn Rothstein – Rolf Thieroff (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 221-236.
- RAE (2009): *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- RAE: Banco de datos (CREA). *Corpus de referencia del español actual*. [online]. [cit. 2014-01-14]. Dostupné z: <http://www.rae.es>.

- RENZI, Lorenzo – SALVI, Giampaolo (eds.) (1991): *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. II. I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale; La subordinazione*. Bologna: Mulino.
- REYES, Graciela (1990): Tiempo, modo, aspecto e intertextualidad. *Revista española de lingüística* 20, s. 17-54.
- RIDRUEJO, Emilio (1999): Modo y modalidad. El modo en las subordinadas sustantivas. In *Gramática descriptiva de la lengua española*. Ignacio Bosque – Violeta Damonte (eds.). Madrid: Espasa Calpe, s. 3209-3251.
- ROTHSTEIN, Björn – THIEROFF, Rolf (eds.) (2010): *Mood in the Languages of Europe*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- RUAIX i VINYET, Josep (1985): *El català. Volum II: morfologia i sintaxi*. Barcelona: Mojà.
- SAN MARTIN, Itziar (2007): Beyond the infinitive vs. subjunctive rivalry: Surviving changes in mood. In *Coreference, Modality, and Focus*. Luis Eguren – Olga Fernández Soriano (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- SASTRE RUANO, María Ángeles (1997): *El subjuntivo en español*. Salamanca: Colegio de España.
- SCHMID, Sarah Dessì (2010): ‘Modal uses’ of the Italian *imperfetto* and the Spanish *imperfecto*: A comparison. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.) Berlin: De Gruyter, s. 39-69.
- SCHNEIDER, Stefan (1999): *Il congiuntivo tra modalità e subordinazione. Uno studio sull'italiano parlato*. Roma: Carocci editore.
- SEARLE, John R. (1969): *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SILVA-CORVALÁN, Carmen (1995): Contextual conditions for the interpretation of ‘poder’ and ‘deber’ in Spanish. In *Modality in Grammar and Discourse*. Joan Bybee – Suzanne Fleischman (eds.). Amsterdam: Benjamins, s. 67-105.
- SIRBU-DUMITRESCU, Domnița (1988): Contribución al estudio de la semántica de los verbos modales en español (con ejemplos del habla de Madrid). *Hispania* 71/1, s. 139-147.
- SIRBU-DUMITRESCU, Domnița (1993): La interrogación ecoica en español. In *Aproximaciones pragmalingüísticas al español*. Henk Haverkate – Kees Hengeveld – Gijs Mulder (eds.). Amsterdam: Rodopi, s. 66-79.
- SLÁDKOVÁ, Miroslava (1984): *Modalita francouzského a italského konjunktivu*. Praha: Univerzita Karlova.

- SMEAD, Robert N. (1994): En torno al modo en oraciones pseudo-escindidas y exclamativas: Patrones entre monolingües i bilingües. *Hispania* 77 s. 842-854.
- SQUARTINI, Mario (2010a): Where mood, modality and illocution meet: The morphosyntax of Romance conjectures. In *Modality and Mood in Romance: Modal interpretation, mood selection, and mood alternation*. Martin G. Becker – Eva-Maria Remberger (eds.) Berlin: De Gruyter, s. 109-130.
- SQUARTINI, Mario (2010b): Mood in Italian. In *Mood in the Languages of Europe*. Björn Rothstein – Rolf Thieroff (eds.). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 237-250.
- STECHOW, Arnim von – WUNDERLICH, Dieter (eds.) (1991): *Semantics: An international handbook of contemporary research*. Berlin: Walter de Gruyter.
- SUÑER, Margarita – PADILLA-RIVERA, José (1987): Sequence of tenses and the subjunctive, again. *Hispania* 70/3, s. 634-642.
- SVOBODA, Karel (1966): K podstatě věty zejména z hlediska modálnosti. *Slovo a slovesnost* 27/2, s. 97-103.
- SVOBODA, Karel (1984): Záměrová modálnost a syntaktická stavba souvětí. *Slovo a slovesnost* 45/4, s. 289-296.
- SWEETSER, Eve (1991): *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge – New York – Melbourne: Cambridge University Press.
- ŠEVČÍKOVÁ, Magda (2009): *Funkce kondicionálu z hlediska významové roviny*. Disertační práce. [online]. [cit. 2014-00-31]. Dostupné z: <ufal.mff.cuni.cz/~sevcikova/dipl-dis/dis.pdf>.
- ŠTÍCHA, František (1995a): Otázky predikátové. Inference, implicitnost a explicitní výrazy ilokučních funkcí I. *Slovo a slovesnost* 56/2, s. 98-109.
- ŠTÍCHA, František (1995b): Otázky predikátové. Inference, implicitnost a explicitní výrazy ilokučních funkcí II. *Slovo a slovesnost* 56/3, s. 204-217.
- ŠTÍCHA, František et al. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- TAKAGAKI, Toshihiro (1984): Subjunctive as the marker of subordination. *Hispania* 67/2, s. 248-256.
- TERREL, Tracy – HOOPER, Joan (1974): A semantically based analysis of mood in Spanish. *Hispania* 57/3, s. 484-494.
- TĚŠITELOVÁ, Marie (1979): K nejčtenějším výrazovým prostředkům pravděpodobnostní (jistotní) modality. *Slovo a slovesnost* 40/2, s. 108-111.

- TRUJILLO, Ramón (1996): Sobre el uso metafórico de los modos en español. In *El verbo en español: aspectos morfosintácticos, sociolingüísticos y lexicogenéticos*. Gerd Wotjak (ed.). Frankfurt am Main: Vervuert, s. 9-39.
- VOGEL, Lynn Cheryl (1979): *A Contribution to the Study of the Subjunctive in Spanish*. Los Angeles: University of California.
- WANDRUSZKA, Ulrich (1991): Frasi subordinate al congiuntivo. In *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. II. I sintagmi verbale, aggettivale, avverbiale; La subordinazione*. Lorenzo Renzi – Giampaolo Salvi (eds.). Bologna: Mulino, s. 415-481.
- WASA, Atsuko (1999): El subjuntivo y la modalidad. *Hispania* 82/1, s. 121-127.
- WASA, Atsuko (2002): *A lo mejor* y el subjuntivo. *Hispania* 85/1, s. 131-136.
- WIEMER, Björn (2010): Hearsay in European languages: toward an integrative account of grammatical and lexical marking. In *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Gabriele Diewald – Elena Smirnova (eds.). Berlin – New York: De Gruyter Mouton, s. 59-129.
- WOTJAK, Gerd (ed.) (1996): *El verbo en español: aspectos morfosintácticos, sociolingüísticos y lexicogenéticos*. Frankfurt am Main: Vervuert.
- ZAFIU, Rodica (2002): «Evidențialitatea» în limba română actuală. In *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*. Gabriela Pană Dindelegan (ed.). București: Editura Universității din București, s. 127-144.
- ZAFIU, Rodica (2006): Observații asupra originii și a evoluției adverbului modal *poate*. In *Studii de gramatică și de formare a cuvintelor*. Marius Sala (ed.). București: Editura Academiei Române, s. 478-490.
- ZAFIU, Rodica (2011): Interpretări gramaticale ale prezumtivului. [online]. [cit. 2013-05-20].
 Dostupné z:
 <http://www.unibuc.ro/prof/zafiu_r/docs/2011/aug/02_15_43_09Interpretari_prezumt_RZafiu.doc>.
- ZAVADIL, Bohumil (1968): Medios expresivos de la categoría de modalidad en español. *Ibero-Americana Pragensia* 2, s. 57-86.
- ZAVADIL, Bohumil (1975): Ensayo de una interpretación funcional de los modos españoles. *Romanistica Pragensia* 9, s. 143-177.
- ZAVADIL, Bohumil (1979a): La delimitación de la categoría de modalidad. *Ibero-Americana Pragensia* 12, s. 51-88.
- ZAVADIL, Bohumil (1979b): Sobre algunos aspectos dinámicos del sistema modal castellano. *Romanistica Pragensia* 12, s. 109-116.

- ZAVADIL, Bohumil (1980): *Kategorie modality ve španělštině*. Praha: Univerzita Karlova.
- ZAVADIL, Bohumil (1995): *Současný španělský jazyk, II. Základní slovní druhy: slovesa*. Praha: Karolinum.
- ZAVADIL, Bohumil (2014): *Mluvnice katalánštiny*. Citováno z rukopisu.
- ZAVADIL, Bohumil – ČERMÁK, Petr (2008): *Sintaxis del español actual*. Praha: Karolinum.
- ZAVADIL, Bohumil – ČERMÁK, Petr (2010): *Mluvnice současné španělštiny*. Praha: Karolinum.
- ŽAŽA, Stanislav (1979): K úloze tzv. větných adverbíí při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu. *Slovo a slovesnost* 40/2, s. 135-138.

Příloha 1

InterCorp – složení subkorpusu tvořeného španělskými originály

Isabel Allende	<i>El bosque de los pigmeos</i>
Isabel Allende	<i>El reino del dragón de oro</i>
Isabel Allende	<i>Eva Luna</i>
Isabel Allende	<i>Hija de la fortuna</i>
Isabel Allende	<i>La casa de los espíritus</i>
Isabel Allende	<i>Paula</i>
Isabel Allende	<i>Retrato en sepia</i>
Isabel Allende	<i>Zorro</i>
Pedro Almodóvar	<i>Patty Diphusa y otros textos</i>
Pedro Almodóvar	<i>Todo sobre mi madre</i>
Reinaldo Arenas	<i>El portero</i>
Guillermo Arriaga	<i>Amores perros</i>
Gustavo Adolfo Bécquer	<i>Leyendas</i>
	(pouze texty obsažené v českém výboru <i>Hora duchů</i> , Praha: Vyšehrad, 1999.)
Mario Benedetti	<i>Buzón de tiempo</i>
Mario Benedetti	<i>Gracias por el fuego</i>
Mario Benedetti	<i>La borra del café</i>
Mario Benedetti	<i>La tregua</i>
Adolfo Bioy Casares	<i>Plan de evasión</i>
Roberto Bolaño	<i>Los detectives salvajes</i>
Roberto Bolaño	<i>Nocturno de Chile</i>
Jorge Luis Borges	<i>El informe de Brodi</i>
Jorge Luis Borges	<i>Ficciones, El Aleph</i>
	(pouze texty obsažené v českém výboru <i>Artefakty</i> , Praha: Odeon, 1969.)
Jorge Luis Borges	<i>Historia universal de la infamia</i>
Alejo Carpentier	<i>El reino de este mundo</i>
Alejo Carpentier	<i>El siglo de las luces</i>

Camilo José Cela	<i>La colmena</i>
Camilo José Cela	<i>La familia de Pascual Duarte</i>
Javier Cercas	<i>Soldados de Salamina</i>
Daína Chaviano	<i>El hombre, la hembra y el hambre</i>
Francisco Coloane	<i>Tierra de fuego</i>
Julio Cortázar	<i>Alguien que anda por ahí</i>
Julio Cortázar	<i>Final del juego</i>
Julio Cortázar	<i>Historias de cronopios y famas</i>
Julio Cortázar	<i>Los premios</i>
Julio Cortázar	<i>Rayuela</i>
Julio Cortázar	<i>Un tal Lucas</i>
Miguel Delibes	<i>Cinco horas con Mario</i>
Miguel Delibes	<i>Diario de un cazador</i>
Lucía Etxebarría	<i>Amor, curiosidad, prozac y dudas</i>
Carlos Fuentes	<i>Gringo viejo</i>
Gabriel García Márquez	<i>Crónica de una muerte anunciada</i>
Gabriel García Márquez	<i>Cien años de soledad</i>
Gabriel García Márquez	<i>Del amor y otros demonios</i>
Gabriel García Márquez	<i>Doce cuentos peregrinos</i>
Gabriel García Márquez	<i>El amor en los tiempos del cólera</i>
Gabriel García Márquez	<i>El coronel no tiene quien le escriba</i>
Gabriel García Márquez	<i>El general en su laberinto</i>
Gabriel García Márquez	<i>La aventura de Miguel Littín, clandestino en Chile.</i>
Gabriel García Márquez	<i>La hojarasca</i>
Gabriel García Márquez	<i>La increíble y triste historia de la cándida Eréndira y de su abuela desalmada</i>
Gabriel García Márquez	<i>La mala hora</i>
Gabriel García Márquez	<i>Los funerales de la Mamá Grande</i>
Gabriel García Márquez	<i>Memoria de mis putas tristes</i>
Gabriel García Márquez	<i>Noticia de un secuestro</i>
Gabriel García Márquez	<i>El otoño del patriarca</i>
Gabriel García Márquez	<i>Relato de un náfrago</i>
Gabriel García Márquez	<i>Vivir para contarlo</i>
Pedro Juan Gutiérrez	<i>El rey de La Habana</i>

Carmen Laforet	<i>Nada</i>
José Jiménez Lozano	<i>El mudejarillo</i>
Javier Marías	<i>Corazón tan blanco</i>
Javier Marías	<i>Mañana en la batalla piensa en mí</i>
Javier Marías	<i>Salvajes y sentimentales</i>
Juan Marsé	<i>La muchacha de las bragas de oro</i>
Juan Marsé	<i>Rabos de lagartija</i>
Eduardo Mendoza	<i>El asombroso viaje de Pomponio Flato</i>
Eduardo Mendoza	<i>La verdad sobre el caso Savolta</i>
Mayra Montero	<i>Como un mensajero tuyo</i>
Mayra Montero	<i>Última noche que pasé contigo</i>
Javier Moro	<i>Pasión india</i>
Julia Navarro	<i>La hermandad de la Sábana Santa</i>
Juan Carlos Onetti	<i>Para una tumba sin nombre, Tan triste como ella y otros cuentos</i> (pouze texty obsažené v českém výboru <i>Bezejmenný hrob a jiné příběhy</i> , Praha: Mladá fronta, 1987.)
José Ortega y Gasset	<i>La rebelión de las masas</i>
Arturo Pérez-Reverte	<i>El club Dumas</i>
Arturo Pérez-Reverte	<i>El maestro de esgrima</i>
Arturo Pérez-Reverte	<i>La carta esférica</i>
Arturo Pérez-Reverte	<i>La piel del tambor</i>
Arturo Pérez-Reverte	<i>La reina del sur</i>
Arturo Pérez-Reverte	<i>La tabla de flandes</i>
Juan Rulfo	<i>Llano en llamas. Pedro Páramo</i>
Ernesto Sabato	<i>Abbadón el exterminador</i>
Ernesto Sabato	<i>El túnel</i>
Luis Sepúlveda	<i>Un viejo que leía novelas de amor</i>
Javier Sierra	<i>El secreto egipcio de Napoleón</i>
Javier Sierra	<i>La cena secreta</i>
Lorenzo Silva	<i>La flaqueza del bolchevique</i>
Maruja Torres	<i>Mientras vivimos</i>
Pablo Tusset	<i>Lo mejor que le puede pasar a un cruasán</i>
Miguel de Unamuno	<i>Nada menos que todo un hombre</i>
Miguel de Unamuno	<i>Niebla</i>

Miguel de Unamuno	<i>San Manuel Bueno, mártir</i>
Zoe Valdés	<i>La nada cotidiana</i>
Mario Vargas Llosa	<i>El hablador</i>
Mario Vargas Llosa	<i>El paraíso en la otra esquina</i>
Mario Vargas Llosa	<i>La casa verde</i>
Mario Vargas Llosa	<i>La ciudad y los perros</i>
Mario Vargas Llosa	<i>La Fiesta del Chivo</i>
Mario Vargas Llosa	<i>La guerra del fin del mundo</i>
Mario Vargas Llosa	<i>La tía Julia y el escribidor</i>
Mario Vargas Llosa	<i>Lituma en los Andes</i>
Mario Vargas Llosa	<i>Pantaleón y las visitadoras</i>
Mario Vargas Llosa	<i>Travesuras de la niña mala</i>
Enrique Vila Matas	<i>Bartleby y compañía</i>
Jorge Zúñiga Pavlov	<i>La Casa Blù. Historias del bajomundo latinoamericano</i>
Jorge Zúñiga Pavlov	<i>Mudanzas y otros movimientos</i>

Příloha 2

InterCorp – složení subkorpusu tvořeného anglickými originály, u nichž je k dispozici překlad do španělštiny

Douglas Adams	<i>The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy</i>
Douglas Adams	<i>The Restaurant at the End of the Universe</i>
Dan Brown	<i>Angels and Demons</i>
Dan Brown	<i>The Da Vinci Code</i>
Scott F. Fitzgerald	<i>The Great Gatsby</i>
Kazuo Ishiguro	<i>An Artist of the Floating World</i>
J. K. Rowling	<i>Harry Potter and the Philosopher's Stone</i>
J. R. R. Tolkien	<i>The Fellowship of the Ring</i>
J. R. R. Tolkien	<i>The Return of the King</i>
J. R. R. Tolkien	<i>The Two Towers</i>

Španělský subkorpus nabízí i další anglické originály, ty však do vyhledávání nebyly zařazeny, a to z těchto důvodů:

- 1.) U díla Lewise Carrola *Alice in Wonderland* není uvedeno, kdo byl španělským překladatelem, chybí také bibliografické údaje o španělském vydání, které by ho umožnily identifikovat.
- 2.) Inaugurační projev Baracka Obamy byl vyřazen vzhledem ke svému nebeletristickému charakteru.
- 3.) Zbývající překlady z angličtiny, které se zobrazují ve španělském subkorpusu, sice disponují španělským překladem, na korpusu však chybí jejich anglický originál, bylo by tak teoreticky možné jejich porovnání s češtinou, nikoli však s angličtinou.